

Gesundheit ist Freude, Gesundheit ist Kraft

Eugeniikan vaikutukset Weimarin tasavallan terveyskasvatukseen 1920-luvulla

Salla-Maria Hiltunen
Pro gradu –tutkielma
Filosofian maisteri, yleinen historia
Turun yliopisto
Humanistinen tiedekunta
Turun yliopisto
Maaliskuu 2025

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Filosofian maisteri, yleinen historia

Salla-Maria Hiltunen

Gesundheit ist Freude, Gesundheit ist Kraft. Eugeniikan vaikutukset Weimarin tasavallan terveystasavallan kasvatukseen 1920-luvulla.

Sivumäärät: 75

Tutkielmassani käsittelemäni sitä, kuinka eugeniikka vaikutti 1920-luvulla Weimarin tasavallassa valloilla olleisiin terveystasavallan kasvatukseen, ja millä tavoin eugeniikkaan pohjautuvia käytänteitä hyödynnettiin parempaa kansakuntaa luotaessa. Olen käyttänyt tutkielmassani kahta alkuperäislähdettä, jotka ovat *Gesundheit ist Lebensglück. Ein Merkbüchlein für Jedermann* ja *Grundriß der menschlichen Erblichkeitslehre und Rassenhygiene*. Teoksien sisältö ja tyyli eroavat pitkälti toisistaan, mutta molempien pääasiallisena tarkoituksena on ollut levittää kansalle tietoa terveyteen liittyvistä asioista. Alkuperäislähteiden lisäksi olen käyttänyt useita eri aikalaislähteitä, joiden avulla olen pyrkinyt saamaan mahdollisimman laajan ja totuudenmukaisen kuvan eugeniikan ja terveyden välisistä yhteyksistä. Eugeniikan vaikutus Weimarissa vallinneisiin terveystasavallan kasvatukseen oli joskus tiedostettu valinta, mutta usein myös tiedostamaton, eikä eugeniikkaan ole aina suoraan viitattu käyttämissäni lähdeaineistoissa. Tämän vuoksi olen tulkinnut lähteitä kriittistä lähilukua hyödyntäen, jotta tekstien syvemmistä merkityksistä on saanut kiinni. Tutkimukseni osoittaa, että Weimarin tasavallassa eugeniikan ja terveyden välinen suhde oli vahva ja moninainen. Hyvinvointivaltiota lähdettiin rakentamaan positiiviseen eugeniikkaan perustuvien hoitokeskusten avulla, ja eugeniset terveystasavallan kasvatukset näkyivät niin koulujen opetuksessa kuin suurissa kansaa valistavissa terveystapahtumissa.

Avainsanat: eugeniikka, terveys, Weimarin tasavalta, 1920-luku

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
1.1	Johdatusta aiheeseen	5
1.2	Tutkimuskysymys, lähteet ja metodi	6
1.3	Keskeisimmät käsitteet	10
2	Katse kohti terveyttä	14
2.1	Aatteet ja pyrkimykset	14
2.2	Tehostettua hoitoa riskiryhmille	23
2.3	Hyvinvoinnin järjestelmät – neuvontakeskukset osana yksityiselämää	32
3	Terveysopit tunnetuiksi	43
3.1	Terveyskasvatusta nuorille ja työväestölle	43
3.2	Terveys osana viihdettä – terveysvalistusta massoille	53
4	Lopuksi	65
	Lähteet	70

1 Johdanto

1.1 Johdatusta aiheeseen

Saksan poliittinen järjestys romahti vuonna 1918 ensimmäisen maailmansodan myötä, mikä synnytti tarpeen maan sosiaaliselle uudistukselle ja sosiaaliselle jälleenrakennukselle. Maassa esiintyivät epidemiat sekä nälkä loivat uhkakuvan kansan selviytymisestä. Tuberkuloosi, alkoholismi ja sukupuolitautien kasvava määrä kansan kesken loivat mielikuvan kansaa johtaville virkamiehille siitä, että myös kansalaisten mielenterveys oli valtavan rasituksen kohteena. Uhka kansan tuhoutumisesta sai virkamiehet kiinnittämään huomion ihmisten terveyteen, ja lääketieteelliset virkamiehet painottivat voimakkaita toimenpiteitä, jotta krooniset sairaudet ja mielenterveyshäiriöt eivät lisääntyisi kansalaisten kesken. Saksan kansakunnan miellettiin olevan lähellä rodullista tuhoutumista, jonka pelastamiseksi kehiteltiin laaja lääketieteellinen valvonta. Lääketieteellisen valvonnan päämääränä oli kasvattaa tulevasta sukupolvesta terve ja sopiva, jotta sodan menetykset saataisiin korvattua.¹ Kansan rodullisen tuhoutumisen lisäksi, varsinkin eugeniikan edustajat näkivät koko maan osallistuvan taloudelliseen sekä geopoliittiseen selviytymistaisteluun venäläisiä ja länsieurooppalaisia vastaan.² Tämän myötä syntyi ajatus siitä, että parantamalla kansallista ja biologista tehokkuutta syntyisi maalle myös muutakin kuin henkistä etua.³

Weimarin Saksan hyvinvointipolitiikkaa leimasi 1920-luvulla vahva sosiaalihygienia. Sosiaalihygienian painopisteet keskittyivät lähinnä psykiatristen häiriöiden ja kroonisten sairauksien torjuntaan, äitien ja lasten terveyden edistämiseen sekä tulevien sukupolvien laadun parantamiseen. Vastuu kansalaisten hyvinvoinnista siirrettiin vapaaehtoisjärjestöiltä valtiolle ja kunnille, ja kyseisen muutoksen myötä Weimarin tasavalta julistautui hyvinvointivaltioksi. Samalla vuosikymmenellä eugeniikka institutionalisoitui, ja eugeeniset ajatukset siirtyivät valtion ylläpitämiin koulutuslaitoksiin. Eugeniikka vaikutti erityisesti lääketieteen alaan sekä opetukseen korostaen kroonisia sairauksia sekä kansanterveyttä.⁴ 1920-lukua voidaan pitää terveyskasvatuksen sekä terveyspropagandan kulta-aikana, sillä

---

¹ Weindling 1989, 305–339.

² Saksalaiset eivät mieltäneet itseään aikalaisittain länsieurooppalaisiksi, vaan länsieurooppalaisilla viitataan aikalaiskontekstissa ensimmäisen maailmansodan ympärysvaltioihin.

³ Weiss 1987, 214.

⁴ Weindling 1989, 337–342.

yksilön terveydellä katsottiin olevan niin taloudellista kuin kansallistakin arvoa, kun määrättyjä hygienialakeja noudatettaisiin.⁵

Saksan kokema poliittinen kriisi edisti eugeenisten aatteiden lisääntymistä, sillä eugeniikan tieteellisyyden ja kustannustehokkuuden katsottiin tarjoavan ratkaisun Saksan kokemuksiin sosiaalisiin ongelmiin. Eugeniikka keräsi kannattajia niin lääketieteen parissa työskenteleviltä kuin yhteiskuntatieteilijöiden keskuudessa, ja positiivisen eugeniikan toimenpiteet kansalaisten terveyden parantamiseksi pantiin käytäntöön. Vaikka saksalaisten hyvinvointia lähdettiin parantamaan positiiviseen eugeniikkaan pohjautuen, käytännössä myös negatiiviseen eugeniikkaan lukeutuvat toimet eutanasiasta pakkosterilisointiin kehiteltiin Weimarin Saksassa vuosien 1918–1924 välillä.⁶ Saksalainen eugeniikka oli kuitenkin ennen vuotta 1933 enemmän huolissaan kansan luokasta kuin rodusta, ja eugeniikka miellettiin keinona luoda voimakkaampi kansakunta lisäämällä kansan terveyttä ja tuottavuutta. Saksalaisen eugeniikan tarkoitusperät 1920-luvulla eivät juuri eronneet muista länsimaisista eugeniikkaliikkeistä.⁷

1.2 Tutkimuskysymys, lähteet ja metodi

Tutkielmassani perehdyn siihen, kuinka eugeniikka ja eugeeniset ajatukset vaikuttivat Weimarin tasavallassa 1920-luvulla esiintyneisiin terveyskäsityksiin sekä terveyttä edistäviin toimenpiteisiin. Ensimmäisessä käsittelyluvussa käsittelen sitä, kuinka terveyskasvatusta toteutettiin käytännön tasolla. Tarkastelen myös sitä, millaisiin terveyttä koskeviin kysymyksiin eugeniikan nähtiin olevan vastaus ja minkälaisia eugeniikkaan pohjautuvia järjestelmiä hyvinvointivaltiossa kehiteltiin, jotta kansalaisten terveyttä saatiin parannettua. Toisessa käsittelyluvussa perehdyn siihen, miten tietoa terveydestä levitettiin. Syvennyn keinoihin millä tavoin terveysopit pyrittiin juurruttamaan kansaan, ja miten terveys yhdistettiin osaksi viihdettä. Olen rajannut tutkielmani 1920-luvulle, sillä se tarjoaa hedelmällisen tarkastelukohteen niin Weimarin sosiaalisen jälleenrakennuksen kuin myös eugeniikan kehityksen tarkasteluun.

---

⁵ Weindling 1989, 409.

⁶ Ibid., 307–337.

⁷ Weiss 1987, 195.

Tarkastelen valitsemani aihetta pääosin kahden 1920-luvulla julkaistun teoksen kautta, joita molempia käytän tutkielmassani alkuperäislähteinä.⁸ Ensimmäinen teos on vuonna 1926 julkaistu *Gesundheit ist Lebensglück. Ein Merkbüchlein für Jedermann*. Kyseinen teos on 31 sivuinen opetuslehtinen, joka julkaistu valtakunnan terveysviikolle Kansan hygieniakasvatuksen komitean puolesta.⁹ Kansan terveysviikko oli Weimarissa järjestetty suur tapahtuma, joka järjestettiin 18.–25. huhtikuuta vuonna 1926. Tapahtuma järjestettiin melkein samanaikaisesti ympäri Saksaa, ja sen tarkoituksena oli lisätä kansan kesken tietoisuutta niin terveydestä, sosiaaliasioista kuin liikuntakasvatuksesta.¹⁰ *Gesundheit ist Lebensglück. Ein Merkbüchlein für Jedermann* -teos luotiin tapahtuman oheistuotteena, ja siinä kiteytyi kaikki tärkeimmiksi katsotut hygieniateemat. Lehtisessä viestitettiin terveystietoa värikkäiden kuvien avulla, ja sen tavoitteena oli toimia terveyden opaskirjana kaikille saksalaisille ikää katsomatta.

Gesundheit ist Lebensglück. Ein Merkbüchlein für Jedermann -teoksen lisäksi, käytän toisena alkuperäislähteenä tutkielmassani vuonna 1921 julkaistua kirjakokoelmaa *Grundriß der menschlichen Erblichkeitslehre und Rassenhygiene*. Kyseinen kokoelma on rotuhygienikoiden Erwin Baurin (1875–1933), Eugen Fischerin (1874–1967) ja Fritz Lenzin (1887–1976) tekemä oppikirja, joka käsittelee ihmisen periytyvyyden teoriaa, rodullisia eroavaisuuksia, perinnöllisiä sairauksia sekä henkisten lahjakkuuksien periytymistä. Kyseinen teos kuvaa eugeniikkaa ja eugeenisiä ajatuksia laajalla skaalalla, jonka vuoksi se tarjoaa syvällisemmän näkökulman eugeniikan moninaisiin merkityksiin ja niiden suhteesta terveyteen. *Grundriß der menschlichen Erblichkeitslehre und Rassenhygiene* on tyyliltään tieteellinen, mutta asiat on esitetty hyvin ymmärrettävällä tavalla.

Alkuperäislähteet ovat keskenään erilaisia, jonka vuoksi ne luovat hyvän ja haastavan pohjan tutkielmalleni. Toinen alkuperäislähteeni ilmentää kuinka tieteellistä tietoa on pyritty välittämään helposti ymmärrettävällä tavalla kansalle, kun taas toinen koostuu vahvasti rotuhygienisestä tieteellisestä tekstistä. Yhdessä ne muodostavat moninäkökulmaisen tarkastelupinnan valitsemalleni aiheelle, mutta niiden tarkastelu ja tulkitseminen on vaatinut toisistaan eroavia tutkimuskysymyksiä ja tulkintatapoja.

---

⁸ Käyttämäni alkuperäislähteet ja aikalaikirjallisuus ovat saksankielisiä. Tutkielmassani käytetyt suorat lainaukset olen kääntänyt itse suomen kielelle.

⁹ *Reichsausschuß für hygienische Volksbelehrung*.

¹⁰ Schmidt 2000, 60.

Aikaisempaa tutkimusta eugeniikasta Weimarin tasavallassa on tehty paljon. Aikaisemmat tutkimukset keskittyvät suurilta osin Weimarin tasavallassa ilmenneeseen eugeniikkaan ja eugeeniisiin ajatuksiin kokonaisuutena, ja tulevat näin vain tietyiltä osin sivuamaan eugeniikan ja terveyden suhdetta. Historioitsija Paul Weindlingin teos vuodelta 1989 *Health, Race and German Politics between National Unification and Nazism 1870–1945* käsittelee kuitenkin eugeniikan ja terveyden suhdetta Weimarin Saksassa kattavasti, ja tulen hyödyntämään kyseistä teosta taustoittamaan tutkielmaani. Weindling esittää kuinka terveystieteet, eugeniikka ja poliittiset tekijät linkittyivät yhteen Saksan historiassa, ja kuinka Weimarin aikana eugeniikan periaatteet vahvistuivat merkittävästi. Weindling myös argumentoi teoksessaan Weimarin ajan terveystieteiden luoneen ideologisen perustan myöhemmille natsien harjoittamille radikaaleille toimille. Tulen myös hyödyntämään tutkielmassani Sheila Weissin artikkelia *The Race Hygiene Movement in Germany* vuodelta 1987, saadakseni ymmärryksen eugeniikan kehityksestä Saksassa. Weiss analysoi eugeniikan tieteellistä perustaa sekä sitä seuranneita poliittisia seurauksia, samalla korostaen sosiaalisten tekijöiden ja taloudellisten olosuhteiden vaikutusta liikkeen muotoutumiseen. Markku Mattilan teos *Kansamme parhaaksi. Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti* vuodelta 1999 tarjoaa mahdollisuuden eugeniikan tarkasteluun muustakin kuin Saksan näkökulmasta. Mattila argumentoi, ettei eugeniikka ollut vain Saksassa ja muissa suurvalloissa valloilla ollut ilmiö, vaan sillä oli merkittävä rooli myös suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa 1900-luvun alusta lähtien. Olen hyödyntänyt kyseistä teosta luodakseni näkökulmaa siitä, että eugeniikkaan pohjautuvat ihanteet ja toimenpiteet eivät vaikuttaneet ainoastaan Saksassa.

Eugeniikan ja terveyden välinen suhde on moninainen, ja se näkyi Weimarissa monella osa-alueella. Jotta ymmärtäisin tätä suhdetta paremmin, olen käyttänyt tutkielmassani useita aikalaislähteitä, joiden avulla olen pyrkinyt saamaan mahdollisen tarkan näkökulman tutkimaani aiheeseen. Useiden aikalaislähteiden hyödyntäminen on myös mahdollistanut käyttämieni alkuperäislähteiden intentioiden syvällisen tarkastelun, samalla tarjoten mahdollisuuden syventää ymmärrystä Weimarissa vallinneista vaikutteista ja kulttuurista. Tutkielmani kannalta on ollut myös tärkeää selvittää mitä muut aikalaiset ovat samasta aiheesta sanoneet, jotta olen saanut muodostettua pitävän kontekstin.

Olen hyödyntänyt tutkielmassani esimerkiksi teosta *Medizinische Wissenschaft und werktätiges Volk; Medizinische Vorträge, auf Veranlassung der Notgemeinschaft der*

Deutschen Wissenschaft auf der Essener Medizinischen Woche (24. bis 31. Oktober 1925) gehalten, joka on kokoelma monen eri lääketieteen virkamiehen luentoja Essenin lääketieteelliseltä viikolta vuodelta 1925. Teos antaa hyvän kuvan lääketieteen virkamiesten näkökulmista terveyden ja eugeniikan yhteyksistä, sekä siitä, minkälaisen merkityksen työväestö loi kansan kokonaisvaltaisen terveyden parantamisessa. Kyseisen teoksen on julkaissut *Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft in Berlin*. *Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft* oli vuonna 1920 perustettu tieteellinen yhdistys, jonka jäsenlaitoksiin kuuluivat kaikki saksalaiset yliopistot, ammattikorkeakoulut ja erinäisiä taideakatemiaita. *Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft*:n päämääränä oli estää saksalaisen tieteellisen tutkimuksen romahtamisen vaara.¹¹ Toisena merkittävänä aikalaislähteenä olen tutkielmassani käyttänyt Max Hodannin (1894–1946) kirjoittamaa teosta *Sexualpädagogik. Erziehungshygiene und Gesundheitspolitik* vuodelta 1928. Kyseinen teos käsittelee useita pedagogisia kysymyksiä liittyen sosiaali-, hygienia- ja yhteiskuntapolitiikkaan. Kyseinen kirja on kirjoitettu lähtökohtaisesti työväestön näkökulmasta, jonka vuoksi se haastaa virkamiesten tieteeseen pohjautuvia näkemyksiä, tuomalla samalla tutkielmalleni moninaisemman tarkastelupinnan.

Kaikissa käyttämissäni lähteissä, kuten esimerkiksi toisessa alkuperäislähteessä *Gesundheit ist Lebensglück. Ein Merkbüchlein für Jedermann* -lehtisessä, ei ole suoraan kirjoitettu eugeniikka termiä käyttäen. Tämän vuoksi olen hyödyntänyt kriittistä lähilukua alkuperäislähteideni tulkitsemiseen, jotta pystyn ymmärtämään tekstien syvällisemmän merkityksen. Lähiluku on luonteeltaan tulkitsevaa, jonka keskiössä on teksti sekä tekstin merkitykset. Lähiluku metodina on tulkitsevaa tekstin lukemista, jossa lukeminen tapahtuu useaan otteeseen. Olen lukenut alkuperäislähteeni uudelleen ja uudelleen, palaten joihinkin kohtiin useaan kertaan, ja näiden kertojen välillä lukemiseni sekä ymmärrykseni tekstien sanomasta on muuttanut muotoaan. Olen myös kirjoittanut useita sivuja muistiinpanoja, jotka ovat muuttuneet prosessin edetessä ranskalaisista viivoista lauseiksi, ja lopulta tulkinnoiksi. Tämä uudelleen lukeminen ja kirjoittamisen prosessi ovat osa lähilukemisen tutkimusmenetelmää.¹²

Tutkielmani sijoittuu aatehistorian kenttään, sillä käsittelen eugeniikan ja terveyden välistä suhdetta, ja eri merkityksiä, joita eugeniikka loi suhteessa terveyteen. Aatehistorialle on

---

¹¹ DFG Magazin.

¹² Pöytä 2010, 331–344.

tärkeää eritellä ja analysoida merkityksiä, joita menneisyydessä on asioille annettu. Asioiden merkityksiin perehtyminen luo ymmärrystä käsittämisestä, jota menneisyydessä on tapahtunut.¹³ Aatehistorian voidaankin katsoa olevan tutkimusta, jossa perehdytään menneisyydessä tapahtuneeseen käsittämiseen, ja käsittämiseen vaikuttaneisiin tekijöihin. On tärkeä analysoida mitä aikalaiset ajattelivat, ja mitä nämä ajatukset kertovat esimerkiksi aikalaisten kesken vallinneista oletuksista, uskomuksista, peloista tai ihmiskäsityksistä.¹⁴ Aatehistorioitsija Markku Hyrkkäsen mukaan yksi aatehistorian kulmakivistä on se, että ihmisten toiminnan ymmärtämiseksi ja sen selittämiseksi, tulee ensin ymmärtää ja selittää ihmisten kesken vallinneet käsitykset. Joten ihmisten tietty toiminta voidaan ymmärtää vain siten, että ensin ymmärtää toiminnan sisältämän ajattelu.¹⁵

Aatehistoriallinen lähestymistapa on tutkielmassani vahvasti läsnä, sillä olen pyrkinyt selvittämään aikalaisittain vallinneita uskomuksia siitä, minkä vuoksi eugeniikan katsottiin olevan tärkeä väline Weimarin terveystalouden rakentamisessa. Käsittelen tutkielmassani myös erilaisia yhteiskunnallisia toimenpiteitä, ja selvitän, minkä takia niihin ryhdyttiin, ja mitä niillä yritettiin saavuttaa. Tämä uskomusten ja tarkoitusten välinen yhteys on yksi aatehistorian tutkimuskohteista.¹⁶ Tutkimuskysymyksen lisäksi myös käyttämäni alkuperäislähteet tukevat aatehistoriallista tutkimusta, sillä ne ilmentävät aikalaisten käsittämistä sekä rationaalista toimintaa. Aatehistoriallinen lähestymistapa auttoi hahmottamaan aikalaisittain vallinneita käsityksiä ja uskomuksia eugeniikan taustalla, sekä sen merkityksellisyyttä suhteessa Weimarin terveystalouteen.

1.3 Keskeisimmät käsitteet

Tutkielmassani yhtenä keskeisimpänä käsitteenä on *eugeniikka*. Käsitteenä eugeniikka on laaja, ja sen avulla on historiassa pyritty ratkaisemaan erilaisia ongelmia. Yhteistä on kuitenkin se, että eugeniikalla on tähdätty ihmisten jälkeläisten laadun varmistamiseen ja laadun parantamiseen. Eugeniikan keskiössä on ajatus siitä, että ihminen pystyy vaikuttamaan siihen, minkälaisia jälkeläisiä väestöön syntyy. Jälkeläisten haluttiin omaavan parhaat mahdolliset periytyvät ominaisuudet, samalla kun huonoksi katsottuja ominaisuuksia pyrittiin kitkemään. Eugeniikka voidaan jakaa positiiviseen ja negatiiviseen eugeniikkaan.

---

¹³ Noring 2022, 131.

¹⁴ Helo & Pietikäinen 2017, 24.

¹⁵ Hyrkkänen 2002, 9–11.

¹⁶ Noring 2022, 135 – 136.

Positiiviseksi eugeniikaksi voidaan mieltää kokonaisvaltaisesti kansanterveyttä parantavia toimia. Tällaisia ovat esimerkiksi terveydenhuolto, neuvolatoiminta, urheilukenttien rakentaminen ja kouluruokailu. Negatiivisen eugeniikan avulla pyrittiin taas puolestaan estämään geneettisesti epäkelvoiksi miellettyjen ominaisuuksien lisääntyminen väestön kesken.¹⁷

Nykyaikaisen eugeniikan katsotaan syntyneen 1860-luvulla englantilaisen Francis Galtonin (1822–1911) myötä. Galtonin sovelsi serkkunsa Charles Darwinin (1809–1882) evoluutioteoriaa ihmisiin, ja loi vuonna 1869 julkaistussa teoksessaan *Hereditary Genius* teorian, jonka mukaan ihmisten kykyjen periytymistä koskevat samat säännöt kuin muutakin elollista maailmaa. Galtonin teoria sai tunnustusta osakseen ja sen myötä syntyi ajatussuuntaus, joka tähtäsi ihmisrodun parantamiseen. Tätä toimintaa alettiin kutsua eugeniikaksi, ja velvollisuus sen toteuttamisesta oli Galtonin mukaan jokaisella sukupolvella. Eugeniikka levisi maailmanlaajuisesti 1900-luvulla. Ihmisten jälkeläisten laadun parantamisen ohella eugeniikalla pyrittiin ratkaisemaan sosiaalisia ja väestöpolitiikkaan liittyviä ongelmia, jotka vaihtelivat maittain. Vaikka eugeniikalla pyrittiin ratkaisemaan erilaisia ongelmia eri maissa, voidaan eugeniikan katsoa olleen kuitenkin pohjimmiltaan yhdenmukainen liike.¹⁸

Saksalaisen eugeniikan perustajina voidaan pitää Wilhelm Schallmayeria (1857–1919) sekä Alfred Ploetzia (1860–1940). Schallmayer korosti erityisesti lääketieteen ja koulutuksen roolia, sekä avioliittoihin liittyviä rajoituksia tehokkaimpina keinoina saavuttaa eugeeniset tavoitteet. Ploetz puolestaan nosti esille vuonna 1895 julkaistussa teoksessa *Die Tüchtigkeit unsrer Rasse und der Schutz der Schwachen* yhdyskunnan laajat biologiset, sosiaaliset ja eettiset ongelmat, jotka saataisiin korjattua eugeniikan avulla. Alfred Ploetz kehitti myös saksankielisen termin *Rassenhygiene*, kuvaamaan ihmiskunnan perinnöllisen kunnan parantamista. Schallmayerin ja Ploetzin tutkimukset vaikuttivat sosiaaliseen, ekonomiseen ja poliittiseen oikeutukseen eugeniikan saralta ja ne loivat perustan myös sille, kuinka eugeniikkaa tultiin tulevaisuudessa Saksassa käyttämään.¹⁹ Sekä Schallmayerin että Ploetzin

---

¹⁷ Laurent 2017, 26.

¹⁸ Mattila 1999, 11–14.

¹⁹ Weiss 1987, 199–204.

teorioiden pohjana toimi Darwinin evoluutioteoria ja sen myötä syntynyt sosiaalidarvinismi, eikä Galtonin ajatuksilla tiedettävästi ollut niihin suurta vaikutusta.²⁰

Vaikka saksalaisesta eugeniikasta puhuttaessa on käytetty usein käsitettä *Rassenhygiene* tai suomeksi *rotuhygienia*, käytän tutkielmassani pääosin käsitettä *eugeniikka*, sillä koen sen olevan käsitteenä neutraalimpi. Jo aikalaisittain saksankielisen käsitteen *Rassenhygiene* ja englanninkielisen vastineen *eugenics* välillä ei mielletty olevan keskenään eroa, mutta usein *rotuhygieniasta* puhuttaessa syntyy vahva mielikuva rasismista sekä radikaaleista toimista natsien valtaannousun jälkeen.²¹ Tämän vuoksi koen *eugeniikan* olevan käsitteenä parempi.

Eugeniikan lisäksi tutkielmassani yhtenä keskeisenä käsitteenä on *terveyskasvatus* sekä *terveysvalistus*. Kyseisillä käsitteillä on paljon yhteneväisyyksiä, mutta tietyiltä osin ne eroavat toisistaan. *Terveyskasvatus* näkyy arkikäytäntöinä yhtenä osana inhimillistä kasvatustoimintaa, ja sen ammattilaistumisen juuret ylettyvät 1800-luvun loppupuolelle, jolloin piirilääkäreiden tehtäviin lukeutui sivistää kansaa asioista, jotka liittyivät terveyteen.²² Käsite terveyskasvatus voidaan nähdä strategiana, joka tähtää yksilön käyttäytymisen muokkaamiseen. Terveyskasvatuksen tavoitteena on edistää yksilöiden ja ryhmien kykyä käyttää ja soveltaa terveyteen liittyvää tietoa niin, että he voivat tehdä päätöksiä, jotka tukevat terveyttä ja hyvinvointia. Terveyskasvatuksen voidaan nähdä myös olevan vuorovaikutteista, ja sanoman lähettäjän voidaan nähdä olevan lähellä vastaanottajaa. *Terveysvalistuksen* puolestaan voidaan ajatella kohdistuvan laajempiin massoihin, jolloin sanoman lähettäjä voidaan nähdä etäisempänä. Terveysvalistuksessa sanoman lähettäminen mielletään usein yksisuuntaisena ja informatiivisena. Käsitteinä terveyskasvatus ja terveysvalistus eroavat toisistaan, mutta Saksassa nämä molemmat käsitteet perustuvat varhaiseen terveysoppiin, josta käytettiin ennen 1950-luvun loppua termiä *hygienische Volksbelehrung*, eli hygieeninen kansanopetus.²³ Tutkielmassa käytettyjen alkuperäislähteiden ja aikalaiskirjallisuuden mukaan ei ole tehty eroa termien terveyskasvatus ja terveysvalistus välillä, jonka vuoksi olen käyttänyt käsitteitä nykyisen määritelmän mukaan.

---

²⁰ Mattila 1999, 13.

²¹ Lenz 1924, 223.

²² Kannas 1992, 68.

²³ Nöcker, 2017.

Tutkielmassani esiintyy myös usein käsitteet *hygienia* sekä *sosiaalihygienia*.²⁴ Molempia käsitteitä on käytetty usein, varsinkin käyttämässäni saksankielisessä lähdeaineistoissa. Käsitteellä *hygienia* viitataan aikalaiskontekstissa laajasti erilaisiin toimenpiteisiin, joilla pyrittiin parantamaan ihmisten terveyttä henkilökohtaisten elintapojen kautta. Hygienialla korostettiin erityisesti henkilökohtaisten terveyteen liittyvien fyysisten toimenpiteiden merkitystä osana kokonaisvaltaista kansanterveyttä. Hygienia itsessään miellettiin myös terveysopiksi, jolla tähdättiin terveyden parantamiseen. Käsitettä käytettiin myös puhuttaessa yleisesti terveydenhoidosta tai terveyden ylläpidosta.²⁵ *Sosiaalihygienialla* viitattiin taas poliittiseen tieteenalaan, jossa keskiössä oli ajatus siitä, että kansan kesken esiintyvien sairauksien syynä olivat mikrobien ja bakteereiden lisäksi perinnölliset tekijät sekä sosiaalinen ympäristö. Sosiaalihygieniassa vaikuttivat vahvasti eugeeniset ajatukset, ja yksilö nähtiin osana yhteisöä. Sosiaalihygieenisillä toimenpiteillä pyrittiin ratkaisemaan yhteiskunnassa vallinneet ongelmat yksilöiden terveyden edistämällä.²⁶

---

²⁴ Saksaksi *die Hygiene* ja *die Sozialhygiene*.

²⁵ Ks. esim. Reichsausschuß für hygienische Volksbelehrung 1926, Baur, Fischer & Lenz 1921, 110–111 sekä Hodann (1924) 1928, 66.

²⁶ Ludwig 2019, 78–80.

2 Katse kohti terveyttä

2.1 Aatteet ja pyrkimykset

Saksalaisen eugeniikan kehitykseen vaikutti merkittävästi poliittinen ja tieteellinen konteksti. Degeneraation, eli rappeutumisen pelko ja sosiaaliset ongelmat lisääntyivät nopean teollistumisen seurauksena 1800-luvun loppupuolella. Voimakas teollisuuden kasvu ja kaupungistuminen vaikuttivat yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen rakenteeseen, joka loi suuria sosiaalisia jännitteitä ja ongelmia.²⁷ Sosiaalisten ongelmien kasvu, kuten rikoksien, itsemurhien, prostituution, sukupuolitautilien ja alkoholismien lisääntyminen sekä lisääntynyt tietoisuus mielisairauksista ja mielisairaiden määrästä miellettiin uhaksi valtion toiminnalle.²⁸ Vakavat sairaudet ja epäsopeiksi mielletyt käyttäytymismallit eivät vain rasittaneet valtion toimintaa taloudellisesti, vaan niiden katsottiin uhkaavan kokonaisvaltaisesti ihmisten terveyttä ja olevan haitaksi ihmisten onnellisuudelle. Huolta aiheutti myös se, että vakaviksi katsotut sairaudet, kuten esimerkiksi sukupuolitaudit, mielisairaudet ja alkoholismi luokiteltiin periytyviin sairauksiin. Näiden sairauksien katsottiin siirtyvän sukupolvelta toiselle, ja näin ollen ne miellettiin olevan haitaksi myös terveenä pidetyille perimälle.²⁹ Tähän Weimarissa velloneeseen sosiaaliseen ongelmaan, *Soziale Frage*, pyrittiin vastaamaan luomalla koko valtion kattava sosiaalipolitiikka.³⁰

Elämän eri osa-alueita ryhdyttiin tarkastelemaan tieteen välityksellä 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Se mitä oli ennen pidetty luonnollisena, tuli ihmisen muokattavaksi ja päätettäväksi kun sitä katsottiin tieteellisestä näkökulmasta.³¹ Ensimmäisen maailmansodan jälkeen tiede ja lääketiede alkoivat määritellä älyllisen eliitin sosiaalista asemaa, ja tieteellisesti koulutetut asiantuntijat saivat huomattavan roolin Weimarin sosiaalipolitiikan ja kansalaisten henkilökohtaisten elämäntapojen kehityksessä. Koulutetulle väestölle painotettiin tieteen korvaamatonta merkitystä osana kansan elämää, ja tieteellisten virkamiesten roolia korostettiin. Tieteen korostettu merkitys on nähtävissä muun muassa siinä, että Saksan tieteen hätäapuyhdistyksen puheenjohtaja, valtioministeri Dr. Schmidt-Ott (1860–1954) ilmaisi *Medizinische Wissenschaft und werktätiges Volk; Medizinische Vorträge* -kokoelman

²⁷ Weiss 1987, 196.

²⁸ McHale & Johnson 1976, 46–48.

²⁹ Ks. esim. Baur, Fischer & Lenz 1921, 189.

³⁰ Weiss 1987, 197.

³¹ Labisch 2018, 68.

alkusanoissa tieteen olevan politiikan ja talouden rinnalla yksi suurin tekijä, jolle koko kansallinen elämä perustuu.³²

Sodasta koetun tappion ja sosiaalisen kriisin myötä valtion hallinto kääntyi kohti eugeenisia arvoja. Eugeneiset ajatukset sekä sosiaalidarwinismi tulivat määrittämään yleisiä malleja siitä, kuinka kehittyvää yhteiskuntaa tulisi rakentaa. Yksilön ja perheen merkitystä henkilökohtaisen hyvinvoinnin ja kansan vaurauden perustana alettiin korostamaan, jotta valtion tulevaisuus saataisiin turvattua. Kaikki eugeenista ajattelua puoltavat lääkärit näkivät ammattinsa johtavana sosiaalisena ryhmänä, minkä vuoksi he kokivat lääketieteen ammattilaisten olevan vastuussa kansakunnan terveyden turvaamisesta ja sitä kautta kansan tehokkuuden ja kansallisen vaurauden ylläpitäjinä.³³ Weimarin tasavallan alkuvuosina perustettiin valtakunnan terveysneuvosto, joka hyväksyi vuonna 1920 valtion väestöpolitiikka koskevat vaatimukset sekä määrittä eugeeniseen ajatteluun pohjautuvat suuntaviivat, joilla Saksan kansaa alettiin uudelleen rakentamaan.³⁴ Eugeniikan hyödyntäminen osana modernin hyvinvointivaltion rakentamista 1920-luvulla ei vaikuttanut ainoastaan Saksassa, vaan historioitsija Markku Mattilan mukaan sillä oli olennainen rooli myös esimerkiksi Ruotsin, Tanskan ja Suomen sosiaalipolitiikassa.³⁵

Kansan inhimillisten voimavarojen järjellistä hallintaa pidettiin välttämättömänä Saksan selviytymisen kannalta, ja eugeniikka omaksuttiin keinoksi luoda tuottavampia ja terveellisimpiä kansalaisia.³⁶ Myös Weimarin perustuslaissa määriteltiin valtion ja kuntien tehtäväksi perheiden terveenä ja puhtaana pitäminen, minkä vuoksi hyvinvointia edistäviin toimenpiteisiin oli valtion tasolta ryhdyttävä.³⁷ Positiivisen eugeniikan hyvinvointitoimenpiteiden miellettiin olevan parhaiten sovussa kansan uudistuneen poliittisen rakenteen ja sosiaalisten tarpeiden kanssa, sillä ne avasivat monia mahdollisuuksia terveen ja tehokkaan yhteiskunnan valtiolliseen suunnitteluun.³⁸

Saksalaiset rotuhygieenikot korostivat erilaisia yhteiskuntapoliittisia strategioita, joiden tarkoituksena oli lisätä kansalaisten parhaimmaksi miellettyjä puolia sosiaalisen ja

---

³² Schmidt-Ott 1925, 7.

³³ Weindling 1989, 1, 343–344.

³⁴ Klautke 2004, 3.

³⁵ Mattila 2003, 117.

³⁶ Weiss 1987, 195.

³⁷ Die Verfassung des Deutschen Reichs, 1919, §119.

³⁸ Weindling 1989, 344.

kulttuurisen tuottavuuden kannalta, ja samanaikaisesti vähentämään niitä haittaavia tekijöitä. Tieteen katsottiin olevan avainasemassa näiden strategioiden suunnittelussa. Schmidt-Ott kuvasi asiaa seuraavalla tavalla vuonna 1925:

Kyse ei ole vain satunnaisten reikien tukkimisesta, vaan ennen kaikkea on tärkeä toimia tietyn suunnitelman mukaan. Kansantalouden, kansan terveyden ja kansan hyvinvoinnin suuria tehtäviä on tutkittava järjestelmällisesti. (...) Syvemmät kysymykset on ratkaistava kaikkialla, niihin on puututtava, jotta ihmiset edistyvät.³⁹

Katkelmassa korostuu ajatus systemaattisesta suunnitelmasta, jolla yhteiskuntaa tulisi parantaa. Se ilmentää ajatusta suunnasta, johon Weimarin yhteiskuntapolitiikkaa pyrittiin viemään, jotta valtion kokemiin sosiaaliin ja taloudellisiin haasteisiin saatiin vastattua. Terveyden merkitys tunnistettiin osana laajempaa yhteiskunnallista kokonaisuutta, ja kansallisen terveyden yleisen tason parantamiseksi yhteiskunnan yksilöiden ruumiillista hyvinvointia alettiin valtion tasolla kehittämään yhdessä tieteelliseen tietoon perustuvien näkemysmallien kanssa. Tähän hyvinvoinnin parantamiseen ryhdyttiin erilaisten eugeniikkaohjelmien avulla.⁴⁰

Koko valtion kattavat eugeniikkaohjelmat liitettiin osaksi Weimarin tasavallan yhteiskuntapolitiikkaa, ja hyvinvointivaltion tuki ja lainsäädäntö mahdollistivat eugeniikan käytön väestön terveyden parantamiseksi. Eugeniikkaohjelmilla pyrittiin ehkäisemään kansaa riivanneita tauteja, epäsoviviksi miellettyjä käyttäytymismalleja sekä levittämään tietoa terveyteen ja periytyvyyteen liittyvistä asioista. Eugeniikkaohjelmat koettiin yksinkertaisena ja edullisena keinona vahvistaa Saksan kansakuntaa sekä suojella ihmisten perinnöllisiä tekijöitä. Terveysvalistukseen ja terveyttä edistävään toimintaan alettiin kiinnittämään paljon huomiota, jonka vuoksi yhtenä tärkeänä eugeniikkaohjelmana voidaan pitää yksilöiden itsestään ja heidän omasta hyvinvoinnistaan huolenpitämistä.⁴¹ Erityisesti painoarvoa sai liikunnan ja urheilun tärkeys osana oman hyvinvoinnin ylläpitämistä. Ruumiin suorituskyvyn parantamista pidettiin oleellisena osana Saksan biologista jälleenrakennusta, ja urheilun katsottiin olevan keskeisessä roolissa kansan tuotantokyvykkyyden palauttamiseen sotaa edeltäneelle tasolle.⁴² Liikunnan merkityksellisyys on myös nähtävillä *Gesundheit ist*

³⁹ Schmidt-Ott 1925, 8.

⁴⁰ Weiss 1987, 195–198.

⁴¹ Weindling 1985, 409.

⁴² Hau 2008, 382.

Lebensglück. Ein Merkbüchlein für Jedermann -lehtisessä, jossa ulkoilu ja erilainen liikunta ovat keskeisiä teemoja. Ohjeet ja kehotukset liikkumiseen on suunnattu suurimmilta osin nuorille, sillä nuorten hyvinvointia ja terveyttä pidettiin tärkeässä asemassa:

Muistakaa, te tytöt ja pojat, voimistelu laajentaa keuhkojasi, vaellus tekee sinusta raikkaan ja hilpeän, kehosta kovan, päästä älykkäämmän: mene aikaisin ulos, jotta tiedät kuinka kaunis luonto ja kotimaasi ovat.⁴³

Urheiluun ja luonnossa liikkumiseen kannustettiin myös muihin eugeenisiin syihin vedoten. Jos vapaa-aikansa käytti urheillen ja luonnossa ollen, oli paremmat mahdollisuudet vältellä suurkaupunkien tarjoamia kiusauksia, kuten esimerkiksi seksuaalisia kanssakäymisiä tai alkoholin kulutusta, ja näin välttyä niistä aiheutuvilta terveysuhilta.⁴⁴ Positiivisen eugeniikan terveysihanteet pohjautuivat biologiaan sekä nationalistiseen ideologiaan. Luonnossa liikkuminen yhdistettiin nationalistisiin ihanteisiin, jossa luonto nähtiin vastareaktiona kaupungistumiselle. Se nähtiin paikkana, joka tarjosi rauhan lisäksi apua terveysongelmiin. Luonto miellettiin olevan osa kansallista identiteettiä. Myös itse liikunta nähtiin yhtenä keinona edistää kansallista yhtenäisyyttä, ja kansakunnan voiman ja kestävyuden nähtiin olevan sidoksissa terveisiin ja vahvoihin kansalaisiin.

Weimarin tasavallan aikakautena ruumiinkulttuuri voidaan nähdä hedelmällisenä. Lasten kasvatuksessa korostettiin ruumiillisuutta, ja urheilu muuttui monimuotoisemmaksi. Aikaisempien sotilaallisten liikuntamuotojen sijaan erilaiset liikuntamuodot alkoivat tukemaan taitoja, joiden katsottiin olevan hyödyksi myöhemmin tulevaisuudessa.⁴⁵ Liikunnan ja urheilun edistäminen oli keskeinen osa Weimarin Saksan sosiaalipoliittista strategiaa väestön terveyden ja elinvoiman parantamiseksi. Saksan kansan jälleenrakentamisen tavoitteena oli korvata sota-ajan menetykset niin määrällisesti kuin laadullisestikin, mutta vielä tärkeämpänä pidettiin hyväkuntoisten jälkeläisten luomista. Ruumiillisten harjoitteiden rotuhygieenistä merkitystä korostettiinkin suuresti huolimatta siitä, että varsinaisesti perinnöllisyyteen liittyviä vaikutuksia niillä ei nähty olevan.⁴⁶ Vaikka liikuntaan ja urheiluun liittyvät toimenpiteet eivät suoraan vaikuttaneet yksilöiden geneettiseen perimään, niiden voidaan katsoa olleen osa huolenpitoa ihmisten perinnöllisestä potentiaalista, jonka

⁴³ Reichsausschuß für hygienische Volksbelehrung 1926, 7.

⁴⁴ Baur, Fischer & Lenz 1921, 191.

⁴⁵ Kaartinen 2010, 133.

⁴⁶ Hodann (1924) 1928, 71.

tavoitteena oli mahdollistaa yksilön täysi kehitys ilman ulkoisten tekijöiden häiriöitä. Urheilu muodosti näkökulman laadulliseen biopolitiikkaan, jossa yhdistyi sekä eugeenisia että ympäristöllisiä lähestymistapoja. Lääkärit ja liikuntakasvattajat edistivät urheilua yhtenä keinona vahvistaa ihmisten fyysistä kuntoa ja terveyttä, mutta monet heistä uskoivat, että urheilu aktivoi lisäksi psykologisia voimavaroja, jotka innostivat ihmisiä niin fyysiseen kuin henkiseen työhön. Liikuntaa pidettiin välineenä väestön tuottavuuden parantamiseksi, tavoitteena ihmisten voimavarojen järkevä kehittäminen, jotta kansallista tehokkuutta saataisiin edistettyä. Vaikka urheilun edistämiseen kansan keskuudessa keskityttiin lähinnä kansan fyysisen laadun ja suorituskyvyn parantamisen näkökulmasta, ei se kuitenkaan sulkenut pois urheilun ja liikunnan miellyttäviä puolia. Urheilua pidettiin 1920-luvulla niin Saksassa kuin useimmissa länsimaissa massaviihteenä, joka tarjosi paitsi terveyshyötyjä myös sosiaalista yhteenkuuluvuutta ja viihdettä urheilutapahtumien muodossa.⁴⁷

Yhtenä tärkeänä eugeniikkaohjelmana nähtiin kansalaisten terveysvalistus, huomion kiinnittyessä erityisesti kansalaisten elämäntapoihin. Tämä näyttäytyi esimerkiksi kampanjointina alkoholia vastaan. Alkoholin kulutus kasvoi sodanjälkeisinä vuosina tasaisesti poissulkien kuitenkin inflaatiovuoden 1923.⁴⁸ Alkoholin käyttö miellettiin sekä kulutus- että terveysongelmana, ja sen nähtiin vaikuttavan niin moraalisiin kuin taloudellisiin ongelmiin. Liiallisen alkoholin käytön katsottiin vaikuttavan sairauksiin, köyhyyteen sekä mielenhäiriöihin, jotka kaikki koettiin taakkana yhteiskunnalle. Erityistä huolta aiheutti alkoholin ja ihmisten rappeutumisen välinen mielletty yhteys.⁴⁹ Alkoholin käytöllä katsottiin olevan myös vaikutuksia ihmisen perimään, ja siitä koituvien haittavaikutuksien katsottiin siirtyvän sukupolvelta toiselle, jonka vuoksi alkoholin väärinkäyttöä ja liiallista nauttimista tuli välttää. Alkoholin käyttö vähäisessä määrin pidettiin kuitenkin hyväksyttävänä. Rotuhygienisestä näkökulmasta suositeltiin kuitenkin täydellistä pidättyvyyttä, sillä alkoholin miellettiin vaikuttavan perimän lisäksi myös ihmisten tehokkuuteen.⁵⁰ Lääkäri ja eugenisti Max Hodann (1894–1946) kuvasi asiaa seuraavalla tavalla:

Mutta tulevat sukupolvet eivät kärsi ainoastaan jo olemassa olevien sairauksien vuoksi. On selvää, että jokainen aine, jolla on vahingollinen vaikutus sukusoluihin, ihmisen lisääntymisjärjestelmään, vaikuttaa epäsuorasti sukusoluista (munasoluista ja siittiöistä) saatuihin jälkeläisiin. Meillä on kolme tällaista

⁴⁷ Hau 2008, 383–385.

⁴⁸ Hartwig 1933, 496–497.

⁴⁹ Reichsausschuß für hygienische Volksbelehrung 1926, 24.

⁵⁰ Ks. esim. Bier 1925, 25.

haitallista ainetta, jotka ovat leveysasteillamme erityisen tärkeitä: kuppamyrkky, alkoholi ja nikotiini.⁵¹

Alkoholin käytön lisäksi, ihmisen ja kansan rappeutumiselle miellettiin olevan monia eri haittatekijöitä. Yksi kansaa rasittavista tekijöistä olivat erinäiset tartunta- ja sukupuolitaudit. Weimarin tasavallassa jylläsi sodan jälkeen useita tartuntatauteja, joista tuberkuloosi miellettiin olevan yksi vaarallisimmista. Tuberkuloosi oli yksi johtavista kuolinsyistä 1900-luvun alkupuolella, ja sitä sairastavia oli kuolleisiin nähden moninkertainen määrä. Tuberkuloosi vaikutti valtion talouteen ja sillä nähtiin olevan myös sosiaalista merkitystä. Tuberkuloosia sairastavat olivat usein työkyvyttömiä sekä kokoaikaisen hoidon tarpeessa, joka rasitti suuresti valtion taloutta. Sairastuneet olivat usein myös parhaassa työ- ja perheenperustamisiässä olevia henkilöitä, joka lisäsi huolta työvoiman menetyksestä ja tulevista sukupolvista. Myös poliittinen ja yhteiskunnallinen huoli väestönkasvun hidastumisesta korosti tarvetta tuberkuloosin ehkäisyyn ja hoitoon.⁵²

Huoli tuberkuloosista näkyy myös valtakunnan terveystaloukselle painetussa lehtisessä. Lehtiseen on kirjattu yhteensä kuusi eri ohjeistusta tuberkuloosin välttämiseksi ja ehkäisemiseksi, ja yksi varoitus, jonka mukaan tuberkuloosiin kuolee Saksassa joka tunti keskiarvolta kahdeksan ihmistä.⁵³ Ohjeistukset osoittavat pyrkimystä tartuntojen leviämisen ehkäisyyn ja sairauden välttämiseen samalla viestittäen siitä, kuinka merkittävä vaikutus tuberkuloosilla oli kansan hyvinvoinnille ja valtiolle. Kuten terveystalouden lehtisestä on nähtävissä, tautien ehkäisyä ja välttämistä pidettiin helpompana ja tärkeämpänä kuin itse sairaudesta parantumista. Sairastuneet heikensivät sekä kansantaloutta että tuottavuutta, eikä tautiin ollut keksitty tehokasta parannuskeinoa vielä 1920-luvulla.⁵⁴ Näistä syistä johtuen ennaltaehkäisevät toimet nähtiin tärkeämmiksi taudin kitkemisen kannalta kuin sairastuneiden yksilöllinen hoito.

Myös erityinen huoli lasten terveenä pysymisestä välittyi niin alkuperäislähteistä kuin aikalaiskirjallisuudesta. Jos perheessä esiintyi tuberkuloosia, tuli lapset erottaa mahdollisimman pian sairastavista vanhemmistaan. Lapset olivat kuitenkin usein jo altistuneet ja saaneet *tuberkulaattisen* ulkonäön, tai muun epämieluisan haittavaikutuksen

---

⁵¹ Hodann (1924) 1928, 69.

⁵² Hakosalo 2017, 316–317.

⁵³ Reichsausschuß für hygienische Volksbelehrung 1926, 19–21.

⁵⁴ Kuusi 2003, 34–35.

sairastavilta vanhemmiltaan, joten heitä suositeltiin muuttamaan kaupungista maalle ja ylläpitävän runsasta ruokavaliota, jotteivat he kärsisi muista lisävahingoista.⁵⁵ Tuberkuloosin vastainen kampanjointi voidaan katsoa olleen osa eugeenista ajattelua, sillä tuberkuloosin nähtiin olevan suuri väestöpoliittinen ongelma. Tuberkuloosin katsottiin heikentävän niin biologista tehokkuutta kuin olevan esteenä terveiden ja vahvojen jälkeläisten kasvattamiselle.

1920-luvulla vallitsi käsitys siitä, että syy tartuntatauteihin oli biologisten tekijöiden lisäksi vahvasti sidoksissa sosiaalisiin olosuhteisiin.⁵⁶ Köyhyyden lisäksi, myös epäterveelliset elämäntavat sekä huonot asumisolot myötävaikuttivat tautien saamista. Henkilökohtaisesta hygieniasta huolehtiminen sekä asuintilojen puhtaana pitäminen saivat paljon painoarvoa kansan valistamisessa tartuntatauteja vastaan. Erityisesti äitejä opastettiin huolehtimaan lastensa hygieniasta, painottamalla säännöllisiä kylvetyksiä sekä käsien pesua, jotta lapset pysyisivät terveinä.⁵⁷ Sosiaalisten olosuhteiden lisäksi tartuntatauteihin katsottiin vaikuttavan ennen kaikkea se, että ihminen oli etäännyntynyt luonnosta. Oleellista tartuntatautien välttämiseen oli ulkoilla, olla auringossa ja nauttia raikkaasta ilmasta sekä tehdä fyysisiä harjoituksia. Kyseisillä toimilla oli positiivinen vaikutus ihmiselle, joka niitä harrasti, mutta ennen kaikkea niiden katsottiin hyödyttävän hänen jo syntyneitä tai tulevia lapsiaan.⁵⁸

Osan tartuntataudeista katsottiin olevan erityisen kohtalokkaita, sillä ne saattoivat muuttaa ihmisen ulkonäköä sekä fyysisiä ominaisuuksia. Erityisen kohtalokkaina tällaisia tartuntatauteja pidettiin naisille, sillä ne saattoivat litistää ja kaventaa heidän lantiotaan, jolla taas oli merkittävä vaikutus lisääntymiseen.⁵⁹ Kaikista vaikeimpia tartuntatauditapauksia yritettiin parantaa myös kirurgisin menetelmin. Kirurgiset menetelmät eivät kuitenkaan taanneet täyttä parantumista, vaan lähinnä ne lievittivät oireita siten, että sairastunut saatiin taas työkykyiseksi. Essenin lääketieteellisellä viikolla vuonna 1925 kirurgian professori Ferdinand Sauerbruch (1875–1951) ilmaisi luennollaan asian niin, ettei kirurgisten toimenpiteiden riskiä keuhkotuberkuloosin parantamiseksi tule arvioida liian suureksi, sillä arviolta 30 prosenttia vakavasti sairastuneista voidaan tehdä työkykyisiksi. Hän myös korosti sitä, kuinka valtava taloudellinen hyöty tällä olisi koko kansalle.⁶⁰ Kansalaisten terveys oli

---

⁵⁵ Eugling 1925, 367.

⁵⁶ Ks. esim. Hodann (1926) 1928, 137 – 138.

⁵⁷ Ks. esim. Reichsausschuß für hygienische Volksbelehrung 1926, 1, 13.

⁵⁸ Bier 1925, 16–25.

⁵⁹ Ks. esim. Bier 1925, 17.

⁶⁰ Sauerbruch, 1925, 39–42.

merkittävä huolenaihe Weimarin tasavallassa. Yksilön terveyden, hyvinvoinnin ja eri terveysihanteiden lisäksi on huomattavaa, kuinka paljon taloudellinen merkitys korostuu virkamiesten kannanotoissa. Tämä taloudellinen näkökulma näkyi erityisesti terveystaloudessa, jossa korostettiin terveydenhuollon tehokkuutta sekä kustannustehokkuutta. Kansanterveyden parantaminen nähtiin taloudellisena investointina, mutta samalla se lähentyi kohti eugenisia arvoja:

Yksilön geneettisen perimän vahvistaminen tai jalostaminen ei riipu ihmisen voimasta, emmekä geneettisen perimän suojelemiseksi tarvitse lääkkeitä ja jauheita, vaan meidän tulee välttää vakavia haitallisia vaikutuksia, kuten alkoholismia ja kuppaa. Rotuhygienian edellyttämä hygienia on yksinkertaista ja halpaa. Vaikka terve ihminen ei voi yleisesti palvella rodun elämää millään muulla tavalla kuin kasvattamalla terveitä lapsia, niin sairaiden ihmisten kohdalla tilanne on tietysti aivan toinen.⁶¹

Rodun jatkaminen ja tulevien sukupolvien laatu oli keskeisesti esillä eugeniikkaohjelmissa. Rotuhygienistit väittivät, että Saksan kansasta kolmasosa olisi rappeutunut, ja heitä pitäisi ehkäistä lisääntymästä, samalla kun paremmat perimät omaavia henkilöitä rohkaistiin lisääntymään.⁶² Erwin Baur, Eugen Fischer ja Fritz Lenz ovat ilmaisseet oppikirjassaan asian seuraavasti:

Käytännöllisen rotuhygienian keskeisenä tavoitteena on oltava se, että lahjakkaat ja kyvykkäät lisääntyvät enemmän kuin kelvottomat ja huonolaatuiset. Tämä tavoite voidaan saavuttaa kahdella eri tavalla, ensinnäkin estämällä keskimääräistä heikompia kykyjä omaavien lisääntymistä ja toiseksi edistämällä niiden lisääntymistä, joilla on keskimääräistä parempia kykyjä.⁶³

Vaikka negatiiviseen eugeniikkaan lukeutuvasta pakkosterilisaatiosta, abortista ja pakotetusta eutanasiasta alettiin käymään viranomaisten kesken keskusteluita sodan jälkeisen poliittisen epävakauden aikana, niiden toimeenpanot torjuttiin, sillä ne uhkasivat kansalaisten oikeuksia ja niitä pidettiin eettisten syiden vastaisina. Negatiiviseen eugeniikkaan liittyvät toimenpiteet hylättiin toistaiseksi, paitsi silloin, kun siihen saatiin yksilön vapaaehtoinen suostumus – esimerkiksi ehkäisyn käyttäminen. Sota oli aiheuttanut Saksalle väestöpoliittisia ongelmia, minkä vuoksi tarvittiin mahdollisimman paljon väestöä, jotta Saksa pysyisi taloudellisesti ja

⁶¹ Baur, Fischer & Lenz 1921, 192.

⁶² Weindling 1989, 344.

⁶³ Baur, Fischer & Lenz 1921, 118–119.

sotilaallisesti muiden Euroopan maiden rinnalla.⁶⁴ Ensimmäinen pakkosterilointilaki astui voimaan Saksassa vuonna 1933 mahdollistaen henkilöiden pakkosteriloinnin, jotka kärsivät perinnöllisiksi miellettyistä sairauksista, kuten esimerkiksi mielenvioista, psykoosista, sokeudesta tai vakavasta alkoholismista. Pakkosterilointilaki ei kuitenkaan ollut käytössä vain Saksassa, sillä esimerkiksi Yhdysvalloissa kyseinen laki tuli ensimmäisenä voimaan Indianan osavaltiossa vuonna 1907, ja vuoteen 1931 mennessä se oli käytössä jo 30:ssä muussa osavaltiossa.⁶⁵ Todennäköisesti ensimmäisenä Euroopassa kyseinen laki hyväksyttiin Tanskassa, jossa se tuli voimaan vuonna 1929.⁶⁶

Eugeniikan ja sen käytänteiden pääsääntöisenä tarkoituksena oli 1920-luvulla pyrkiä rajoittamaan ihmisten heikkoja ja huonoksi miellettyjä perinnöllisiä taipumuksia sekä edistämään hyviä ominaisuuksia, jotka nähtiin välttämättömiksi ihmisen ja rodun selviytymiselle. Eugeniikka miellettiin rotutieteen opiksi, joka palveli kaikkien rotujen säilymistä, eikä sen tarkoitus ollut edistää yhtä rotua enemmän kuin toista.⁶⁷ Weimarin tasavallassa vallinneen eugeniikan voidaan 1920-luvulla katsoa perustuvan lähinnä rotukohtaisten hyvien piirteiden ja klassisen kauneusihanteiden edistämiseen ja uhkaavien tekijöiden, kuten tautien ja epäsopivien käyttäytymismallien kitkemiseen. Ihmisen fyysisten kyvykkyyksien ja ruumiillisen kauneuden ihannointia ei tapahtunut ainoastaan Weimarin Saksassa, vaan sillä oli suuri merkitys esimerkiksi myös Italiassa ja Neuvostoliitossa. Voimistelu, henkilökohtaisesta hygieniasta huolen pitäminen, hyvä ruokavalio sekä pukeutuminen olivat tapoja vastata teollistumisen ja kaupungistumisen mukana tuomiin ongelmiin.⁶⁸

Weimarin tasavallan aikana kansakunta nähtiin orgaanisena kokonaisuutena, jossa terveys miellettiin yhteiskunnan tulevaisuuden kannalta keskeisenä. Termi *kansakunnan terveys* perustui laajalle levinneeseen käsitykseen *kehopoliitikasta*, *Volkskörper* eli kansan ruumiista, jonka hoito vaati tilastointia ja säännöksiä.⁶⁹ Tämä näkyi myös hyvinvointivaltion harjoittamassa terveysvalistuksessa, jossa korostettiin liikunnan, raittiuden ja terveellisten elämäntapojen merkitystä osana paremman kansakunnan rakentamista. *Volkskörper* on

⁶⁴ Weingart, Kroll & Bayertz 1988, 288–289.

⁶⁵ Garver & Garver 1991, 1111–1114.

⁶⁶ Eugenics Archive.

⁶⁷ Eugling 1925, 363.

⁶⁸ Grant 2013, 10.

⁶⁹ Thaler 1996, 74.

käsitteenä moninainen, ja sen merkitykset ovat vaihdelleet ja muuttuneet niin ajan kuin eri kontekstien välillä. Weimarin aikana käsitettä käytettiin erityisesti lääketieteellisessä ja poliittisessa kontekstissa. Eugenisti Wilhelm Schallmayer näki *Volkskörperin* vahvistamisen onnistuvan rotuhygieenisten toimien, kuten julkisen terveydenhuollon kehittämisen avulla, jossa eugeniikkaan koulutetut lääkärit palvelisivat koko kansakuntaa, eivätkä ainoastaan sairaita yksilöitä. Lääketieteen ammattilaiset nousivatkin keskiöön Weimarin kansakunnan terveyden parantamisessa pyrkien hallitsemaan laajaa sosiaalista kenttää, samalla tarjoten ratkaisuja niille, jotka nähtiin sosiaalisina ongelmina.⁷⁰

2.2 Tehostettua hoitoa riskiryhmille

Teollistumisen ja kaupungistumisen myötä, 1800-luvun lopulla tunnistettiin tarve kansan terveysvalistukseen ja siihen liittyvään hygieniakasvatukseen. Vääränlainen tai riittämätön ravinto, epäpuhtaus ja huonot elinolot loivat suuren sairastumisriskin, ja kuolleisuus erityisesti pienten lasten ikäryhmissä oli korkea. Uudet tartuntataudit ja sairaudet, sekä korkea kuolleisuusluku edesauttoivat lisäämään ymmärrystä terveydestä, ja uusia ennaltaehkäiseviä toimenpiteitä ryhdyttiin kehittämään.⁷¹

Ennen ensimmäistä maailmansotaa Saksassa ei vielä tunnettu koko valtakunnan kattavaa terveysvalistusta, vaan se oli lähinnä riippuvainen hyväntekeväisyysjärjestöistä. Sota ja sodanjälkeinen aika asettivat julkiselle terveydenhuollolle uudenlaisia tehtäviä täysin uudessa mittakaavassa, jonka johdosta koko kansaa koskevan terveysvalistuksen tarpeellisuus tunnistettiin.⁷² Sosiaalidemokraattien vaikutusvallan kasvu ja sosiaalihygienian kasvava merkitys sekä hyvinvointivaltion mukanaan tuomat muutokset vaikuttivat omalta osaltaan siihen, että kansanterveydenhuolto kasvoi huomattavasti ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Ennen sotaa rakennetut kunnalliset terveydenhuoltokeskukset yleistyivät ja niiden toimintakenttää laajennettiin. Uudenlaiset terveydenhuoltokeskukset keskittyivät aluksi yleiseen hygieeniseen opetukseen, joka valisti kansalaisia arjen terveysriskeistä, elintavoista sekä asumisen ja sairauksien välisistä yhteyksistä. Valtion tukeman terveydenhuollon tarkoituksena oli myös järjestää laaja-alainen terveydenhoito sekä -seuranta erityisen haavoittuviksi mielletyille ihmisryhmille ja erityissairauksille, jotka nähtiin erityisen uhkaavia

---

⁷⁰ Weindling 2010, 316.

⁷¹ Rittershaus 2013, 9–10.

⁷² Hodann (1926) 1928, 146.

kansanterveydelle.⁷³ Perusteelliset sairauksien ehkäisyohjelmat, jotka keskittyivät tehokkuuteen, otettiin käyttöön. Korkean riskin ryhmät kuten pienet lapset, koululaiset, äidit sekä fyysisesti vammautuneet henkilöt alkoivat saamaan tehostettua hoitoa.⁷⁴

Sosiaalihygienian keskiöön kuului äitien ja lasten terveyden edistäminen. Tämä näkyi terveydenhuollon osa-alueena, jossa raskaana olevien ja äskettäin synnyttäneiden naisten, imeväisten ja pienten lasten hoito sekä koululaisten terveydenhuolto saivat paljon painoarvoa.⁷⁵ Hoitokeskuksista ensimmäisten joukossa perustettiin pienten vauvojen hoitoon keskittyviä hoitokeskuksia, *Säuglingfürsorge*. Nämä vauvojen hoitokeskukset mukailivat naisyhdistysten perustamia vauvojen hyvinvointikeskuksista, joita oli rakennettu useisiin suuriin kaupunkeihin 1900-luvun taitteessa lapsikuolleisuuden vähentämiseksi. Ensimmäisen maailmansodan myötä syntyvyys oli laskenut entuudestaan, jonka vuoksi toimenpiteet imeväiskuolleisuuden vähentämiseksi olivat välttämättömät, jotta positiivinen väestötase saavutettaisiin. Weimarin tasavallassa imeväiskuolleisuuden torjunta tuli valtion lainsäädännölliseksi vastuuksi, ja vauvojen hoitokeskusten määrä kasvoi vuosien 1914–1928 välillä yhdeksänkertaiseksi.⁷⁶

Uusien vauvojen hoitokeskuksien tarkoituksena oli tarkastaa vastasyntyneiden terveydentila, punnitsemisen sekä vauvan kehityksen arvioinnin muodossa. Vauvojen hoitokeskuksissa annettiin myös kansanopetusta siitä, kuinka vauvaa tulisi oikeaoppisesti hoitaa. Äitien perinteiset hoitomenetelmät olivat saaneet osakseen kritiikkiä, sillä perinteisten hoitomenetelmien katsottiin olevan ristiriidassa uusien lääketieteellisten havaintojen kanssa. Vauvojen kasvatuksen ja hoitomenetelmien muuttamisesta tuli siten kiireellinen tavoite, jota ryhdyttiin edistämään vauvojen hoitokeskuksissa neuvonnan muodossa.⁷⁷ Erityisesti vauvan ruokinta sai osakseen paljon huomiota, sillä ruuansulatuskanavan häiriöt tunnustettiin aiheuttavan eniten sairauksia ja olevan pääasiallinen kuolinsyy vauvaiässä.⁷⁸ Äitejä esimerkiksi kehoitettiin ruokkimaan itse omat lapsensa, sillä rintamaidolla ruokitut lapset kärsivät vähäisemmästä lapsikuolleisuudesta kuin lapset joita ruokittiin korvikkeilla. Tätä kehotusta korostettiin nostamalla rintaruokkivat äidit asemaan, jossa heitä kutsuttiin pyhiksi.⁷⁹

---

⁷³ Schaße 1994, 186.

⁷⁴ Thaler 1996, 75.

⁷⁵ Schaße 1994, 186.

⁷⁶ Thaler 1996, 75.

⁷⁷ Stöckel 1992, 57–59.

⁷⁸ Rittershaus 2013, 9–10.

⁷⁹ Reichsausschuß für hygienische Volksbelehrung 1926, 15.

Pyhyydellä on todennäköisesti haluttu korostaa äitien valintojen merkitystä, samalla pyrkien saamaan äidit toimimaan valtion kannalta oikeaksi katsotulla tavalla. Äitejä, jotka ruokkivat itse lapsensa pidettiin muutenkin fyysisesti vahvempina sekä vastuullisina kansalaisina, sillä heidän katsottiin edistävän sekä oman perheensä että koko yhteiskunnan hyvinvointia.⁸⁰

Vauvojen hoidon sekä ruokinnan lisäksi, vauvojen hoitokeskuksissa koulutettiin äitejä myös ympäristön ja sairauksien välisistä yhteyksistä sekä hygienian merkityksestä.⁸¹ Annetut ohjeistukset mukailivat eugeniikkaohjelmien päätavoitteita, ja erityisesti peseytymistä, sekä ulkoilman ja valon tärkeyttä korostettiin myös terveiden vauvojen kasvatuksessa.⁸²

Hoitokeskuksia pidettiin yhteiskunnallisesti merkittävänä paikkoina, ja niissä korostui valtion pyrkimys edistää lasten ja äitien roolia yhteiskunnassa sekä parantaa kansanterveyttä. *Ein Merkbüchlein für Jedermann* -lehtisessä on myös muistutettu äitejä neuvontakeskusten tärkeydestä: ”Äiti, etkö osaa sitä, kysy lääkäriltä tai hoitokeskuksesta ajoissa. Ajattele sairaskassan perheapua”.⁸³ Kyseistä ohjeistusta havainnollistetaan kuvalla, jossa useat naiset ovat matkalla vauvojen hoitokeskukseen lastensa kanssa. Samalla sivulla on esitetty myös varoitus alle yksivuotiaiden kuolemasta, jonka tarkoituksena on todennäköisesti ollut demonstroida äideille sitä, kuinka tärkeää on noudattaa oikeaoppisia ohjeita lasten hoidossa ja tukeutua hoitokeskusten tarjoamaan apuun.

Pienten lasten ohella myös naisten terveyttä ruvettiin edistämään. Erityisesti äitien ja tulevien äitien terveyteen ja suojeluun kiinnitettiin entistä enemmän huomiota.⁸⁴ Uutena terveydenhuollon osa-alueena Weimarin Saksassa otettiin käyttöön ennaltaehkäisevä hoito raskaana oleville naisille. Äitiydelle annettiin paljon painoarvoa vahvan kansakunnan luomisessa, ja lääketieteen ammattilaiset näkivät uudenlaisen ammatillisen sekä samalla taloudellisen mahdollisuuden huolehtia raskaana olevista naisista ennen synnytystä. Raskaana olevien neuvontakeskuksessa opastettiin naisille esimerkiksi terveellisestä ravinnosta, seksuaalisesta pidättyvyydestä, raittiudesta, pukeutumista, ulkoilun tärkeydestä sekä fyysisten rasituksen välttämistä. Raskaana oleville tarkoitettut neuvontakeskukset ilmensivät valtion pyrkimystä ratkaista sosiaalisiksi miellettyjä terveysongelmia, sillä ne olivat tarkoitettu

⁸⁰ Hodann (1924) 1928, 71.

⁸¹ Stöckel 1992, 57–59.

⁸² Ks. esim. Reichsausschuß für hygienische Volksbelehrung 1926, 13.

⁸³ Reichsausschuß für hygienische Volksbelehrung 1926, 14.

⁸⁴ Die Verfassung des Deutschen Reichs, 1919, §119.

ensisijaisesti alemmille yhteiskuntaluokille.⁸⁵ Kun sairaskuutetut sekä hyvin toimeentulevat naiset saattoivat varmistaa raskautensa kehityksen käymällä lääkärin vastaanotolla, vähävaraiset puolestaan kääntyivät raskaana olevien neuvontakeskuksen puoleen.⁸⁶ Tämä ilmentää taustalla ollutta huolta kokonaisvaltaisesta kansan hyvinvoinnista sekä yhteiskunnan vakaudesta.

Äideistä pidettiin myös synnytyksen jälkeen huolta, ja sitä varten perustettiin äitien neuvontakeskuksia. Kyseiset neuvontakeskukset tarjosivat apua juuri äideiksi tulleille. Äitien neuvontakeskukset tarjosivat niin terveys- kuin kasvatusneuvontaa, ja niiden tavoitteena oli edistää äitien ja lasten terveyttä sekä tarjota tietoa ja apua vanhemmuuteen liittyvissä asioissa. Äitien neuvontakeskukset tarjosivat myös terveydenhoitopalveluita esimerkiksi rokotuksien muodossa. Äitien neuvontakeskukset eivät auttaneet vain sairastuneiden tai muuten fyysisesti rajoittuneiden lasten kanssa, vaan neuvontakeskukset auttoivat äitejä kaikissa lapsen kasvatukseen, ravitsemukseen ja sairauksien ehkäisyyn liittyvissä kysymyksissä.⁸⁷

Äitien neuvontakeskukset olivat vauvojen hoitokeskusten ohella osa Weimarin tasavallan äitiys- ja lastenhoitojärjestelmää. Siinä missä vauvojen hoitokeskukset auttoivat ainoastaan vastasyntyneiden vauvojen hoitoon ja hyvinvointiin liittyvissä asioissa, äitien neuvontakeskukset keskittyivät laajemmin äitien sekä lasten terveyden edistämiseen. Äitien neuvontakeskusten tavoitteena oli ennaltaehkäistä äitien ja lasten terveysongelmia. Vaikka äitien terveyttä ja hyvinvointia parannettiin Weimarin tasavallan aikana, ja äitien neuvontakeskukset olivat suunnattu äideille ja äidiksi tuleville, neuvontakeskusten pääasiallisena kohteena voidaan kuitenkin katsoa olleen lapset sekä tulevat jälkeläiset. Äitien hyvinvoinnin parantamisen taustalla voidaan nähdä olleen ajatus varmistaa terveiden lasten syntyminen ja sen myötä vahva kansakunnan tulevaisuus.

Tulevien sukupolvien ollessa terveyden edistämisen keskiössä, ryhdyttiin vauvojen lisäksi myös kouluikäisten lasten terveyteen kiinnittämään entistä enemmän huomiota. Lapset nähtiin tulevana työvoimana, jonka vuoksi lasten terveyden kehittäminen ja suojeleminen nähtiin vanhempien, erityisesti äitien lisäksi myös valtion tehtävänä. Valtion rooli lasten terveyskasvattajina näkyi erityisesti koulujen kautta, joiden välityksellä onnistuttiin

---

⁸⁵ Fehlemann 2004, 345–346.

⁸⁶ Stokes 2000, 377–379.

⁸⁷ Schaße 1994, 187.

valistamaan ja kontrolloimaan lasten lisäksi myös heidän vanhempiaan.⁸⁸ Koululaisten terveyttä ja niin psyykkistä kuin fyysistä vahvuutta ryhdyttiin nopeasti parantamaan sodan jälkeisinä vuosina. Vanhempien sekä opettajien arkisen kasvatustyön lisäksi terveydenhuollon ammattilaisten, kuten lääkäreiden ja sairaanhoitajien merkitys koululaisten terveydentilan edistämässä kasvoi. Koululaisten terveydenhuoltopalveluita laajennettiin, ja esimerkiksi koululääkäreiden määrä kaksinkertaistui vuosien 1911 ja 1926 välillä. Tästä antaa viitteitä se, että esimerkiksi vuonna 1926 Preussissa noin 25 miljoonaa ihmistä pääsi hyödyntämään koululääkäreiden palveluita. Erityistä huolenpitoa annettiin hammassairauksista ja raajarikoista kärsiville sekä vaikeasti hoidettaville lapsille, jotka vastasivat psyykkisen sairauden kliinistä käsitettä.⁸⁹ Koululääkärit olivat merkittävässä asemassa osana lasten terveyden ja hyvinvoinnin edistämässä, ja koululaisia kannustettiin tukeutumaan heidän puoleensa aina tarpeen tullen. Koululääkäreiden merkitys ja heidän kauttaan valtion rooli terveyden ylläpitäjänä näkyi myös siinä, että koululaisille painotettiin koululääkärin olevan heidän paras ystävänsä.⁹⁰

Vaikka koululaisten terveydenhoitoa pidettiin hyvällä mallilla, oli myös viitteitä siihen, että kouluterveydenhuoltoa olisi entisestään pitänyt laajentaa. Huoli kiinnittyi erityisesti lasten fyysiseen, psyykkiseen ja henkiseen hyvinvointiin, joiden katsottiin aiheuttavan suuria terveysongelmia, mikäli kouluterveydenhoito ei ollut riittävää joka puolella Saksaa. Koululääkäreiden tärkeimmät tehtävät olivat linjassa valtion määrittämien terveystieteellisten pyrkimysten kanssa. Niihin katsottiin lukeutuvan oppilaiden terveyden hoitaminen, terveydentilan seuraaminen, lääketieteellisten neuvojen antaminen terveyteen liittyvissä asioissa, tartuntatautien leviämisen torjunta sekä koulurakennuksen ja luokkahuoneiden hygienian valvonta. Eugeniikan kannattajat katsoivat, että koululääkärin yksi tärkeimmistä tehtävistä oli määritellä lapsen kyky käydä koulua. Erään koululääkärin mukaan lapset, jotka kärsivät kroonisesta sairaudesta, jonka parantumista opetus hidastaisi tai lapsi, joka ei ole tällä hetkellä sairaana, mutta on fyysisessä kehityksessään jäljessä, niin että koulunkäynti vaikuttaa haitallisesti heidän fyysiseen kehitykseensä, ei tulisi aloittaa koulua.⁹¹ Weimarin aikakaudella negatiivisen eugeniikan ajatukset eivät kuitenkaan johtaneet systemaattiseen syrjintään koulutuksen saralla.⁹²

⁸⁸ Tuomaala 2003, 90–94.

⁸⁹ Hodann (1926) 1928, 146–147, 161.

⁹⁰ Reichsausschuß für hygienische Volksbelehrung 1926, 17.

⁹¹ Hodann (1926) 1928, 146–157.

⁹² Die Verfassung des Deutschen Reichs, 1919, §145, §146.

Osaksi koululaisten opetusta liitettiin ennaltaehkäisevä terveydenhuolto koululiikunnan muodossa. Koululaisten terveyteen pyrittiin vaikuttamaan lisäämällä liikuntaa sekä ulkona olemista. Terveen ruumiin saavuttamiseksi koulupäivän aikana tehtiin vaelluksia luonnossa tai kokoonnuttiin urheilukentälle liikkumaan ja voimistelemaan.⁹³ Opettajien tehtävä oli myös herättää oppilaissa innostusta ja rakkautta luontoa ja isänmaataan kohtaan.⁹⁴ Fyysisen kunnon parantaminen ja liikunnan merkitys oli näkyvästi esillä valtion kattavissa eugeniikkaohjelmissa, ja koululiikunnan avulla näitä ajatuksia pyrittiin juurruttamaan väestöön jo nuoresta iästä lähtien. Koululiikunnassa voidaan katsoa yhdistyneen pyrkimykset lasten terveyden edistämiseen sekä yhteiskuntapoliittiset tavoitteet. Liikunta osana koulunkäyntiä voidaan myös nähdä olleen osa pyrkimystä kansallisesta voimaantumisesta. Weimarin tasavallan aikana myös lasten kasvatuksessa on vahvasti ollut läsnä sekä nationalistiset aatteet että lääketiede, jotka ilmenivät terveen ja fyysisesti aktiivisen kansakunnan ihanteiden korostamisena.

Geneettisen perimän ohella, sosioekonomisten tekijöiden vaikuttavat ihmisten ja väestöryhmien elinoloihin, terveyteen sekä terveyskäyttäytymiseen.⁹⁵ Weimarin tasavallassa tämä tunnistettiin, ja ihmisten ja eri väestöryhmien väliset terveyserot olivat yksi keskeisistä sosiaalipoliittisista ongelmista.⁹⁶ Terveyden eriarvoisuuden tuomaa ongelmaa pyrittiin ratkaisemaan erilaisilla terveydenhuollon toimenpiteillä sekä sosiaalisilla uudistuksilla. Tämä oli osa laajempaa pyrkimystä, jonka päämääränä oli rakentaa demokraattinen, oikeudenmukainen ja tasa-arvoinen yhteiskunta. Kansalaisten sosiaalisten perusoikeuksien ja velvollisuuksien vahvistaminen määriteltiin myös Weimarin tasavallan perustuslaissa, tavoitteena taata kaikille ihmisarvoinen elämä.⁹⁷ Perustuslaissa määriteltiin myös, että valtakuntaan tuli luoda kattava vakuutusjärjestelmä, jotta terveys, heikkoudet ja kansalaisten elämän muutostilanteet saataisiin turvattua.⁹⁸

Sosiaalihuollon ja sosiaaliturvan kehittäminen Weimarin tasavallassa ei ollut tulos suunnitelmallisesta sosiaalipolitiikasta, vaan se voidaan nähdä historioitsija Christoph Sachßen mukaan välittömänä reaktiona yhteiskunnan kokemaan hätätilanteeseen, jota

⁹³ Hodann (1926) 1928, 158–159.

⁹⁴ Weindling 1989, 410.

⁹⁵ Koivusilta 2012, 321.

⁹⁶ Ks. esim. Hodann (1926) 1928, 138.

⁹⁷ Ks. esim. Die Verfassung des Deutschen Reichs, 1919, §114, §151.

⁹⁸ Die Verfassung des Deutschen Reichs, 1919, §161.

kiihdyttivät sodan jälkeiset ratkaisemattomat ongelmat sekä hyperinflaatio. Perinteiseksi miellettyjen köyhyysryhmien rinnalle syntyi uudenlaisia työelämään kykenemättömiä ryhmiä kuten esimerkiksi invalideja, sotilaita, sotalleskiä, orpoja sekä vanhuksia, joiden eläkkeen inflaatio oli syönyt. Nämä uudet avun tarpeessa olevat ryhmät olivat sotaa edeltäneelle julkiselle hoivatoiminnalle määrällinen sekä laadullinen ongelma, sillä ne erosivat selkeästi muista köyhyysryhmistä.⁹⁹

Yhtenä erityisen suurena köyhyysryhmänä oli sotainvalidit, joiden tukemiseksi perustettiin uusia, yksityisesti järjestäytyneitä sekä valtion tukemia hoitokeskuksia, *Krüppelfürsorge*. Kyseisten hoitokeskusten tavoitteena oli tarjota apua ihmisille, jotka olivat fyysisesti vammautuneita. Hoitokeskuksissa vammautuneita henkilöitä tuettiin muun muassa lääketieteellisen hoidon, taloudellisen tuen sekä koulutuksen avulla.¹⁰⁰ Historioitsija Michael Haun mukaan sodassa loukkaantuneiden hoitoon ja kuntoutukseen suunnatut kunnostusponnistelut perustuivat saksalaisten psykiatrien olettamukseen siitä, että sodassa loukkaantuneet tulisi muuttaa mahdollisimman nopeasti tuottavaksi kansalaisiksi, jottei heistä tulisi pysyviä taloudellisia rasitteita Saksan yhteiskunnalle.¹⁰¹ Hoitokeskuksia ajoivatkin pääasiassa taloudelliset näkökulmat, ja niiden tavoitteena oli tehdä vammautuneista henkilöistä jälleen työkykyisiä mahdollisimman nopealla aikataululla.¹⁰²

Fyysisesti vammautuneiden hoitokeskukset eivät kuitenkaan olleet tarkoitettu ainoastaan sodassa loukkaantuneille, vaan huolenpitoa tarjottiin hoitokeskusten alkuvuosina kaikille apua tarvitseville. Fyysisesti vammautuneiden hoitolaitosten tavoitteena oli sekä lieventää että poistaa rampautumista, mutta myös estää sitä. Vanhempia esimerkiksi kehoitettiin tarkkailemaan lastensa mahdollisia fyysisiä vammoja, ja hakeutumaan heti raajarikkoutuneille tarkoitettuun hoitokeskukseen tai vaihtoehtoisesti lääkärin vastaanotolle, mikäli lapsissa ilmenisi jotain fyysisesti poikkeavaa.¹⁰³ Tämän voidaan katsoa viittaavan eugeeniseen huoleen väestön laadusta, sekä pyrkimykseen vähentää kelvottomiksi ja yhteiskunnan taakaksi miellettyjen ihmisten määrää. Sen voidaan katsoa myös viittaavan hyvinvointivaltion tarjoamaan tukeen, johon kaikki kansalaiset olivat oikeutettuja. Vaikka fyysisesti vammautuneiden hoitolaitoksia ajoivat vahvasti taloudelliset lähtökohdat, oli niiden

⁹⁹ Schaße 1994, 172–176.

¹⁰⁰ Weinert 2011, 67.

¹⁰¹ Hau 2008, 383.

¹⁰² Weinert 2011, 70.

¹⁰³ Reichsausschuß für hygienische Volksbelehrung 1926, 28.

perustamisen taustalla myös humanitaarinen huoli vammautuneiden oloista. Hoitokeskusten avulla pyrittiin luomaan parempaa hyvinvointia ja tarjoamaan huolenpitoa.

Erityispedagogiikan professori Simo Vehmaksen mukaan käsite *vammainen* on sosiaalisesti tuotettu ilmiö, jonka alle on 1900-luvulla niputettu joukko ihmisiä, joiden katsottiin poikkeavan normaaliksi mielletystä ja joita yhdisti kyvyttömyys selvitä itsenäisesti arkisista asioista. Vammaisuus miellettiin myös tekijäksi, joka määräsi ihmisen. Käsitteeseen liitettiin myös usein negatiivisia mielikuvia kykenemättömyydestä ja riippuvuudesta.¹⁰⁴ *Gesundheit ist Lebensglück, ein Merkbüchlein für Jedermann* -lehtisessä negatiivista vammakuvaa ilmentää seuraava: ”Sinun ei tarvitse olla rampa, jos et halua. Tahto voittaa”.¹⁰⁵ Kyseinen lausahdus on yhdistetty kuvaan, jossa kaksi miestä, joilla kummallakaan ei ole toista kättä, työskentelevät verstaalla puutoissa. Tämän voi katsoa viittaavan ajatukseen siitä, että vammaisuuden miellettiin olevan ainoastaan asenteesta ja tahdonvoimasta kiinni, ottamatta huomioon yksilöiden taustoja tai vamman aiheuttamia muita vaikutuksia. Asetelma heijastelee myös hoitokeskusten taloudellisia lähtökohtia, näyttäen ettei vammautuminen ole esteenä työnteolle.

Tuberkuloosi oli yksi niistä taudeista, jonka katsottiin uhkaavan kansalaisten terveyttä. Tuberkuloosi miellettiin aikalaiskontekstissa sosiaalisesti sairaudeksi, ja sairauden esiintymisen ja pahanlaatuisuuden katsottiin olevan kytköksissä ihmisen varallisuuteen.¹⁰⁶ Osana Weimarin sosiaalihuoltoa olivat tuberkuloosiklinikat ja -parantolat, jotka olivat keskeisiä paikkoja taudin hoidossa sekä siitä kuntouttamisessa. Huolimatta siitä, että tuberkuloosia aiheuttava bakteeri oli löydetty vuonna 1882, meni pitkä aika ennen kuin tehokas hoito sen lievittämiseksi kehitettiin. Hoitomuodot tuberkuloosin parantamiseksi 1920-luvulla keskittyivät lähinnä ulkoiluun, ilmakylpyihin, lepoon ja hyvään ruokavalioon.¹⁰⁷ Tuberkuloosiklinikat tarjosivat varhaisen hoidon lisäksi myös neuvoja ja tietoa taudista sekä sen ehkäisystä. Sairastuneille opetettiin esimerkiksi hyviä hygieniakäytäntöjä, kuten oikein yskimistä, jotta taudin leviäminen saataisiin hillittyä.¹⁰⁸ Käytännön neuvojen lisäksi

¹⁰⁴ Vehmas 2012, 272–273.

¹⁰⁵ Reichsausschuß für hygienische Volksbelehrung 1926, 29.

¹⁰⁶ Hodann (1926) 1928, 137.

¹⁰⁷ Kuusi 2003, 34–35.

¹⁰⁸ Reichsausschuß für hygienische Volksbelehrung 1926, 19.

tuberkuloosiklinikat tarjosivat taloudellista neuvontaa, jotta tämä sosiaalisesti luokiteltu sairaus saataisiin paremmin kitkettyä.¹⁰⁹

Klinikat valistivat kansaa myös terveellisistä elämäntavoista, sillä lääketieteen ammattilaisten mukaan terveelliset elämäntavat olivat keskeinen tekijä tuberkuloosin ehkäisyssä ja siitä toipumisessa. Sisätautien professori ja lääketieteellisen klinikan johtaja Ludolf von Krehl (1861–1937) käsitteli asiaa Essenin lääketieteellisellä viikolla vuonna 1925:

Alkoholismi on vaarallista. Kaikki alkoholistit ovat tietojemme mukaan alttiita tuberkuloosille. Hyvä ravitsemustila, joka on yhtä kaukana laihtumisesta kuin turvonneesta liikalihavuudesta, lisää suojaustilaamme. Ilma, valo, lihasvoima ja kehon liikkeet edistävät sitä parhaimmillaan.¹¹⁰

Korostus terveiden elämäntapojen tärkeydestä sekä pyrkimys vaikuttaa kansalaisten omiin päätöksiin oli keskeinen osa kansan terveysvalistusta ja taistelua tuberkuloosia vastaan. Kansanterveysvalistuksen avulla pyrittiin lisäämään yleistä tietoisuutta tuberkuloosista ja kannustamaan ihmisiä tekemään parempia valintoja oman hyvinvointinsa, ja sen myötä koko kansan hyvinvoinnin edistämiseksi.

Kollektiivisen kansanterveyden ensisijaisena tarkoituksena oli tehdä kansalaisista työkykyisiä ja synnyttää kansassa pyyteetön omistautuminen perheelle sekä valtiolle. Lääkäreiden tehtävänä oli yleisesti pyrkiä hillitsemään ja torjumaan epidemioita sekä seuraamaan ja toteuttamaan terveydenhuollon tärkeitä osa-alueita, kuten vauvojen, lasten, äitien ja fyysisesti vammautuneiden sekä tartuntataudeista kärsivien henkilöiden hoitoa.¹¹¹ Riskiryhmille suunnattu tehostettu hoito toimi lähinnä ennaltaehkäisevästi, sillä se nähtiin tehokkaana ja kustannustehokkaana tapana vahvistaa kansaa sekä tulevia sukupolvia. Eugeniikan harjoittaminen osana terveydenhoitoa oli joskus tietoinen valinta, mutta usein tiedostamaton toimintatapa, jossa kiteytyivät laajemmat yhteiskunnalliset ja poliittiset pyrkimykset.¹¹²

---

¹⁰⁹ Hodann (1926) 1928, 138.

¹¹⁰ von Krehl 1925, 143.

¹¹¹ Kolberg 1926, 544.

¹¹² Weiss 1987, 195.

2.3 Hyvinvoinnin järjestelmät – neuvontakeskukset osana yksityiselämää

Yhtenä osana Weimarin terveydenhuoltoa olivat erinäiset neuvontakeskukset, joissa keskityttiin ihmisten henkilökohtaiseen elämään. Neuvontakeskuksissa ammattitaitoiset hyvinvointiasiantuntijat jakoivat kansalle tietoa siitä, minkälaiseen elämään heidän tulisi pyrkiä. Hyvinvointiasiantuntijat antoivat koulutusta hyväksi mielletystä elämästä ja terveellisistä elämäntavoista, jotka nähtiin välttämättöminä vahvalle kansakunnalle. Neuvontakeskuksissa yhdistyi kansan terveystieteet sekä eugeeninen ajattelu, huomion kiinnittyessä erityisesti avioliittojen sekä lisääntymisseksuaalisuuden hallintaan.¹¹³

Useisiin Weimarin suurkaupunkeihin perustettiin 1920-luvulla avioliitto- sekä seksuaalineuvontakeskuksia. Avioliitto- ja seksuaalineuvontakeskusten verkoston perustaminen liittyi Weimarin tasavallan yhteiskuntapoliittisiin pyrkimyksiin tarjota kansalaisille ennaltaehkäiseviä ja sosiaalisia terveystieteellisiä palveluita. Saksan hyvinvointijärjestelmä puolestaan nojasi eugeniikkaan, äitiyteen sekä kustannustehokkuuteen, pyrkimyksenä vähentää yhteiskunnan taloudellista taakkaa sairaiden ja heikosti sopeutuvien yksilöiden osalta. Näihin tekijöihin uskottiin voivan vaikuttaa kansan seksuaalikasvatuksen kautta.¹¹⁴ Avioliittoneuvontakeskusten oli määrä sovittaa eugeniikka yhteen Weimarissa hallitsevien demokraattisten arvojen kanssa, samalla ottaen huomioon kansan lääketieteelliset ja sosiaaliset tarpeet. Historioitsija Paul Weindlingin mukaan avioliittoneuvontakeskusten avulla Weimarin lisääntymishygieniasta, eli pyrkimyksestä säännöstellä ja valvoa ihmisten lisääntymistä eugeenisesta näkökulmasta, tuli ammattilaista ja institutionaalista.¹¹⁵

Avioliittoneuvontakeskukset olivat paikkoja, joissa sovellettiin eugeenista ajattelua sekä levitettiin tietoa sen käytännöistä. Avioliittoneuvonta kuului osaksi rotuhygieenistä terveystieteestä, eikä sitä aikanaan pidetty psykososiaalisena neuvontana ihmisen kohdatessa tietyn elämäntilanteen.¹¹⁶ Weimarin aikaisten avioliittoneuvontakeskusten perimmäisenä tarkoituksena oli estää avioliitot, joiden sukujuurten vuoksi ei uskottu tuottavan terveitä ja hyvälaatuisia jälkeläisiä. Hyvälaatuisien jälkeläisten takaamiseksi avioliittoon haluaville pareille tehtiin avioliittoneuvontakeskuksissa laaja sukututkimus, jossa selvitettiin

---

¹¹³ Gerodetti 2006, 217.

¹¹⁴ Grossmann 1995, 46–47.

¹¹⁵ Weindling 1989, 424.

¹¹⁶ Schaße 1994, 186, 318.

mahdolliset perhesuhteet ja suvussa liikkuvat perinnöllisyystekijät.¹¹⁷ Avioliittoneuvonnan tavoite oli vaikuttaa tehokkaasti puolison valintaan rotuhygieenisten periaatteiden mukaisesti, jossa painoarvoa saivat erityisesti henkilön terveyteen sekä rotuun liittyvät ominaisuudet. Kun avioliittoon haluava pariskunta täytti halutut kriteerit, myönsi ammattitaidon omaava henkilöstö heille vihkitodistuksen, joka oikeutti heidät solmimaan avioliiton laillisesti ja nauttimaan kaikista avioliittoon liittyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista. Eugeenisesti hyväksi arvioidut henkilöt saivat myös ammattilaisilta neuvontaa perheen perustamisesta, suosituksia tulevien lapsien lukumäärästä sekä perheeseen liittyvistä käytännön asioista. Henkilöt, jotka eivät täyttäneet vaadittuja eugeenisia kriteereitä, eivät saaneet klinikoiden puolesta avioliittoon tai perheen perustamiseen liittyvää neuvontaa, eikä heitä suositeltu hankkimaan lapsia ollenkaan.¹¹⁸

Avioliittoneuvonta oli osa eugeniikkaan perustuvaa sosiaalipolitiikkaa, joka pyrki edistämään terveitä ja rotuperusteisesti hyväksytyjä avioliittoja, samalla vähentäen niiden avioliittojen määrää, joista uskottiin periytyvän ei toivottuja ominaisuuksia tuleville jälkeläisille.

Avioliittoneuvontakeskukset osoittivat myös valtion pyrkimystä hallita väestön määrää sekä laatua, edistäen samalla kansan terveyttä ja hyvinvointia. Avioliittoneuvontakeskuksien syntyyn ei pelkästään vaikuttaneet geneettiseen perimään liittyvät huolenaiheet, vaan tarve avioliittoneuvonnalle syntyi sosiologi Natalia Gerodettin mukaan sosiaalihygienian, eugeniikka- ja sukupuoliudistusliikkeen risteyksessä. Yksi avioliittoneuvontakeskuksien keskeisistä tavoitteista olikin puolison valinnan sekä hyvien jälkeläisten turvaamisen lisäksi yleinen seksuaalivalistus sekä ehkäisyjen jakaminen.¹¹⁹

Weimarin Saksassa avioliitoille ei ollut laillisia esteitä. Niitä ihmisiä, jotka halusivat mennä naimisiin huonoksi mielletystä perimästään huolimatta, kannustettiin menemään naimisiin henkilön kanssa, jonka myös katsottiin omistavan huonon perimän. Tällä pyrittiin varmistamaan se, ettei huonoksi koettu aines leviäisi myös terveiksi ja rodullisesti hyväksi miellettyjen ihmisten kesken.¹²⁰ Rotuhygieenikot kuitenkin vaativat, että naimisiin meneminen tulisi kieltää lailla sairastuneilta tai muuten huonolaatuisiksi mielletyiltä ihmisiltä:

---

¹¹⁷ Eugling 1925, 365.

¹¹⁸ Weindling 1989, 424.

¹¹⁹ Gerodetti 2006, 225.

¹²⁰ Ks. esim. Baur, Fischer & Lenz 1921, 194–199.

Lyhytnäköinen on väite, että avioliittokiellot voivat tuhota joidenkin ihmisten elämän onnen. Ei todellakaan voida vakavasti ottaa sitä, että kuppautautia sairastavien, keuhkotautisten, alkoholistien tai hengellisesti raskaiden avioliiton estäminen tuhoaisi ihmisen onnellisuuden. Päinvastoin mikään ei aiheuta niin paljon onnettomuutta kuin sellaiset avioliitot. Ja vaikka uskoisimmekin, että avioliitto lisää tällaisen sairaan onnellisuutta, meidän on ajateltava myös terveitä osapuolia ja ennen kaikkea tulevia lapsia. Sairaat ja rappeutuneet lapset vaikuttavat vanhempien onnellisuuteen yhtä paljon kuin heidän oma sairautensa. Ne eivät ainoastaan tuo jatkuvaa surua ja huolta, vaan ne toimivat myös ikuisena moitteena.¹²¹

Rotuhygieenikoiden pyrkimyksistä huolimatta, Weimarin valtakunnan terveystieteiden neuvosto ei ehdotusta avioliittokiellosta hyväksynyt.¹²² Julkisia keskusteluja käytiin myös siitä, että rotujen välisiä avioliittoja tulisi välttää. Saksalaisessa kontekstissa tällä viitattiin 1920-luvulla ennen kaikkea germaani- ja juutalaisten väliseen avioliittoon, sillä sen katsottiin olevan sekä germaanisuu- että juutalaisuuden etujen vastainen.¹²³ Weimarin tasavallan aikana eri rotujen välisille avioliitoille ei kuitenkaan ollut virallisia esteitä, vaan kyseinen laki pantiin käytäntöön Saksassa vuonna 1935.¹²⁴ Yhdysvalloissa ensimmäinen eugeniikkaan perustuva avioliittolaki otettiin käyttöön 1800-luvun loppupuolella, ja Euroopassa se otettiin ensimmäisenä käyttöön Sveitsissä vuonna 1907.¹²⁵ Suomessa laki joka kielsi avioliiton mielisairailta ja *tylsämielisiltä* hyväksyttiin vuonna 1929.¹²⁶ Avioliittojen rajoitukset tehtiin lähinnä eugeenisten syiden nojalla, jotta kansakunta vahvistuisi, mutta niillä haluttiin myös hillitä ihmisten määrää, jotka olivat taakkana julkiselle köyhäinhoidolle ja valtion taloudelle.

Avioliittoneuvontakeskukset olivat Weimarin tasavallassa vapaaehtoisia, eikä kansalaisia velvoitettu käyttämään niiden tarjoamia palveluita.¹²⁷ Rotuhygieenikot pyrkivät kuitenkin saamaan avioliittoneuvonnan pakolliseksi kaikille, jotka pyrkivät avioliittoon. Tätä lakialoitetta ei kuitenkaan hyväksytty, sillä sen katsottiin rikkovan liikaa ihmisten yksilöllisiä oikeuksia ja vapautta valita. Avioliittoklinikoiden käyttämiseen nojattiin ihmisten rationaalisuuteen sekä itsevalvontaan, levittämällä tietoa siitä, että jokaisen ihmisen tulisi altistaa oma seksuaalinen ja moraalinen käytöksensä yhteiseen kollektiiviseen etuun.¹²⁸

¹²¹ Baur, Fischer & Lenz 1921, 122.

¹²² Weingart, Kroll & Bayertz 1988, 274–275.

¹²³ Baur, Fischer & Lenz 1921, 198.

¹²⁴ Die Nürnberger Gesetze, Reichsbürgergesetz 1925.

¹²⁵ Mattila 1999, 255.

¹²⁶ Avioliittolaki 234/1929 §11.

¹²⁷ Ks. esim. Baur, Fischer & Lenz 1921, 194.

¹²⁸ Gerodetti 2006, 219.

Grundriß der menschlichen Erblchkeitslehre und Rassenhygiene -kirjassa Baur, Fischer ja Lenz ilmentävät asian seuraavalla tavalla:

Usein vaaditaan, että kahden aviopuolison on yhdessä annettava lääketieteellisen avioliittoneuvojan arvioida, onko avioliittoon lääketieteellisiä huolenaiheita vai ei. Tällainen lähestymistapa on varmasti myös tervetullut. Mutta vielä parempi olisi, jos jokainen, joka edes harkitsee naimisiinmenoa lähitulevaisuudessa, jo ennen kuin alkaa läheiseen suhteeseen vastakkaiseen sukupuoleen kuuluvan kanssa, ottaisi yhteyttä lääketieteelliseen avioliittoneuvojaan, sillä jos kihlaus on tapahtunut tai on odotettavissa, varsinkin jos lopputulos on epäsuotuisa, niin asiantuntijatutkimus tulee usein liian myöhään. Jos kihlaus on purettava, koska toinen osapuoli ei sovellu avioliittoon, on se tietenkin hyvin epämiellyttävää molemmille osapuolille. Mutta silloinkin odotettavissa olevien lasten huomioimisen tulisi olla kaikkien muiden näkökulmien edellä, olivatpa ne sitten taloudellisia, yhteiskunnallisia tai henkilökohtaisia.¹²⁹

Ihmisten käyttäytymiseen pyrittiin vaikuttamaan esimerkiksi jakamalla terveystietoon liittyviä pamfletteja kaikille, jotka olivat aikeissa mennä naimisiin. Pamfletit korostivat terveyden arvoa yksilölle ja tulevien sukupolvien kasvatukselle. Niissä myös vedottiin ihmisten *pyhään velvollisuuteen* mennä naimisiin henkilön kanssa, joka oli perimältään terve. Pamfleteissa myös varoitettiin, että huono terveys toisi onnetoman avioliiton, rappeutuneet lapset ja rasittaisi valtion taloutta.¹³⁰ Historioitsija Egbert Klautken mukaan tämä perinnöllisyyteen pohjautuvat terveystiedon välittäminen ei kuitenkaan saavuttanut toivottua menestystä, sillä esitteitä tuskin noudatettiin tai ne jätettiin usein lukematta niitä jakavien toimistojen eteen. Esitteiden jakaminen, joissa sosiaalilääkärit kertoivat avioliittoa koskevista perinnöllisistä terveysriskeistä, eivät nykytutkimuksen valossa voineet vaikuttaa ihmisten avio- ja seksuaaliseen käyttäytymiseen eugeenisessä mielessä.¹³¹ Saksan kansalaiset olivat enemmän kiinnostuneita yleisistä seksuaalivoivoista kuin avioliittoon soveltuvuuden testaamisesta tai avioliittoterveystodistuksista. Suunnitelmat luoda kattavia eugeniikkarekistereitä epäonnistuivat myös siksi, että kansalaisten antamat tiedot olivat usein epäluotettavia. Vaikka yleinen innostus avioliittoneuvontaa kohtaan oli vähäistä, terveysviranomaiset eivät luopuneet ajatuksesta, vaan toivoivat julkisuuden lisäävän ajan myötä kiinnostusta asiaa kohtaan.¹³²

¹²⁹ Baur, Fischer & Lenz 1921, 202–203.

¹³⁰ Weindling 1989, 361–362.

¹³¹ Klautke 2004, 3–4.

¹³² Grossmann 1995, 10.

Avioliittoneuvontakeskukset eivät olleet ainoastaan käytössä vain Saksassa, vaan myös esimerkiksi Suomessa harjoitettiin sekä avioliitto- että perinnöllisyysneuvontaa. Suomessa kiinnitettiin huomiota huonoiksi miellettyjen psyykkisten ja fyysisten ominaisuuksien negatiivisesta vaikutuksesta avioliittoon enenevissä määrin 1930-luvulta lähtien, minkä johdosta lääketieteellisen avioliittoneuvonnan järjestämistä ryhdyttiin suunnittelemaan. Ensimmäinen avioliittoneuvontakeskus perustettiin Helsinkiin vuonna 1947, ja vuoteen 1951 mennessä niitä oli perustettu yhteensä kymmeneen eri kaupunkiin. Saksan mallin mukaisesti, myös Suomessa toimineet avioliittoneuvontakeskukset oli tarkoitettu avioliittoon aikovien sekä avioliitossa jo olevien ongelmien ratkaisemista varten. Sukupuoliasiain neuvontatoimisto perustettiin Helsinkiin vuonna 1935, mutta tämä jäi kokeiluluontoiseksi, edellytysten puutteiden vuoksi.¹³³

Weimarissa olleiden avioliittoneuvontaklinikoiden voidaan katsoa olleen keskeisessä asemassa siirtymävaiheessa, jossa eugeniikka siirtyi koulutetun eliitin huolenpidosta lääketieteellisille asiantuntijoille, tukien samalla valtion säätämää väestöpolitiikkaa. Neuvontaklinikat olivat ensiaskel kohti spesifejä eugeniikkalaitoksia, jotka oli suunniteltu kestämään suuren määrän väestön käsittelyä. Väestön arvioimisesta periytyvien ominaisuuksien ja rodullisten luokkien mukaan tuli Saksassa vuoden 1933 jälkeen hyvinvoinnin ja kansanterveyden keskeinen tavoite. Avioliittoneuvontaklinikat olivat esiasteita natsien *Erb- und Rassenpflegen* -klinikoille.¹³⁴

Kirkon osallistumista rotuhygieenisen ajattelun levittämiseen pidettiin tärkeänä eugeniikkojen piireissä. Varsinkin katolinen kirkko jesuiittaisä Muckermannin (1883–1946) johdolla oli ottanut kantaa joihinkin eugeenisiin keskusteluihin. Katolinen kirkko oli jo aikaisemmin ottanut kantaa syntyvyyspolitiikkaan määrällisesti, ja sen pyrkimykset huomioida myös syntyvyyden laadullinen puoli oli voimistunut. Kirkolliset näkemykset eivät kuitenkaan tukeneet kaikkia rotuhygieenisia toimenpiteitä, mutta erimielisyyksien ei katsottu estävän yhteistyötä kirkon ja eugeenisten aatteiden välillä.¹³⁵ Kirkolla ei ollut aktiivista roolia eugeenisten ajatusten levittäjänä, vaan se enemmänkin sovitti omia oppejaan eugeniikkaan. Katolinen kirkko korosti moraalista ja uskonnollista vastuuta eugeniikan käytännöissä, mikä tarkoitti erityisesti perheen ja avioliiton pyhyiden suojelemista. Esimerkiksi pakkosterilointi

¹³³ Kaprio, Niemineva & Olki 1956, 187–190.

¹³⁴ Weindling 1989, 429–430.

¹³⁵ Baur, Fischer & Lenz 1921, 220–221.

ja eutanasia olivat kirkon näkökulmasta mahdottomia hyväksyä, mutta vapaaehtoisen perhesuunnittelun ja terveiden avioliittojen tukeminen olivat linjassa kristillisen etiikan kanssa. Näin ollen kirkko pyrki toimimaan osana keskustelua rotuhygieniasta, mutta sen osallistuminen perustui sen omien periaatteiden mukaisiin rajoituksiin.¹³⁶

Avioliittoneuvontakeskusten ohella, Weimarin hyvinvoinnin järjestelmään kuuluivat seksuaalineuvontaklinikat, *Sexualberatungsstellen*. Seksuaalineuvontaklinikat olivat usein riippumattomia järjestöjä, eivätkä ne olleet valtion tukemia. Vaikka valtio ei suoranaisesti tukenut seksuaalineuvontaklinikoita, voidaan seksuaalineuvontaklinikoissa järjestetyn toiminnan nähdä tukeneen tiettyjä yhteiskuntapoliittisia tavoitteita. Weimarin aikakaudella oli myös suhteellisen avoin ilmapiiri seksuaaliterveyteen sukupuoliudistusliikkeen vuoksi, jonka takia niiden toiminta laajeni merkittävästi. Ensimmäinen seksologinen instituutti perustettiin vuonna 1919 Magnus Hirschfeldin (1868–1935) johdolla Berliiniin, joka oli silloin ainoa laatuaan. Instituutissa tehtiin tutkimusta seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyen, sekä annettiin eugeniikkaan pohjautuvaa avioliitto- ja seksuaalineuvontaa.¹³⁷ Vuodesta 1924 alkaen Äitiyden suojelua ja seksuaalista uudistusta koskeva liitto, *Bund für Mutterschutz und Sexualreform*, alkoi perustamaan vastaavanlaisia neuvontakeskuksia Weimarin suuriin kaupunkeihin, kuten esimerkiksi Berliiniin, Hampuriin ja Mannheimiin. Seksuaalineuvontaklinikat saivat paljon valtaa 1920-luvulla, ja vuosikymmenen loppuun mennessä Weimarin tasavaltaan oli perustettu yhteensä noin 400 avioliitto- ja seksuaalineuvontakeskusta.¹³⁸

Seksuaalineuvontaklinikoiden ollessa pääsääntöisesti itsenäisiä yhdistyksiä, saattoivat niiden toimintamallit erota toisistaan. Niiden yhdistävä tekijä oli kuitenkin jakaa tietoa ihmisille seksuaalisuuteen liittyvistä asioista, edistää seksuaaliterveyttä, ehkäistä sukupuolitauteja ja antaa neuvoja naisille, joilla oli seksuaalisia ongelmia. Ihmisten tietämättömyys ja vastuuttomuus sukupuolielämän alalla katsottiin vaikuttaneen kansan hyvinvointiin ja aiheuttaneen niin fyysisiä kuin henkisiä vahinkoja. Joidenkin neuvontakeskusten päätehtävänä oli tehokas syntyvyyden säännöstely. Äitiydensuojelun neuvontatoimistot kannattivat myös ehkäisyvälineiden käyttöä ja jakoivat sekä tietoa ehkäisyn käytöstä että ilmaisia ehkäisyvälineitä, jotta laittomat abortit vähenisivät.¹³⁹ Seksuaalineuvonta oli muun

---

¹³⁶ Fitschen 2008, 141–143.

¹³⁷ Herrn, s.a..

¹³⁸ Klautke 2004, 4–8.

¹³⁹ Klautke 2004, 4–8.

terveydenhuollon lailla ennaltaehkäisevää, ja tärkeänä pidettiin niin nuorien kuin vanhempien opastamista terveiden kumppanien valintaan. Terveillä kumppaneilla tarkoitettiin henkilöitä, jotka eivät sairastaneet sukupuolitauteja tai muita sairauksia, joiden katsottiin olevan perinnöllisiä.¹⁴⁰

Weimarin seksuaalineuvontaklinikat eivät suoranaisesti toimineet eugeniikan periaatteiden pohjalta, mutta niiden välillä voidaan katsoa olleen monenlaisia kytköksiä.

Seksuaalineuvontaklinikat pyrkivät ensisijaisesti edistämään kansan seksuaaliterveyttä sekä ehkäisemään sukupuolitauteja, jotka molemmat liittyivät eugeniikan huolenaiheisiin. Lisäksi niin sukupuoli kuin seksuaalisuus ovat aihealueita, joilla on vahvat siteet biologiaan, lisääntymiseen ja yhteisöön, jonka vuoksi niiden voidaan katsoa muodostaneen vahvan yhteyden eugeenisten aatteiden kanssa 1920-luvun Saksassa.¹⁴¹ Klautken mukaan seksuaalineuvonnan onnistuminen Weimarin tasavallassa pohjautui osittain siihen, että Saksan kansa oli hyvin kiinnostunut sukupuoliasioihin liittyvästä neuvonnasta ja tiedottamisesta, ja osittain siihen, että lainsäädäntö ehkäisyvälineiden osalta oli epäselvää.¹⁴² Laissa oli määritelty, että ehkäisyvälineiden mainonta ja julkaiseminen *säädöttömään* käyttötarkoitukseen oli kiellettyä, vaikka ehkäisyvälineiden valmistaminen ja myyminen olikin sallittua. Erityisesti seksuaalineuvontatoimistot auttoivat työläisnaisia, joilla ei ollut muuta mahdollisuutta saada terveydenhoitoa ja jotka olivat joutuneet sosiaalisiin ja taloudellisiin vaikeuksiin tahattoman raskauden sekä epävarmojen asumis- ja työllisyysolojen vuoksi. Naisen, vaimon tai äidin nähtiin olevan vastuussa kotitalouksien terveydestä ja vakaudesta, ja näin ollen heidän valistamisensa nähtiin kaikkein tärkeimpänä valistamisen kannalta.¹⁴³

Ehkäisyvälineiden jakamisella ja käytöllä sekä annetulla seksuaalineuvonnalla voidaan kuitenkin nähdä olevan joitakin ristiriitoja valloilla olleiden eugeenisten ajatusten kanssa. Ehkäisyvälineiden katsottiin rajoittavan lasten lukumäärää, mutta toisaalta tehokkuuteen ja hygieniaan pohjautuvaa raskauden säännöstelyä pidettiin oleellisena panoksena sosiaalisen kysymyksen ratkaisemiseen, sillä työväestön toistuvat tahattomat raskaudet katsottiin yhdeksi suureksi yhteiskunnalliseksi ja kansan terveyteen liittyväksi ongelmaksi. Kun ihmisiä syntyi

---

¹⁴⁰ Hodann (1924) 1928, 68.

¹⁴¹ Stern 2010, 174.

¹⁴² Klautke 2004, 4–7.

¹⁴³ Grossmann 1995, 8, 71.

vähemmän, terveiden ja tuottavien jälkeläisten merkitys kasvoi. Seksuaalivapaus lopetettiin Saksassa vuonna 1933 kansallissosialistien puolesta, sillä niiden toiminnan katsottiin olevan ristiriidassa uuden hallinnon ideologian kanssa.¹⁴⁴

Weimarin perustuslaki takasi kaikille tasapuoliset oikeudet ja oman päätöksen valita, eikä valtio lain puitteissa puuttanut yksilöiden elämään. Kuitenkin valtion painostus ja muu ulkopuolelta tuleva paine toimia yhteisen hyvän puolesta ja eugeenisesti oikein loi ristiriitoja yksilönvapauksien ja yhteiskunnallisten pyrkimysten välillä. Nämä ristiriidat näkyivät myös *Grundriß der menschlichen Erblichkeitslehre und Rassenhygiene* -teoksessa:

Sukupuolielämä on ihmisen kaikkein henkilökohtaisin asia, johon yhteiskunnan puuttuminen olisi ehdottomasti kielletty. Tällainen sukupuolisen kanssakäymisen vastustaminen siveellisyyden tai lain avulla johtaisi lopulta itse avioliiton purkamiseen. On kuitenkin selvää, että rodun menestymisen kannalta sukupuolielämän säätely moraalien ja lakien avulla, erityisesti avioliittoinstituution kautta, on korvaamattoman arvokasta.¹⁴⁵

Vaikka Weimarin perustuslaki takasi teoriassa jokaiselle ihmiselle henkilökohtaiset vapaudet, niin käytännössä valtion viranomaiset puuttuivat ihmisten valinnanvapauteen. Avioliiton sekä seksuaalisuuden lisäksi, valtio puuttui myös kansalaisten lisääntymisasioihin. Abortteja sekä kroonisia sairauksia pyrittiin kansan keskuudessa ehkäisemään, ja lapsirikkaasta perhe-elämästä tuli ihanne, jota tuli tavoitella.¹⁴⁶ Kysymys aborteista oli ollut pinnan alla jo pidempään. Aborttikielto oli sisällytetty rikoslakiin vuonna 1871, ja siinä määriteltiin, että raskauden keskeyttäneitä rankaistaisiin joko sakko- tai vankeusrangaistuksella, riippuen siitä kuinka vakavana tapaus pidettiin.¹⁴⁷ Yhteiskuntajärjestyksen hajoamisen myötä, vuonna 1918 syntyi keskustelua aborttien vapauttamiseksi, sillä naiset olivat omaksuneet roolin ammatillisilla, hallinnollisilla ja poliittisilla aloilla. Naiset olivat saavuttaneet taloudellisen autonomian, jonka myötä feministiset näkemykset itsemääräämisoikeudesta lisääntymisen kannalta olivat laajalle levinneitä. Viranomaiset, lääkärit ja kirkko vaativat kuitenkin kattavaa valtion valvontaa ja erilaisia kannustimia, jotta syntyvyys saataisiin nousemaan.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Klautke 2004, 4–21.

¹⁴⁵ Baur, Fischer & Lenz 1921, 122.

¹⁴⁶ Weindling 1989, 342.

¹⁴⁷ Strafgesetzbuch §218 Schwangerschaftsabbruch.

¹⁴⁸ Weindling 1989, 356, 416–417.

Yhtenä Weimarin tasavallan yhteiskuntapoliittisena tavoitteena oli lisätä syntyvyyttä, jotta heikennyttä väestömäärää saataisiin vahvistettua. Vuonna 1926 valtio julisti virallisen kantansa velloneeseen aborttikysymykseen. Vapaa abortti nähtiin liian suurena riskinä ja abortin saisi tehdä ainoastaan silloin, jos äidin henki olisi vaarassa tai sille olisi eugeeniset perusteet.¹⁴⁹ Jotta laittomien aborttien tekoa saatiin kansan kesken kitkettyä, turvauduttiin propagandaan, parempaan terveystasvatukseen sekä parannuksiin imeväisten ja lasten hoidossa. Yhtenä merkittävänä propagandana aborttia vastaan voidaan pitää äitienpäivää. Äideille pyhitettyä päivää alettiin suunnittelemaan Weimarin tasavallassa pian ensimmäisen maailmansodan jälkeen, ja varsinaisesti sitä ruvettiin viettämään vuonna 1923. Äitienpäivällä haluttiin peitellä maassa vallinnutta epäjärjestystä, sekä vahvistaa perinteitä. Äitienpäivän tarkoituksena oli myös häivyttää naisia rasittavia sosiaalisia ja taloudellisia olosuhteita sekä edistää ajatusta terveestä ja rodullisesti puhtaasta kansasta, jonka myötä syntyisi yhtenäinen ja parempi kansakunta. Suurten perheiden ja rodullisesti puhtaiden jälkeläisten kasvattaminen oli Weimarin Saksassa ihannoitavaa ja sitä kohti haluttiin valtion toimesta pyrkiä. Äitienpäivän yhtenä tarkoituksena olikin lisätä ihannoitavia äitejä kohtaan sekä kannustaa naisia hankkimaan lapsia.¹⁵⁰ Monilapsisten perheiden ihannoinnista ja äitiyden merkityksestä viestii myös Weimarin perustuslaissa annettu säädös, jossa lapsirikkaille perheille luvataan oikeus rahalliseen hyvitykseen ja äideille oikeus valtion suojaan sekä huolenpitoon.¹⁵¹

Monilapsisten perheiden ihannoitiin 1920-luvulla yleistä muuallakin kuin Saksassa. Esimerkiksi Yhdysvalloissa yhtenä osana positiiviseksi miellettyä eugeniikkastrategiaa järjestettiin *Fitter Family* -kilpailuja, joiden tarkoituksena oli kannustaa perheitä hankkimaan useita lapsia. Kilpailuiden tarkoituksena oli myös jakaa tietoa eugeniikasta, terveydestä ja lastenkasvatuksesta.¹⁵² Suomessa taas *Samfundet Folkhälsan i Svenska Finland* -järjestö loi äidinpalkinto-ohjelman suomenruotsalaisen väestön kesken. Jotta palkinnon sai, tuli perheen vanhempien molempien olla suomenruotsalaista perimää, ja perheessä tuli olla neljä lasta, jotka olivat terveitä niin henkisesti kuin fyysisestikin. Ohjelman perimmäisenä tavoitteena oli turvata suomenruotsalaisen väestön tulevaisuus.¹⁵³

¹⁴⁹ Strafgesetzbuch §218 Schwangerschaftsabbruch.

¹⁵⁰ Hausen 1984, 131–133.

¹⁵¹ Die Verfassung des Deutschen Reichs, 1919, §119.

¹⁵² Ladd-Taylor, 2014.

¹⁵³ Hietala 2009, 14.

Hyvinvoinnin eri järjestelmille annettiin paljon arvoa Weimarin terveystieteiden kasvatuksessa. Eugeeniset hyvinvointijärjestelmät politisoitiin keinona pelastaa kansan sosiaalinen ja moraalinen järjestys. Ammattitaitoiset hyvinvoinnin järjestelmät toimivat ensisijaisesti yksilön edun mukaisesti, mutta usein kansalaisten demokraattiset oikeudet ylitti korkeammat yhteiskunnalliset intressit.¹⁵⁴ Kollektiivisen kansanterveyden ja ruumiinpolitiikan tarkoituksena oli synnyttää kansalaisten epäitsekkäis omistautuminen valtiolle. Tätä ajatusmallia edistettiin iskostamalla kansalaisten mieliin ajatus siitä, että yksilöt tarvitsevat valtion apua ja yksilöiden tulee tukea valtiota, jos ei itsensä niin tulevien lastensa takia.¹⁵⁵

Erityisesti lääketieteen ammattilaisten, kuten lääkäreiden merkitystä sairauksien parantajina ja lapsien hyvän kasvatuksen opettajina arvostettiin, ja kansalaisia kehoitettiin turvautumaan heihin aina tarvittaessa.¹⁵⁶ Lääkäreiden ja sairaaloiden palveluiden ei kuitenkaan katsottu kuuluvan kroonisesti sairaille, sillä perinnöllisiä tauteja ei voitu parantaa.¹⁵⁷ Neuvontaklinikat tarjosivat kansalle ennaltaehkäisevää tietoa terveydestä, ja samalla ne loivat roduhygieenikoille mahdollisuuden muuntaa ajattelunsa opetus- ja neuvontakäytännöiksi. Klinikoiden tarkoituksena oli välittää tietoa terveyteen, rotuun ja periytyvyyteen liittyvistä asioista, jotka katsottiin olevan hyödyksi yksilöille ja kansalle. Neuvontaklinikoiden avulla pyrittiin vähentämään perinnöllisesti sairaiden henkilöiden määrää, jolla nähtiin olevan myös myönteisiä vaikutuksia valtion talouteen.¹⁵⁸ Weimarin neuvontakeskukset ottivat mallia Englannissa ja Ranskassa olleista neuvontakeskuksista. Ainoana erona esikuviansa, Weimarin neuvontakeskukset olivat ainoastaan ennaltaehkäiseviä, eikä varsinaista hoitoa niissä annettu. Neuvontakeskusten päätehtävinä oli jakaa neuvoja apua tarvitseville, tehdä ehkäiseviä toimenpiteitä ja kaikista korkeimpana hoitotoimenpiteenä tehdä mahdollinen diagnoosi.¹⁵⁹

Julkisten terveystieteiden, äitiys- ja lastenneuvoloiden, kouluterveydenhuollon sekä avioliitto- ja seksuaalineuvontakeskusten nopea leviäminen 1920-luvulla lisäsi terveyteen liittyvää keskustelua, erityisesti kaupunkiväestön kesken. Saksalaiset olivat todennäköisesti huolissaan omasta terveydestään enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Weimarin tasavallan aikana perustetut avioliitto- ja seksuaalineuvontaklinikat loivat merkittävän kokeilun valtion

---

¹⁵⁴ Weindling 1989, 343.

¹⁵⁵ Ks. esim. von Krehl 1925, 129.

¹⁵⁶ Ks. esim. Reichsausschuß für hygienische Volksbelehrung 1926, 14, 17, 21.

¹⁵⁷ Ks. esim. Bier 1925, 22.

¹⁵⁸ Weiss 1987, 223.

¹⁵⁹ Fehleemann 2004, 89.

ylläpitämään seksuaalisuuden ja lisääntymisen hallintaan, jossa pyrittiin soveltamaan kliiniseen käytäntöön tavoitetta tuottaa terveitä ja vahvoja jälkeläisiä.¹⁶⁰

Weimarin tasavallassa väestöpoliittiset ongelmat, kuten köyhyys, tartuntataudit sekä huonot elämäntavat herättivät suurta huolta kansan selviytymisestä. Kansalaisten terveyden ja sitä kautta kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin parantamisen nähtiin olevan ratkaisu Weimarin sosiaalipoliittisiin kysymyksiin. Kansalaisten terveyttä ryhdyttiin parantamaan tieteellisten ja lääketieteellisten näkemysten perusteella, ja eugeniikka miellettiin helpoimmaksi ja edullisimmaksi keinoksi sosiaalisiksi miellettyjen ongelmien ratkaisemiseen. Kansan kokonaisvaltaisen terveyden parantamiseksi koko valtion kattavat eugeniikkaohjelmat otettiin käyttöön ja uudenlaisia hoito- ja neuvontakeskuksia perustettiin. Uudenlaisissa hyvinvoinnin järjestelmissä riskiryhmiä valistettiin terveysrikseistä ja sairauksista, sekä annettiin neuvoja siitä kuinka hyväksi miellettyä elämää tulisi elää. Hoito- sekä neuvontaklinikoissa annettiin kansalaisille eugeniikkaan pohjautuvaa opastusta terveyttä tukevista käytänteistä, tavoitteena luoda terve ja vahva kansakunta. Uudenlaisten sosiaalipalveluiden kautta pyrittiin tukemaan ja auttamaan heikommassa asemassa olevia kansalaisia, mutta niiden avulla todennäköisesti luotiin myös oikeaksi miellettyä tietoa köyhyydestä, mikä omalta osaltaan vahvisti aikakauden käsityksiä sosiaalisten ongelmien periytyvyydestä ja eugeniikan käytänteiden tarpeellisuudesta. Hoito- sekä neuvontakeskukset avasivat valtiolle väylän puuttua ja vaikuttaa kansalaisten henkilökohtaiseen elämään terveyden, lisääntymisen ja perhesuunnittelun kautta.

---

¹⁶⁰ Grossmann 1995, 8–9, 46, 70–71.

3 Terveysopit tunnetuiksi

3.1 Terveyskasvatusta nuorille ja työväestölle

Weimarissa tapahtunut terveystaloustiedon valistus kosketti koko kansaa, ja sen opit ja käytännöt pyrittiin juurruttamaan kaikille yhteiskuntatasoille. Vaikka terveystaloustiedon valistus oli koko kansaa koskeva hanke, on aikalaislähteistä huomattavissa, kuinka terveystaloustiedon valistusta pidettiin kahdelle eri yhteiskuntaryhmälle erityisen tärkeänä. Näiden ryhmien toimilla katsottiin olevan suuri merkitys Saksan yhteiskunnan voimaantumiseen, talouteen sekä tulevaisuuteen, jonka vuoksi heidän valistamiselleen annettiin paljon painoarvoa.

Yhtenä tärkeänä kohderyhmänä terveystaloustiedon valistukselle pidettiin nuoria. Weimarin aikakausi nosti nuoret huomion keskiöön, jonka myötä nuoruudelle annettiin uudenlaista arvoa. Nuorten katsottiin olevan avainasemassa tulevien sukupolvien terveyden ja hyvinvoinnin varmistamisessa, ja heidän opettamisensa valloilla olleiden terveystaloustietojen periaatteiden mukaisesti nähtiin strategisesti tärkeänä investointina tulevaisuuteen. Nuoret miellettiin myös ikänsä puolesta helpoksi kohderyhmäksi omaksumaan uusia ajatuksia ja arvoja, joka lisäsi heidän sopivuuttaan kohderyhmänä terveystaloustietojen juurruttamiselle. Nuorten terveystaloustiedon valistusta ryhdyttiin edistämään valtion tuella, ja se tapahtui lähinnä koulujen, kodin, ja erilaisten nuorisjärjestöjen kautta.¹⁶¹

Kouluissa terveystaloustieto integroitiin osaksi liikunnan, biologian ja terveystiedon opetussuunnitelmia.¹⁶² Koululiikunnassa urheilu ja voimistelu nähtiin muodikkaina tapoina edistää positiivista terveyttä. Koululiikunnan tarkoitus oli yhdistää fyysinen kunto ja moraalinen hyve, saaden samalla nuoret tuntemaan itsensä osaksi kansallista identiteettiä. Nuorista tuli kasvaa fyysisesti terveitä ja vahvoja, jotta he voisivat palvella valtiota myöhemmin parhaalla mahdollisella tavalla.¹⁶³ Koululääkäreiden lisäksi myös liikunnanopettajilla oli merkittävä rooli nuorten terveystaloustietojen valistajina, ja se ylettyi myös koulun ulkopuolelle. Heitä kannustettiin liittymään vapaa-ajan urheiluseuroihin, jotta he voisivat näyttää hyvää esimerkkiä nuorille, innostaen heitä osallistumaan liikuntaharrastuksiin. Liikunnanopettajien ja lääkäreiden osallistuminen urheiluseurojen toimintaan tarjosi tilaisuuden myös levittää terveystaloustiedon valistusta laajemmalle yleisölle, samalla

---

¹⁶¹ Baur, Fischer & Lenz 1921, 208–209.

¹⁶² Weindling 1989, 410–411.

¹⁶³ Ks. esim. Reichsausschuß für hygienische Volksbelehrung 1926, 5, 6, 17.

edistäen terveellisiä elämäntapoja ja kansallista urheilullisuutta. Weindlingin mukaan koululiikunnan tarkoitus oli myös yhdistää koulutus sekä *Vitalrasse*-ihanteen juurruttaminen oppilaisiin.¹⁶⁴ *Vitalrasse*-ihanteen tavoitteena oli 1920-luvulla vahvistaa ajatusta terveestä ja vahvasta kansasta, sekä kannustaa kaikkia kansalaisia kulttuuriperimästä huolimatta tuottavaan työhön kansakunnan hyväksi, nostamalla esiin jokaisen yksilön myönteiset ja rakentavat kyvyt kansallisen edun nimissä.¹⁶⁵ Käsitteenä *Vitalrasse* ei siis ollut rodullisesti latautunut, vaan keskittyi enemmän yhteisön fyysisen ja henkisen hyvinvoinnin rakentamiseen sekä kansakunnan kollektiiviseen elinvoimaan. Vaikka *Vitalrasse* ei alun perin ollut rodullisesti merkityksellinen käsite, myöhemmin natsien ideologiassa se liitettiin vahvasti rotuopilliseen ajatteluun ja rodulliseen puhtauteen.¹⁶⁶

Fyysisten harjoitteiden lisäksi, koulujen opetussuunnitelmiin lisättiin 1920-luvulla biologian opetusta, jonka tarkoituksena oli tukea nuorten terveyskasvatusta. Paine koulu-uudistukseen tuli Saksan tieteellisen ja matemaattisen koulutuksen seuralta, jonka jäsenten mukaan oli tärkeää, että eugeniikan lakien tulisi olla yleisessä tiedossa ja nuoria tulisi opettaa niiden mukaan. Heidän mielestään oppilaille tuli opettaa esimerkiksi positiivisesta ja negatiivisesta ihmisvalinnasta, syntyvyydestä ja väestön koon säilyttämisestä sekä alkoholismien vaaroista. Biologian oppiaineeseen lisättiinkin aihealueita, joiden tarkoituksena oli välittää tietoa muun muassa eugeenisesti oikeiksi miellettyistä perhemalleista sekä seksuaalihygienian merkityksestä yksilön ja yhteiskunnan hyvinvoinnille.¹⁶⁷ Myös tärkeimmiksi nähtyjen eugeniikkaohjelmien sanomat pyrittiin sisällyttämään koulujen opetukseen:

Koska sukupuolitautilien väestöllemme aiheuttama kauhea kurjuus johtuu suurelta osin pohjattomasta tietämättömyydestä niiden vaaroista, on väestöä valistettava näistä asioista jo pienestä pitäen. Yläkoulujen, oppikoulujen ylemmillä luokilla sekä jatkokouluissa nämä asiat tulisi parhaiten käsitellä yleisen hygieniapetuksen yhteydessä. Tietenkin vain opettajat, joilla on lääketieteen koulutus, ovat oikeutettuja tähän tehtävään. Nuorten on tiedettävä, että joka vuosi tuhannet syfilistä sairastavat miehet menehtyvät parantumattomaan mielisairauteen, että tippuri voi myös johtaa elinikäiseen, tuskalliseen kärsimykseen, että miljoonat naiset hukkaantuvat tämän kärsimyksen seurauksena, että sadat tuhannet syfiliittisten vanhempien lapset ovat rikki elinvoimaisuudestaan alusta alkaen, että tuskin mikään muu paha tuhoaa niin monen ihmisen henkilökohtaista onnea.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Weindling 1989, 411.

¹⁶⁵ Zuruksoglu 1925, V–VI.

¹⁶⁶ Hutton 2005, 493–499.

¹⁶⁷ Weindling 1989, 410–411.

¹⁶⁸ Baur, Fischer & Lenz 1921, 118.

Biologian oppitunneilla opetettiin lisääntymisen, perinnöllisyyden ja hygienian lait, jotta oppilaat tiedostaisivat vastuunsa seuraavaa sukupolvea kohtaan. Biologian merkitystä talouteen ja ympäristöön korostettiin, ja biologia nähtiin luonteenmuodostajana sekä tärkeänä aiheena kansalaisvastuun ja nationalististen tunteiden herättämisessä.¹⁶⁹ Kouluissa annettu eugeeninen opetus kohdistui lähinnä nuorisoon, josta oltiin kouluttamassa tulevaisuuden virkamiehiä ja joilla näin ollen miellettiin olevan suuri mahdollisuus vaikuttaa yhteiskunnan kehitykseen ja säilymiseen.¹⁷⁰

Kouluissa tapahtuvassa opetuksessa oli näkyvillä sukupuolittain jakautuneet ihanteet. Siinä missä poikia valmisteltiin akateemiseen tai ammatilliseen urapolkuun, tyttöjen odotettiin suuntautuvan hoivaaviin ja huolta pitäviin tehtäviin. Ihanteellisena pidettiin, että terveiksi ja työkykyisiksi mielletyt tytöt menisivät mahdollisimman aikaisin naimisiin ja kasvattaisivat mahdollisimman monta lasta.¹⁷¹ Tähän ajatusmalliin viittaa myös se, että tyttöjen oli määrä oppia roolinsa äitiyden ja terveydenhuollon alalla, kun taas poikien odotettiin valmistautuvan fyysisempiin ja virkamiestehtäviin. Kyseinen ajattelutapa oli laajalle levinnyt, ja sitä korostettiin myös *Merkbüchlein für Jederman* -lehtisessä. Lehtisessä naiset esitetään aina äidin roolissa, yhdessä lasten kanssa. Ainoa ammatti, jossa naiset esitetään kodin ulkopuolella, on kätilönä tai terveydenhoitajana. Vaikka naiset olivatkin ottaneet haltuunsa *miesten töitä* ensimmäisen maailmansodan aikana, miesten palattua rintamalta vaihtuivat roolit takaisin. Uusia tyypilliseksi miellettyjä *naisten töitä* esimerkiksi sihteerin tai konekirjoittajan roolissa syntyi, mutta nämä oli tarkoitettu historioitsija Detlev Peukertin mukaan lähinnä nuorille naimattomille naisille tai leskiksi jääneille.¹⁷²

New Woman -käsite, eli kulttuurinen ja sosiaalinen ilmiö, joka haastoi perinteiset käsitykset naiseudesta, vaikutti merkittävästi sotien välisenä aikana myös Saksassa. *Uusi nainen* pyrki syrjäyttämään perinteisiä malleja naisista äiteinä, luoden ihanteen modernista naisesta muokatulla ulkonäöllä ja omilla henkilökohtaisilla valinnoilla.¹⁷³ Tämä luo ristiriidan Weimarissa olleelle terveystasvatukselle, sillä terveystasvatuksen voidaan katsoa kytkeytyneen konservatiivisiin arvoihin. Naisten rooli lasten kasvattajana ja äiteinä on

¹⁶⁹ Weindling 1989, 410–411.

¹⁷⁰ Mattila 1999, 123.

¹⁷¹ Baur, Fischer & Lenz 1921, 187–188.

¹⁷² Peukert 1992, 96–97.

¹⁷³ Graf 2009, 647–665.

huomattava, ja terveysviikon lehtisessä esitetyt ohjeistukset kuvastavat hyvin käsitystä siitä, että naisten pääsääntöinen tehtävä on synnyttää ja huolehtia pienistä lapsista. Naisten korostettua merkitystä äiteinä ja huolta pitävinä henkilöinä voidaan katsoa viittaavan ajatukseen, jossa naiset nähtiin olevan vastuussa kansan tulevaisuudesta sekä fyysisen terveyden että moraalisen puhtauden saralla. Tätä korostettua merkitystä voidaan pitää vastaiskuna *New Woman* -ilmiölle kuten myös pyrkimyksenä vahvistaa sotaa edeltäneitä ihanteita perinteisistä sukupuolirooleista.

Miehet puolestaan kuvataan alkuperäisaineistossa moninaisimmissa rooleissa, kuten esimerkiksi lääkäreinä, urheilijoina, tehdastyöläisinä ja virkamiehinä.¹⁷⁴ Miesten terveyskasvatus keskittyikin lähinnä fyysiseen voimaan, kurinalaisuuteen ja työkykyyn, luoden ajatuksen miehistä kansan taloudellisen ja sotilaallisen vahvuuden takaajina. Vaikka sukupuolten välinen tasa-arvo määriteltiin perustuslaissa yhdenvertaiseksi, ei siitä käytettyjen alkuperäislähteiden mukaan ole täysin viitteitä. Alkuperäislähteet antavat mielikuvan patriarkaalisesta yhteiskunnasta, jossa miehet toimivat päättäjinä. Naisten työllistyminen aikalaisittain älylliseksi miellettyihin ammatteihin katsottiin olevan ristiriidassa valloilla olleen perheihanteen sekä riittävän lapsimäärän kanssa, joka loi uhkakuvia kansan tulevaisuudesta.¹⁷⁵ Miesten ja naisten välinen eroavaisuus koulutuksen ja terveyskasvatuksen osalta viittaa käsityksiin sukupuolijärjestelmästä, jossa miesten ja naisten katsottiin täyttävän erilaisia tehtäviä niin biologisesti kuin kansallisestikin. Eugeniikka omalta osaltaan muokkasi myös miehisyteen ja naiseuteen liitettyjä ihannekuvia, jotka pyrittiin opettamaan nuorille jo varhaisessa vaiheessa. Siinä missä miesten tuli olla voimakkaita ja viisaita, naisten tuli keskittyä synnyttämään kasvattamaan fyysisesti terveitä lapsia.

Weimarin tasavallan aikana nuorten organisoiminen tapahtui suurelta osin ulkopuolisten tahojen kontrolloimana. Esimerkiksi vuonna 1926 noin 4,3 miljoonaa nuorta kuului erinäisiin nuorisojärjestöihin, joista 1,6 miljoonaa oli eri urheiluseurojen jäseniä ja 1,2 miljoonaa oli kirkollisissa nuorisojärjestöissä.¹⁷⁶ Nuorisojärjestöjä oli monenlaisia, ja niiden tavoitteet erosivat toisistaan. Kirkolliset järjestöt korostivat uskonnollista kasvatusta, moraalialia ja sosiaalista vastuuta, kun taas esimerkiksi nuorisojärjestö *Wandervogel* nousi esiin reaktionona modernismia ja siihen liitettyjä huonoksi miellettyjä asioita, kuten materialismia ja heikkoa

¹⁷⁴ Reichsausschuß für hygienische Volksbelehrung 1926.

¹⁷⁵ Ks. esim. Baur, Fischer & Lenz 1921, 95–96, 140–146.

¹⁷⁶ Peukert 1992, 90.

hygieniaa vastaan, korostaen erityisesti luonnonläheisyyttä ja kulttuurista uudistumista.¹⁷⁷ Myös muut terveellistä elämää edistävät liikkeet keräsivät osakseen suurta huomiota. Liikkeet, kuten *Lebensreform* sekä *Körperkultur* keskittyivät erityisesti ihmisen fyysisen aktiivisuuden positiivisiin vaikutuksiin sekä ihmisen luontoon paluuseen. Tärkeänä yhdistävänä tekijänä näille liikkeille oli myös se, että yksilön keho nähtiin osana koko kansan kattavaa yhteistä kehoa. Nämä liikkeet edistivät ajatusta terveellisestä elämästä erilaisten aktiviteettien, kuten esimerkiksi vaelluksen, voimistelun ja tanssin välityksellä sekä kannustivat ihmisiä auringonottoon ja kasvissyöntiin ratkaisuna modernin elämän tuoneisiin rappeuttaviin vaikutuksiin.¹⁷⁸

Elämänuudistus- ja kekokulttuuriliikkeiden suhde valloilla olleeseen lääketieteeseen ja muihin tieteellisiin käytäntöihin, jotka vallitsivat kansallisen terveyden kysymyksissä, oli ristiriitainen. Professori Robert Heynenin mukaan elämänuudistus- ja kekokulttuuriliikkeet haastoivat usein lääketieteellisiä lähestymistapoja vaihtoehtolääketieteellä. Lääketieteelliset asiantuntijat pyrkivät rajoittamaan liikkeiden vaikutusvaltaa, mutta usein elämänuudistusliikkeiden käsitykset ja lähestymistavat integroitiin osaksi vallitsevia tieteellisiä näkemyksiä.¹⁷⁹ Sekä *Wandervogelin* että terveyttä edistävien liikkeiden pääsanomat olivatkin tärkeässä roolissa myös koko kansaa koskevassa terveysvalistuksessa. Kaupungit nähtiin ruuhkaisina ja sairauksia täynnä olevina miljöinä, samalla kun luonnosta maalattiin kuvaa rauhallisena ja turvallisena ympäristönä elää. Myös kasvien tärkeyttä ruokavaliossa korostettiin, ja lihansyönnin yhteyteen liitettiin uhkakuvia ylensyömisestä ja sen johtamisesta aikaiseen kuolemaan.¹⁸⁰ Ihmisten, niin lasten kuin aikuistenkin, syöminen ja ruokailutottumukset olivat tärkeässä roolissa parempaa kansaa rakentaessa. Ravitsemuksella nähtiin olevan suuri vaikutus ihmisten terveyteen, ja vääränlaisen ruokavalion katsottiin aiheuttavan sairauksille altistumisen lisäksi myös kehityshäiriöitä. Vääränlaisen ravinnon katsottiin myös tekevän ihmisistä heikkoja, mikä omalta osaltaan vaikutti suoraan heidän työkykyynsä.¹⁸¹ Ravinto yhdistettiin vahvasti ihmisten terveyteen ja fyysisyyteen, jonka vuoksi sillä nähtiin olevan suuri merkitys vahvan kansan ja kansakunnan luomisessa. Tämän johdosta kansalaisten valistaminen oikeanlaisten ruokatottumusten mukaan oli merkittävässä

---

¹⁷⁷ Grant 2013, 10.

¹⁷⁸ Heynen 2015, 453–454.

¹⁷⁹ Heynen 2015, 453–454.

¹⁸⁰ Ks. esim. Reichsausschuß für hygienische Volksbelehrung 1926, 10–11, 19, 22, 27.

¹⁸¹ von Müller 1925, 93–126.

roolissa Weimarin terveysvalistuksessa, ja se oli vahvasti näkyvillä kaikissa terveyskampanjoissa.

Weimarin tasavallassa oli myös poliittisia nuorisojärjestöjä, joissa nuorisolle tarjottiin poliittista koulutusta ja vapaa-ajan toimintaa järjestöjen ideologian arvojen hengessä. Nuorisoa opetettiin järjestöissä valloilla olleiden terveysihanteiden mukaan, korostamalla esimerkiksi alkoholin vaaroja ja seksuaalivalistuksen tärkeyttä.¹⁸² Kuten kouluissa, nuorisojärjestötkin ylläpitivät tyttöjen ja poikien välisiä sukupuolirooleja. Nuorisojärjestöt olivat pääasiassa miesvaltaisia, huolimatta siitä, että urheiluseurat sekä monet muut nuorisoliikkeet ottivat myös tyttöjä jäsenikseen. Tyttöillä ei ollut itsenäisiä vapaa-ajan muotoja, vaan heidän vapaa-aikansa kului lähinnä perheen sekä ystäväryhmien seurassa. Vaikka nuorisojärjestöt olivat suosittuja, ei Peukertin mukaan pystytty varmuudella sanomaan millainen vaikutus nuorisoliikkeiden tavoitteilla oli suuriin massoihin. Siitä huolimatta, että valloilla ollut nuoruuden kultti korosti nuorten merkitystä yhteiskunnassa, yrittivät koulutusjärjestelmä sekä nuorisojärjestöt hyödyntää nuoria lähinnä omien etujensa edistämiseen.¹⁸³

Koulujen ja nuorisojärjestöjen lisäksi, myös vanhemmilla oli suuri rooli nuorten terveyskasvatuksessa.¹⁸⁴ Nuorten ja lasten henkilökohtainen terveyskasvatus nähtiin erityisesti vanhempien vastuuna. Vanhempien, erityisesti äitien, tuli huolehtia siitä, että lapset oppisivat terveellisiä elämäntapoja ravinnon sekä henkilökohtaisen hygienian suhteen.¹⁸⁵ Vanhempien vastuuksi nähtiin myös luoda terveellinen kasvuympäristö lapsille. Lasten kasvuympäristön tiedettiin vaikuttavan merkittävästi heidän terveyteensä ja hyvinvointiinsa, jonka vuoksi vanhempien roolia terveyskasvatuksessa korostettiin. Vanhempien nähtiin voivan myös suoraan vaikuttaa lasten perinnöllisiin ominaisuuksiin luomalla heille terveellisen kasvuympäristön.¹⁸⁶ Myös Hodann on nostanut esille vanhempien merkityksen lasten kasvatuksessa:

Vanhempainkodin pedagoginen ilmapiiri on oleellisesti erilainen, kun rauhalliset, järkevästi harkitsevat, hallitut ihmiset, niin kauan kuin heillä riittää siihen aikaa ja energiaa, huolehtivat lapsista, kuin silloin jos ärtyneet ja henkisesti

---

¹⁸² Hodann (1924) 1928, 70.

¹⁸³ Peukert 1992, 92 – 95.

¹⁸⁴ Weindling 1989, 410.

¹⁸⁵ Ks. esim. Reichsausschuß für hygienische Volksbelehrung 1926, 3, 10.

¹⁸⁶ Hodann (1924) 1928, 71–72.

heikkoluonteiset olisivat heidän kanssaan. Fyysisesti vahva äiti pystyy myös paljon todennäköisemmin kuin heikko imettämään lastaan riittävästi ja siten suojelemaan lukemattomilta haitallisilta vaikutuksilta, joihin pulloruokittu vauva on vaarassa.¹⁸⁷

Katkelmassa on nähtävillä myös fyysisyyden korostettu merkitys, sillä vanhempien fyysinen kunto nähtiin välttämättömänä tekijänä lapsen kehityksen ja terveyden kannalta. Vanhempien rooli terveystasvattajina ylettyi myös päivittäisiin elämäntapoihin ja arjen käytäntöihin. Vanhempien odotettiin opettavan lapset niin fyysiseen kuin henkiseen työntekoon, jotta lapsista kasvaisi vastuuntuntoisia, vahvoja ja kelpollisia kansalaisia. Erityisen hyvänä pidettiin lasten kasvatusta maaseudulla, sillä maataloustöiden katsottiin edesauttavan vahvan ruumiinrakenteen saavuttamista.¹⁸⁸ Myös Weimarin perustuslakiin oli määritelty vanhempien rooli lasten kasvattajina. Lakiin oli kirjattu vanhempien ensisijaisena velvollisuutena olevan kasvattaa lapsi fyysiseen, henkiseen ja yhteiskunnalliseen kyvykkyyteen valtion valvonnan alla.¹⁸⁹ Vaikka vastuu lasten kasvatuksesta oli vanhemmilla, ei se poissulkenut valtion ohjausta ja valvontaa.

Rotuhygieenikot tunnistivat myös nuorten olevan oleellinen kohderyhmä eugeenisten aatteiden levittämiseksi. Rotuhygieenikot kampanjoivat aktiivisesti nuorten keskuudessa, ja tekivät esimerkiksi nuorille suunnattuja oppikirjoja. Baur, Fischer ja Lenz ovat myös ottaneet nuoret huomioon *Grundriß der menschlichen Erblichkeitslehre und Rassenhygiene* -teoksessaan:

Tämä kirja on tarkoitettu pääasiassa opiskeleville nuorille. Sen tähden ensisijaisena painopisteenä tulee siksi olla se, miten nuori mies, joka valmistautuu älylliseen työhön, voi muovata elämänsä rotuhygienian mukaisesti. Ennen kaikkea on tärkeää, ettei hän unohda huolehtia omasta perimästään. Jokaisella, joka on terve ja tehokas ja ovat lähtöisin samanlaisista vanhemmista, ovat velvollisia säilyttämään perintönsä. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi on välttämätöntä saavuttaa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa sellainen elintaso, joka mahdollistaa perheen perustamisen ja ylläpitämisen.¹⁹⁰

---

¹⁸⁷ Hodann (1924) 1928, 71.

¹⁸⁸ Baur, Fischer & Lenz 1921, 11–12, 207.

¹⁸⁹ Die Verfassung des Deutschen Reichs, 1919, §120.

¹⁹⁰ Baur, Fischer & Lenz 1921, 185.

Katkelma on esitetty teoksen alaluvussa, joka kertoo ihmisen henkilökohtaisen elämän rotuhygieenisestä suunnittelusta. Teksti kuvaa vahvasti pyrkimystä soveltaa eugeenisia periaatteita nuorten kasvatukseen sekä elämään, korostaen terveyden merkitystä sekä miehen roolia perheen päänä. Teksti ilmentää myös odotuksia, joita miehille asetettiin, samalla luoden eroa siihen, mitä naisilta odotettiin.

Nuorten lisäksi, toisena tärkeänä ryhmänä eugeenisten oppien levittämiseksi pidettiin työväestöä. Työväestön valistaminen eugeenisten periaatteiden mukaisesti oli tärkeää, sillä heidän katsottiin olevan kansantalouden perusta. Myös kansakunnan säilymisen ja kehittymisen nähtiin olevan sidoksissa runsaaseen fyysiseen työntekoon, minkä vuoksi työväestön terveyden ylläpito oli varmistettava.¹⁹¹ Työväestö kattoi myös suuren osan kansasta, ja tällä tavoin pyrittiin vaikuttamaan laajempaan väestönosaan samalla varmistuen, että eugeeniset periaatteet leviäisivät ja juurtuisivat syvemmälle yhteiskunnan rakenteisiin. Työväestön muutenkin katsottiin olevan kaikista alttiimpia erinäisille sairauksille, jonka johdosta heidän kouluttamisensa terveysoppien mukaan miellettiin tärkeäksi. Työväestön valistamisella pyrittiin ratkaisemaan kolme eniten huolta herättänyttä epäkohtaa: työtapaturmat, työvoiman tehokkuus sekä työväestön terveys.

Sodan jälkeen tiede määriteltiin korvaamaan raaka-aineiden ja siirtomaista saatujen varanlähteiden menetyksiä. Saksan teollisuuden keskeiset sektorit ottivat käyttöön moderneja menetelmiä ja rationalisoivat tuotantoaan 1920-luvulla saavuttaakseen korkeamman tehokkuustason. Työnteon rationalisoinnissa hyödynnettiin oppeja perinnöllisestä biologiasta, ja hygienian sekä fysiologian professorit otettiin mukaan kehittämään teollisuutta, jotta tehokkuus saataisiin maksimoitua. Teollisuustuotannon nopeutuessa ja uusien työskentelytapojen käyttöön ottaessa työtapaturmien ja erilaisten sairauksien riskit lisääntyivät, jonka vuoksi sosiaalilääketieteen tarpeellisuus tunnustettiin työläisten kesken.¹⁹² Työtapaturmien kasvanutta määrää ja huolta loukkaantuneista työntekijöistä kuvastaa myös kansan terveysviikkojen lehtisen viimeisillä sivuilla oleva opastus työläisille:

Työläinen!

---

¹⁹¹ Rubner 1925, 71.

¹⁹² Weindling 1989, 402.

Noudata ammattijärjestösi onnettomuuksien ehkäisyä koskevia sääntöjä. Ne suojelevat kehoasi. Suurimman osan onnettomuuksista voit välttää.¹⁹³

Ohjeistus viittaa työväestön terveystietoisuuteen ja työturvallisuuden tärkeyteen. Se osoittaa pyrkimystä edistää työläisten terveyttä, mutta myös samalla vahvistaa tietoisuutta yksilön vastuusta omasta hyvinvoinnistaan. Ohjeistuksen voidaan nähdä viittaavan myös terveen ja vahvan työvoiman suurelle merkitykselle niin yhteiskunnan taloudelle kuin hyvinvoinnillekin.

Työväestön terveyden ja turvallisuuden edistämiseksi työnantajat palkkasivat lääkäreitä tarkastamaan työntekijöiden terveyttä, ja asiantuntijoita vaadittiin määrittämään ja valvomaan työskentelyyn liittyvää turvallisuutta. Biologialla ja biologisilla tekijöillä voidaan katsoa olleen oleellinen osa Weimarissa tapahtunutta teollisuuden järkeistämistä. Eugeeninen huoli ihmisen sopeutumisesta, henkisestä kyvystä ja ulkoisesta rakenteesta oli osa Weimarin sosiaalipolitiikan kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin suuntausta. Tämä näkyi myös tieteellisen johtamisen saralla, jossa keskiössä oli biologiaan pohjautuva psykologia sopivien ja tuottavien työntekijöiden valintakriteerinä. Rotuhygieenikot halusivat antaa neuvoja biologisten tekijöiden soveltuvuudesta tiettyihin töihin, jotta työnteko olisi mahdollisimman kannattavaa. He tukivat ajatusta myös työntekijöiden lääketieteellisestä valvonnasta, sillä nojalla, että lääketieteellinen valvonta voisi seuloa pois ne työntekijät, joilla on alttius erinäisille sairauksille, jotka voisivat vaikuttaa heidän soveltuvuuteensa tiettyyn työtehtävään. Työntekijöistä ja työntutkimuksesta alettiin tehdä tutkimusta, tarkoituksena määrittää eri ammattiryhmien rodulliset ominaisuudet.¹⁹⁴ Tohtori Max Rubner (1854–1932) on kuvannut ihmisen suorituskykyyn vaikuttavia tekijöitä seuraavalla tavalla Essenin lääketieteellisellä viikolla vuonna 1925:

Suorituskyky riippuu a) kehon koosta, b) sukupuolesta, miehillä on enemmän lihasmassaa kuin naisilla, c) iästä, hyvin nuoret ja vanhat ovat ala-arvoisia. Suorituskyky riippuu myös psykologisista vaikutuksista, aivoissa syntyy halu tehdä työtä. Tulemme palaamaan vielä väsymykseen. Halu tehdä työtä riippuu luonteesta (sangviininen, melankolinen, koleerinen, flegmaattinen). Aliravitsemus aiheuttaa henkistä masennusta. Pääasia on luonne, vahvalla luonteella on voimakas tahto ja voittaa esteet. Se riippuu edelleen yksilön älykkyydestä.¹⁹⁵

¹⁹³ Reichsausschuß für hygienische Volksbelehrung 1926, 30.

¹⁹⁴ Weindling 1989, 402–403.

¹⁹⁵ Rubner 1925, 57.

Rotuhygienikot uskoivat, että väestön täydellinen seulonta edistäisi taloudellista tehokkuutta. Talouden tehokkuuden lisäksi, väestön seulonta tarjoaisi mahdollisuuden edistää eugeenisia tavoitteita lokeroimalla ihmisiä, samalla selvittäen perinnöllisesti kelpaamattomiksi mielletyt henkilöt. Näin ollen Weimarin työterveysjärjestelmä nimitti teollisuuden pariin joukon lääketieteellisiä tarkastajia, joiden tehtävänä oli kirjoittaa lääketieteellisiä todistuksia työntekijöille sekä tehdä erilaisia terveysriskien arviointeja.¹⁹⁶ Fyysistä työtä pidettiin kaikkein tärkeimpänä työnä kansan vaurauden kannalta, minkä vuoksi teollisuuden lääketieteelliset tarkastajat keskittyivät erityisesti arvioimaan työntekijöiden fyysistä terveyttä sekä työkykyä.¹⁹⁷ Heidän tehtävänään oli varmistaa, että työntekijät olivat riittävän terveitä ja sopivia suorittamaan tehtävänsä tehokkaasti ja tuottavasti, korostaen erityisesti työläisten hyvinvoinnin ja tehokkuuden välistä yhteyttä.

Lääketieteelliset tarkastajat eivät olleet ainoita, jotka määrittivät henkilöiden kelpoisuuden työhön. Valloillaan oli nimittäin ajatus siitä, että ammatit jakautuisivat luonnollisen jakautuman kautta. Tämä tarkoitti sitä, että kaikki eivät voineet valita vapaasti ammattiaan vaan heille oli ennalta määritelty rooli yhteiskunnassa, joka määräytyi heidän omaamien ominaisuuksien perusteella. Ammattien jakautuminen tuli tapahtua ihmisen niin fyysisten kuin henkisten ominaisuuksien mukaan, ja tätä valintaa tukivat lääkärin järjestämä uraneuvonta sekä älykkyyteen ja psykologiaan pohjautuvat testit.¹⁹⁸ Ammatin valintaa korostettiin velvollisuutena yhteiskuntaa kohtaan, mikä puolestaan vahvisti ammatillisen ohjauksen sekä uraneuvonnan roolia.¹⁹⁹ Terveysviikkojen lehtisessä on myös nähtävillä kuvallinen kehotus siitä, kuinka ennen uran aloittamista on syytä hakeutua uraneuvontaan.²⁰⁰ Kehotus on suunnattu nuorille, sillä kuvassa esiintyy nuori poika. Tämän voidaan katsoa viittaavan siihen, että yksilöiden kyvyt pyrittiin tunnistamaan jo nuorella iällä, jotta mahdollista potentiaalia ei tulisi hyödynnettyä väärin. Uraneuvonta olikin suunnattu kaikille nuorille jo peruskoulusta lähtien, mutta sitä tarjottiin myös vanhemmille, jo työuransa aloittaneille henkilöille.²⁰¹

---

¹⁹⁶ Weindling 1989, 403.

¹⁹⁷ Baur, Fischer & Lenz 1921, 144.

¹⁹⁸ Rubner 1925, 60.

¹⁹⁹ Gröning 2010, 73.

²⁰⁰ Reichsausschuß für hygienische Volksbelehrung 1926, 17.

²⁰¹ Gröning 2010, 74.

Myös rotuhygieenikot katsoivat tärkeäksi terveystalouden kohderyhmäksi yhteiskuntarakenteiden alimpina olevat, erityisesti työväestön.²⁰² Tämä johtui siitä, että työväestön miellettiin olevan alttiimpia perinnöllisten sairauksien ja ominaisuuksien leviämiseksi, ja niiden vaikutukset koettiin uhkana yhteiskunnalle. Tämän vuoksi heidän elinolojensa ja terveytensä parantaminen olivat keskeisessä roolissa kansanterveyden kohentamisessa. Työläisten valistuksen tarkoituksena oli pyrkiä varmistamaan, että työväestö omaksuisi terveelliset elämäntavat ja että kansaa riivanneita sosiaalisiksi miellettyjä sairauksia saataisiin vähennettyä.²⁰³

Työväen valistaminen tapahtui työpaikkojen lisäksi lähinnä erilaisten työväenliikkeiden ja ammattijärjestöjen puolesta. Myös lääketieteellisiä luentoja järjestettiin, jotka oli tarkoitettu varta vasten työväelle. Esimerkiksi Essenissä järjestettiin lokakuussa vuonna 1925 lääketieteellinen viikko, jonka teemana oli lääketiede ja työläiset. Luentojen teemat käsittelivät muun muassa tartuntatautien ehkäisyä, ihmisen suorituskykyä, ravitsemusta, kansanterveyttä sekä sosiaalista hyvinvointia.²⁰⁴ Luentojen tarkoituksena oli tuoda lääketiede lähemmäksi työväkeä samalla korostaen tieteen merkitystä kansanterveyden ylläpitämiseksi.²⁰⁵ Tapahtuman myötä pyrittiin korostamaan työväen merkitystä niin kansanterveydelle kuin kansantaloudelle, ja niiden myötä suuremmassa mittakaavassa koko valtiolle. Jotta Saksasta tulisi vahva valtio, tarvitsi se tervettä ja vahvaa työvoimaa, jonka vuoksi työväestön piti olla hyvin tietoinen heihin liittyvistä terveysuhista.

3.2 Terveys osana viihdettä – terveystaloustusta massoille

Terveystaloustuksen opetus kahdelle suurelle väestöryhmälle ei riittänyt, sillä terveystaloustus oli määrä sovittaa yhteiskunnan eri kerroksiin, niin että se kattaisi koko kansan. Suurien ihmismassojen koulutusta varten, yhteiskuntaluokasta riippumatta, alettiin kehittämään uudenlaisia opetus- ja tiedotusmenetelmiä.

Ennen ensimmäistä maailmansotaa tapahtunut terveystaloustus perustui Saksassa tieteellisten ajatusten välittämiseen halpojen pamflettien ja helposti ymmärrettävien luentojen välityksellä. Saksan terveystaloustusviranomaiset tunnistivat kuitenkin pian tarpeen kehittää uusia

---

²⁰² Mattila 1999, 123.

²⁰³ Hodann 1926 (1928), 138.

²⁰⁴ Aschoff, Bier, His, Krehl, Müller, Rubner, Sauerbruch & Thomas, 1925.

²⁰⁵ Schmidt-Ott, 1925, 215.

viestintämenetelmiä, jotta kansan kiinnostus terveysasioita kohtaan ei heikkenisi.²⁰⁶

Terveysviranomaiset alkoivat toteuttamaan laajoja terveyskampanjoita, joiden tarkoituksena oli lisätä tietoisuutta terveydestä, vähentää lapsikuolleisuutta, kasvattaa syntyvyyttä ja parantaa köyhien ja tartuntataudeista kärsivien henkilöiden elinoloja. Erilaiset terveyskampanjat keskittyivät aluksi Weimarin suurkaupunkeihin, ja 1920-luvun lopulla ne vähitellen levisivät myös maaseutualueille. Erilaisten kampanjoiden tavoitteena oli väestön terveydentilan parantamisen lisäksi luoda interventionistinen sosiaali- ja terveydenhuolto.²⁰⁷

Weimarin aikakaudella terveyteen liittyvää tietoa pyrittiin tuomaan esille kansaa kiinnostavien asioiden, kuten viihteen ja erilaisten tapahtumien kautta. Terveyskampanjoissa pyrittiin välittämään tieteellistä tietoa kansantajuisella tavalla, joka ilmeni kuvien ja muiden visuaalisten elementtien sekä helppolukuisen ja usein myös tarinanomaisen kerronnan hyödyntämisellä. Terveyskampanjoilla voidaan katsoa olleen merkittävä rooli tiedonvälittäjinä 1920-luvulla, sillä ne toimivat keinona levittää terveyteen liittyvää tietoa laajalle yleisölle.²⁰⁸ Monet terveyskampanjat olivat osa laajempaa sosiaalihygienistä liikettä, joka pyrki parantamaan yhteiskunnan terveydentilaa kokonaisvaltaisesti.

Osana terveyskampanjointia Weimarissa alettiin järjestämään uudenlaisia terveysnäyttelyitä, joiden taustalla olivat vahvat sosiaalihygieniset, taloudelliset sekä poliittiset tavoitteet. Terveysnäyttelyt vetivät puoleensa massiivisia yleisömääriä, tarjoten samalla hallitun tilan porvarillisten ihanteiden levittämisen niin porvarillisen kuin työväenluokan edustajille.²⁰⁹ Erilaisia terveysnäyttelyjä oli pidetty Saksassa jo 1800-luvun lopulta lähtien, mutta historioitsija Ulf Schmidin mukaan niistä voidaan katsoa tulleen oleellinen osa terveysvalistusta suuren suosion saaneen hygienianäyttelyn myötä, joka järjestettiin Dresdenissä vuonna 1911.²¹⁰

Terveysnäyttelyt huipentuivat 1920-luvulla kahteen kansalliseen tapahtumaan, jotka molemmat järjestettiin vuonna 1926. Ajallisesti ensimmäisenä järjestettiin *Reichs Gesundheits Woche*, joka pidettiin 18.–25. huhtikuuta. *Reichs Gesundheits Wochen*, eli valtakunnan terveysviikon laitto alueilleen sosiaalihygienisti Julius Moses (1868–1942),

---

²⁰⁶ Weindling 1989, 409.

²⁰⁷ Schmidt 2000, 53.

²⁰⁸ Ks. esim. Reichsausschuß für hygienische Volksbelehrung 1926.

²⁰⁹ Heynen 2015, 460.

²¹⁰ Schmidt 2000, 60–61.

käyttäen mallina amerikkalaisia ja englantilaisia esikuvia.²¹¹ Terveysviikko oli hygieenisen opetuksen valtakunnallisen komitean, *Der Reichsausschuss für hygienische Volksbelehrung*, koordinoima hanke, jossa sosiaalihygieniaan liittyvää tietoa ja opastusta annettiin koko Saksan kansalle samalla viikolla ympäri maata. *Der Reichsausschuss für hygienische Volksbelehrung* oli vuonna 1921 perustettu ryhmä, joka koostui poliittisista instituutioista sekä useista eri järjestöistä, jotka olivat keskittyneet sosiaalihygieniaan. Järjestön tavoitteena oli laajentaa väestön lääketieteellistä sekä tieteellistä tietämystä, ja sen kautta muuttaa heidän terveyskäyttäytymistään.²¹² Valtakunnan terveysviikkoa pidettiin tärkeänä tapahtumana kansalaisten terveystietoisuuden edistämiseksi ja tietoisuuden lisäämiseksi siitä, että jokainen tunnistaisi oman henkilökohtaisen vastuunsa terveyden suhteen. Lääkäri Rudolph Lennhoff (1866–1933) esitti asian seuraavalla tavalla:

Yksi valtion tehtävistä on taata kansalaisilleen oikeus terveyteen. Mutta valtio ei voi tehdä sitä, jos kansalaiset eivät myöskään tee, kuten entinen ministerijohtaja prof. Dr. Gottstein vaatii, että ihminen tunnustaa velvollisuutensa terveyttä kohtaan. Kansalainen on koulutettava tunnustamaan tämä velvollisuus ja hänen on myös opittava edetä tämän velvollisuuden täyttämiseksi.²¹³

Lennhoff korostaa tekstissään terveyden yhteiskunnallista ja yksilöllistä ulottuvuutta, jossa valtio luo pohjan terveyden ylläpitämiselle, mutta vastuu sen täyttämiseksi on yksilöllillä, joiden odotetaan tiedostavan ja täyttävän kansalaisvelvollisuutensa yhteiskuntaa kohtaan. Terveysviikon katsottiinkin olevan hyvä keino kansan valistamiseen, sillä lyhyellä ajanjaksolla tapahtunut monimuotoinen opettaminen nähtiin tehokkaana tapana herättää laajaa huomiota kansalaisten kesken.²¹⁴ Kampanjan intensiivinen toteutus mahdollisti monenlaisien viestien välittämisen samanaikaisesti eri kohderyhmille, ja tiivis aikataulu loi tunteen yhteisöllisyydestä, samalla tehden terveyteen liittyvistä teemoista ajankohtaisia ympäri Saksaa.

Reichs Gesundheits Woche oli ensimmäinen yritys systemaattiseen terveystietoisuuteen Saksassa, joka tapahtui lähes samanaikaisesti ympäri koko maata. Se oli monitahoinen tapahtuma, joka koostui tapahtumista, erilaisista näyttelyistä ja opetuksesta. Useissa kaupungeissa terveystietoisuus käynnistyi juhlallisella tilaisuudella paikallisten arvohenkilöiden

---

²¹¹ Schmidt 2000, 60.

²¹² Weinert 2016, 116–122.

²¹³ Lennhoff 1926.

²¹⁴ Lennhoff 1926.

läsnä ollessa, jonka voidaan katsoa viittaavan tapahtuman tärkeyteen. Avajaisjuhlaa seuranneina päivinä ohjelmassa oli muun muassa urheilutapahtumia, elokuva- tai luentoiltoja sekä paloharjoituksia. Valtakunnallisen terveystuon kruunasi suuri urheilusunnuntai, johon paikalliset urheiluseurat osallistuivat. Erityisen tärkeässä roolissa terveystuon, kuten myös yleisesti 1900-luvun alun terveystuonvalistuksessa, olivat erilaiset ja eri kokoiset näyttelyt, jotka olivat käynnissä koko tuon ajan.²¹⁵ Terveystuonviikkojen pääsanomat mukailivat 1920-luvun tärkeimpiä terveystuonaiheita sekä valtion ylläpitämien eugeniikkaohjelmien pääsanomia. Kansaa valistettiin liikunnan ja hyvien elämäntapojen merkityksestä, sairauksien vaaroista, ulkoilman tärkeydestä sekä hoito- ja neuvontakeskusten avusta osana laajaa yhteiskunnallista hyötyä.²¹⁶ Terveystuonviikko ei perustunut ainoastaan fyysisiin tapahtumiin kyseisen tuon aikana, vaan kansan terveystuonviikkoa varten julkaistiin erinäisiä terveystuon liittyviä elokuvia sekä suosittu terveystuonvihko, jota myytiin yhteensä 1,8 miljoonaa kappaletta.²¹⁷

Kansan terveystuonviikon lisäksi, toisena merkityksellisenä kansan terveystuon edistävänä tapahtumana voidaan pitää Düsseldorfissa järjestettyä *GeSoLei*-näyttelyä. Näyttelyn päätarkoituksena oli kansan uudelleen vahvistaminen ja rakentaminen, ja sen keskiössä oli ihminen.²¹⁸ Näyttelyn järjestäjien tavoitteena oli lisäksi esitellä uusia tapoja edistää hygieenistä kansankasvatusta, joka perustui laajempaan rotuhygieniaan.²¹⁹

Näyttelyn nimi perustui kolmeen esitettyyn pääteemaan, joilla kaikilla oli suuri merkitys Weimarin terveystuonpolitiikassa: *Gesundheitspflege*, *soziale Fürsorge* ja *Leibesübungen*. *Gesundheitspflege*, eli terveystuonhuolto piti sisällään monia eri näkökulmia ja toimia henkilökohtaisesta hygieniasta, tartuntataudeista, terveystuondestä, terveystuonkasvatuksesta, hoitotyöstä sekä lääketieteestä. *Soziale Fürsorge*, sosiaalinen hyvinvointi tai sosiaalihuolto, viittasi taas aikalaisittain moderniin sosiaalihuoltoon, joka painotti kansanterveystuon ja yhteiskunnallista vastuuta kaikista kansalaisista. Sosiaalihuolto piti myös sisällään Weimarin eri järjestelmät, jotka käsittivät erityisesti heikompiosaisen hyvinvoinnin parantamisen. *Leibesübungen*, eli ruumiinharjoitukset kattoivat fyysisen liikunnan ja sen moninaiset merkitykset terveystuon kannalta. Ruumiinharjoitusten voidaan katsoa olleen tärkeä osa laadullista väestöpolitiikkaa, jonka avulla tähdättiin väestön tuotantokyvyn kasvamiseen.

---

²¹⁵ Weinert 2016, 116–122.

²¹⁶ Reichsausschuß für hygienische Volksbelehrung 1926.

²¹⁷ Weinert 2016, 124.

²¹⁸ Heynen 2015, 461.

²¹⁹ Weinert 2011, 68–69.

Tapahtuma yhdisti terveydenhoidon, sosiaalihuollon ja liikunnan eri merkitykset toisiinsa, ja sen avulla pyrittiin viestimään, että kokonaisvaltainen hyvinvointi edellyttäisi sekä fyysistä terveyttä että valtion tarjoamaa sosiaalista tukea. *GeSoLei* oli suuri näyttelykokonaisuus, jossa oli yhteensä 175 eri osastoa. Osastoilla esiteltiin erilaisia terveyteen liittyviä aiheita, kuten esimerkiksi liikuntaa, hammashoitoa sekä ravinnon ja elintarvikkeiden teoriaa. Tapahtuma-alueelta löytyi myös osastot, jotka käsittelivät ihmistä kokonaisuutena sekä perinnöllisyyttä että rotuhygieniää. Ihmisen ollessa näyttelyn keskiössä, oli näyttelyyn rakennettu erilliset osastot tietyille väestöryhmille, kuten työläisille, naisille ja juutalaisille.²²⁰ Näiden alaosastojen tarkoituksena oli käsitellä eri ryhmien terveydellisiä, sosiaalisia ja fyysisiä ominaisuuksia sekä erityistarpeita, ja esittää ratkaisuja siitä, kuinka nämä ryhmät voitaisiin parhaiten integroida osaksi yhteiskuntaa.²²¹

Tapahtumassa oli läsnä myös joukko erinäisiä järjestöjä, jotka pyrkivät tuomaan esille omia tavoitteitaan tapahtumassa vieraileville. Erinäisten järjestöjen lisäksi, myös rotuhygieenikot esiintyivät *GeSoLei*:ssa. Rotuhygieenikot korostivat erityisesti perinnöllisyyttä, mutta myös sterilisaatiosta ja rotujen välisistä älykkyyseroista käytiin keskustelua. Erityisen aggressiivisesti rotuhygieenikot kampanjoivat avioliittoneuvonnasta ja sen kautta ennaltaehkäisevästä puuttumisesta kansan lisääntymiseen. Rotuhygieenikot vahvensivat sanomaansa näyttelyssä vierailleille ihmisille esittämällä kuvia *mielisairaksi* ja *epämuodostuneiksi* nähdyistä ihmisistä, jotka heidän mielestään heikensivät kansanruumiin laatua.²²²

GeSoLei herätti aikanaan suurta huomiota, ja kyseisen näyttelyyn osallistui arviolta 7,5 miljoonaa vierailijaa. Näyttelystä levitettiin paljon tietoa lehdistön ja julkaistujen näyttelypäivälehtien ja näyttelyluetteloiden avulla, ja sen voidaan historioitsija Sebastian Weinertin mukaan katsoa olleen verrattavissa maailmannäyttelyihin.²²³ Näyttelyllä voidaan katsoa olleen vahvat poliittiset ja eugeeniset pyrkimykset, sillä näyttely korosti kansanterveyden merkitystä valtion vahvistamisen välineenä, ja pyrki näin ollen ohjaamaan väestön käyttäytymistä terveyttä ja tuottavuutta suosivaan suuntaan. Eugeeniset ajatukset näkyivät tapahtumassa erityisesti perinnöllisyyden, rotuhygienian sekä terveellisten

---

²²⁰ *Gesolei* 48/1926, 4.

²²¹ Heynen 2015, 461.

²²² Weinert 2011, 71.

²²³ *Ibid.*, 68–69.

elämäntapojen korostamisena.²²⁴ Myös näyttelyssä olleet alaosastot viittaavat vahvaan eugeeniseen ajatusmalliin, jossa pyritään erottelemaan normaaleiksi ja epänormaaleiksi mielletyt henkilöt toisistaan, ja eri väestöryhmille tarjotaan erilaisia ratkaisuja, jotka perustuvat käsityksiin heidän terveydellisistä ja sosiaalisista puutteistaan.

Terveyspropaganda oli huomattavassa roolissa kansan terveysvalistuksessa. Weindlingin mukaan sekä valtakunnan terveysviikko että *GeSoLei* -näyttely voidaan nähdä kokeina uusien innovatiivisten terveyspropagandamenetelmien käyttöönotolle.²²⁵ Tapahtumissa hyödynnettiin erilaisia PR- ja markkinointivälineitä, ja tapahtumia varten perustettiin omia uutistoimistoja sekä erinäisiä näyttely- ja aikakauslehtiä painatettiin. Tiedon levittämiseksi vielä entistä laajemmalle yleisölle järjestettiin lehdistötilaisuuksia, joiden avulla media sai mahdollisuuden välittää tietoa tapahtumien ohjelmasta ja keskeisistä kohokodista. Tämän tarkoituksena oli lisätä tapahtumien näkyvyyttä ja täten houkutella lisää yleisöä osallistumaan.²²⁶ Väestön terveyskäyttäytymiseen pyrittiin vaikuttamaan tiedon välityksen ja moraalipuheen lisäksi myös erilaisilla viihdemuodoilla, ja tapahtumien teemoja tuettiin muun muassa julisteiden, kuvien, ja elokuvien välityksellä. Viihde olikin vahvasti esillä *GeSoLei*:ssa. Erään päivän ohjelmaan sisältyi muun muassa ulkoilmakonsertteja, radiokonsertteja, elokuvia, urheilutapahtumia, valoesityksiä sekä eläinten ruokintaa. Ohjelmien lisäksi ihmisten viihtyvyyttä varten tapahtuma-alueelta löytyi vuoristorata sekä keilahalli.²²⁷

Visuaalisuudella oli tärkeä rooli terveysviestien välityksessä. Väestökehitys herätti pitkälti huolta 1920-luvulla, jonka vuoksi uhkakuvat kuolemasta olivat läsnä terveysvalistuksessa. *GeSoLei*:ssa väestökehitystä demonstroitiin visuaalisesti suuren kellotaulun avulla, jonka mukaan joka 24. sekunti syntyy lapsi ja joka 42. sekunti joku kuolee.²²⁸ Myös terveysohjeita korostettiin kuvatauluin, ja esimerkiksi tietoa oikeanlaisesta ravitsemuksesta esitettiin taulukoiden ja graafisten esitysten avulla, jotta niiden välittämät viestit olisivat mahdollisimman helppotajuisia.²²⁹ Visuaalisuuden merkitys on myös nähtävillä terveysviikkojen opetuslehtisessä. Kyseinen lehtinen kehitettiin kansan terveysviikkoja

---

²²⁴ Schmidt 2000, 60–61.

²²⁵ Weindling 1989, 409–410.

²²⁶ Weinert 2011, 113–114.

²²⁷ *Gesolei* 48/1926, 1–4.

²²⁸ Garrison 1927, 2–5.

²²⁹ *Gesolei* 48/1926, 1–4.

varten, ja siinä kiteytyi kaikki tärkeimmiksi mielletyt terveyteen liittyvät opit. Opetuslehtinen itsessään sisälsi 32 sivua, ja sivuja koristivat värikkäät ja jopa ehkä hieman humoristiset kuvat. Kuvat tukivat kullakin sivulla esitettyä runomaista terveystietoa.²³⁰ Kansan terveystietojen opetuslehtisessä on huomattavissa, kuinka terveyteen kohdistuvaa tietoa on pyritty levittämään kansantajuisella sekä hieman leikkimieliselläkin tavalla. Kuvat sekä lorumaiset lausahdukset tekivät lähetetystä viestistä helposti lähestyttävän kaikenikäisille, samalla luoden myönteisen ja viihteellisen sävyn tärkeälle aiheelle. Terveystietojen opetuslehti on myös hyvä esimerkki siitä, kuinka ihmisten kynnystä omaksua terveyttä edistäviä toimintatapoja arjessa pyrittiin madaltamaan. Tähän erona Essenin lääketieteelliseltä viikolta vuodelta 1925 julkaistu teos, joka on kokoelma virkamiesten luentoja. Tieteellisen tekstin lukeminen ja omaksuminen saatettiin nähdä hyvin raskaana ja haastavana suurelle osaa kansaa, jonka vuoksi niiden menekki ei todennäköisesti ollut niin laaja.

Hyödyntämällä laaja-alaisesti eri opetusmenetelmiä ja tiedotuskeinoja pyrittiin lisäämään tietoisuutta hygieniasta ja edistämään ihmisten henkilökohtaista vastuuta sekä oman että koko väestön terveyden ylläpitämisessä. Terveystietojen ja *GeSoLei*:n tavoitteena oli paitsi parantaa yksilöiden terveystietoisuutta myös vahvistaa kansallista yhtenäisyyttä.²³¹ Käyttämällä monipuolisia opetusmenetelmiä ja tiedotuskeinoja pyrittiin luomaan yhteinen ymmärrys hygienian merkityksestä, mikä samalla tuki kansallisia ihanteita. Kampanjoiden kautta korostettiin terveyden yhteiskunnallista merkitystä, ja tavoitteena oli luoda vahva kansallistunne, joka pohjautuu yhteiseen terveystietoisuuteen.²³² Tällaisen kokonaisvaltaisen lähestymistavan katsottiin vahvistavan sekä yksilöiden että koko yhteisön sitoutumista terveyden edistämiseen ja kansallisiin arvoihin. Levitettyyn terveystietoon sisältyi myös paljon yhteiskunnan painostusta, jota Max Hodann on kuvannut seuraavalla tavalla vuonna 1926:

Porvarillisen terveystietojen propaganda on vaaraksi sille, että koko modernin maailman mainoskoneistoa pannaan liikkeelle hakkaamaan massoja: vie lapset vain hoitokeskukseen, niin kaikki on hyvin. Jollette siis vie heitä hoitoon, niin te olette aivan yksin vastuussa siitä, että lapsenne sairastuvat!²³³

²³⁰ Reichsausschuß für hygienische Volksbelehrung 1926.

²³¹ *Gesolei* 48/1926.

²³² Reichsausschuß für hygienische Volksbelehrung 1926.

²³³ Hodann (1926) 1928, 143.

Terveystapahtumat oli jo aikalaisittain mielletty propagandaksi, sillä ne eivät ainoastaan välittäneet tietoa terveydestä, vaan myös pyrkivät ohjaamaan ihmisten arvoja, asenteita ja käyttäytymistä ajoittain myös painostavallakin tavalla. Erityisesti kansan terveysviikkoa on Weinertin mukaan pidetty aikalaisittain poikkeuksellisen ammattimaisesti järjestettynä ja monimutkaisena suurtapahtumana, jota voidaan pitää esimerkkinä varhaisesta kampanjointimuodosta.²³⁴ Kansan terveysviikko osoittaa myös sen, kuinka tärkeä ja näkyvä aihe kansan terveyskäyttäytyminen oli Weimarin tasavallassa. Sen voidaan katsoa viittaavan vuosikymmenen korostuneeseen kiinnostukseen parantaa kansanterveyttä, sekä lisäksi laajempaa yhteiskunnallista pyrkimystä luoda terveellisempää ja tietoisempaa kansaa.

Terveysnäyttelyt toivat terveyteen liittyvän tiedon lähemmäs kansalaisia ja tarjosivat samalla mahdollisuuden vuorovaikutukseen ja aktiiviseen osallistumiseen. Terveysnäyttelyissä käyneet saivat konkreettisia esimerkkejä terveellisistä elämäntavoista, sairauksien ehkäisystä ja hygieniakäytännöistä sekä käytännön vinkkejä terveyden ylläpitämiseksi. Terveysnäyttelyt pyrkivät innostamaan ihmisiä omaksumaan terveyttä edistäviä käytäntöjä, samalla lisäten terveystietoisuuden lisääntymistä kansan kesken.²³⁵ Terveyskampanjat olivat johdonmukainen sarja erilaisia viestintämenetelmiä ja tapahtumia, joiden avulla pyrittiin saavuttamaan tietty poliittinen määränpää tietyssä ajassa. Julkiset terveyskampanjat oli suunniteltu tiedonvälityksen lisäksi parantamaan Saksan kaupallista ja diplomaattista asemaa, samalla esittäen saksalaista osaamista ja tehokkuutta. Julkisia kampanjoita hyödynnettiin saksalaisten tuotteiden mainostamisessa, ja näin pyrittiin lisäämään kotimaisten tuotteiden kulutusta ja korostamaan isänmaallisuutta. Historioitsija Atina Grossmannin mukaan kampanjoiden tavoitteena oli myös uudistaa Saksan kansainvälistä mainetta sekä korostaa sen saavutuksia tieteen ja kulttuurin kentillä.²³⁶

Tapahtumien lisäksi, yhtenä merkittävänä välineenä terveyspropagandan levittämiseksi suurelle yleisölle voidaan katsoa olleen eri mediakanavien hyödyntäminen. Tietoa terveydestä levitettiin muun muassa elokuvien, teatterin, radioluentojen, julisteiden, pamflettien, opetuslehtisten, koulutusmateriaalin ja lehtikirjoitusten muodossa. Eri mediakanavien hyödyntäminen terveyspropagandan levittämiseen noudatteli Yhdysvalloista ja Iso-

---

²³⁴ Weinert 2016, 127–128.

²³⁵ Ks. esim. *Gesolei* 48/1926.

²³⁶ Grossmann 1995, 9.

Britanniasta otettua mallia, joissa erilaisia mainonnan menetelmiä oli jo aikaisemmin kehitelty.²³⁷

E erityisesti elokuvilla voidaan katsoa olleen merkittävä rooli kansan terveysvalistuksessa. Terveysteen liittyviä elokuvia esitettiin kansalaisille elokuvateattereissa, kouluissa ja sairaaloissa, sekä muissa terveyteen liittyvissä tilaisuuksissa, kuten esimerkiksi kansan terveysviikolla.²³⁸ Etenkin elokuvateattereissa hygieeniset elokuvat kohtasivat laajan yleisön. Elokuvateattereita oli ollut Saksassa jo ennen ensimmäistä maailmansotaa, mutta Weimarin tasavallan aikana elokuvateatterit kokivat voimakkaan nousun ja vakiinnutti asemansa vaikutusvaltaisena joukkoviestimenä. Arviolta noin kaksi miljoonaa ihmistä vieraili elokuvateattereissa päivittäin etsien viihdettä ja ajanvietettä.²³⁹

Elokuviissa vieraileville esitettiin pääelokuvan lisäksi lyhyitä alkuelokuvia ja ajankohtaiskatsauksia.²⁴⁰ Alkuelokuvat olivat usein viihdyttäviä opetus- ja kulttuurielokuvia, jotka olivat suunnattu varta vasten laajalle yleisölle. Nämä lyhytelokuvat käsittelivät usein aiheita, joiden teemat mukailivat valloilla olleita terveysteotteita, pyrkien vetoamaan yleisöön viihdyttävällä tavalla. Esitetyt elokuvat käsittelivät muun muassa uusia lääketieteellisiä löytöjä, eri hygieniateemoja, historiallisia asioita sekä teollisia valmistusprosesseja. Esitettyjä opetus- ja kulttuurielokuvia voidaan pitää populaaritieteellisinä elokuvina, sillä niissä yhdistyi tieteellinen tieto ja viihteellinen kerronta, tehden samalla vaikeasti ymmärrettävistä aiheista ymmärrettäviä ja kiinnostavia laajalle yleisölle.²⁴¹ Useiden opetuselokuvien keskiössä oli terveys, ja niissä painotettiin henkilökohtaisen ja yhteiskunnallisen terveyden ylläpitämistä. Valistukselliset hygieniae elokuvat tehtiin usein lääkärien ja elokuva-alan ammattilaisten yhteistyönä, jotta lääketieteelliset löydökset saatiin esitettyä sekä totuudenmukaisina että vaikuttavina.²⁴² Elokuvat heijastelivat vallitsevia näkemyksiä siitä, millaista elämää tulisi elää ja kuinka huonot valinnat koituisivat yksilön kohtaloksi sairauksien ja jopa kuoleman muodossa.²⁴³ Elokuvat käsittelivät esimerkiksi liikuntaharjoituksia, lasten hoitoa, koulutusta, erilaisia sairauksia ja niiden torjuntaa, alkoholin haittavaikutuksia terveyteen ja talouteen,

---

²³⁷ Weinert 2016, 115–118.

²³⁸ Schmidt 2000, 59.

²³⁹ Scriba 2014.

²⁴⁰ Scriba 2014.

²⁴¹ Müller 2009, 143.

²⁴² Gertiser 2008.

²⁴³ Heynen 2015, 422.

mielisairauksia, biologiaa, ihmisen ruumiinrakennetta ja elämäntapoja sekä vuosien myötä myös lisääntyvästi rotuhygieniää.²⁴⁴

1920-luvun alkupuolella terveyselokuvat keskittyivät lähinnä henkilökohtaiseen hygieniaan sekä kansan yleisen hyvinvoinnin kohentamiseen. Elokuviin tarkoituksena oli auttaa torjumaan kansaa riivanneita sairauksia, kuten esimerkiksi tuberkuloosia ja syöpää. Schmidtin mukaan elokuvien tarkoituksena oli lisäksi saada kansa kiinnittämään huomiota hyvinvointivaltion laajaan tukiverkoston sekä poistaa ennakkoluuloja avun tarpeessa olevia kohtaan.²⁴⁵ Elokvat käsittelivät terveysvalistukselle tärkeimmiksi katsottuja aiheita yhdistäen opetuksen viihteeseen, samalla pyrkien vaikuttamaan ihmisten käyttäytymiseen. Elokuviin avulla pyrittiin demonstroimaan monimutkaisiakin asioita selkeällä tavalla, samalla mahdollistaen terveystietämisen välittämisen myös lukutaidottomalle väestölle.

Varsinaisen terveysvalistuksen lisäksi, useat elokuvat omasivat kytköksen rotuhygieniaan ja siihen liittyviin ajatuksiin, korostaen eritoten fyysisen ja henkisen hyvinvoinnin merkitystä kansakunnalle. Elokuviin vaikutusvaltaisuus oli huomioitu jo 1920-luvun alkuvuosina:

Elokuvilla on tunnetusti suuri vaikutus erityisesti nuorten ja kouluttamattomien käsityksiin. Siksi onkin kirjoitettu ja esitetty elokuvadraamoja, joiden tarkoituksena on valistaa ihmisiä sukupuolitauteihin ja alkoholismiin liittyvistä vaaroista. Myös rotuhygienistä elokuvaa on kokeiltu. Kun elokuvateollisuus kerran on saanut niin suuren vaikutusvallan, olisi tietenkin väärin, ettei sitä pyrittäisi käyttämään myös rotuhygienisen propagandan hyväksi.²⁴⁶

Katkelmasta voi tulkita, että Baur, Fischer ja Lenz näkivät yhteyden elokuvien sekä nuorten ja työläisten valistamisen välillä. Nämä kaksi yhteiskuntaryhmää olivat ne, joita pidettiin muutenkin kaikista tärkeimpinä terveyskasvatukselle. Kouluttamattomuus ja työläisyys olivat yhteiskunnallisia ja taloudellisia tekijöitä, jotka nähtiin usein menevän käsi kädessä, ja elokuvien sekä muiden valistustoimenpiteiden avulla pyrittiin vaikuttamaan juuri näihin ryhmiin, joiden katsottiin erityisesti tarvitsevan tietoa ja ohjeistusta.

---

²⁴⁴ Schmidt 2000, 54.

²⁴⁵ Schmidt 2000, 53–55.

²⁴⁶ Baur, Fischer & Lenz 1921, 220.

Elokuvien merkitys tiedonvälittäjinä tunnistettiin jo varhaisessa vaiheessa, ja eugeeniset aatteet alkoivat näkymään enenevässä määrin elokuvissa 1920-luvun edetessä. Weimarin Saksassa tehtiinkin 1920-luvulla arviolta yli 500 sosiaalihygieenistä ja osittain eugeenista elokuvaa. Vuosikymmenen loppupuolelle tultaessa sosiaalihygieenisen propagandan suosio kasvoi, mikä näkyi myös elokuvissa.²⁴⁷ Ensimmäinen erityisen eugeeninenokuva sai ensi-iltansa keväällä 1927.²⁴⁸ Elokuvat alkoivat korostamaan aikaisempien henkilökohtaisen terveyden sijaan enemmän kansallista henkistä ja fyysistä terveyttä, psykiatria, ihmiselämän ja ihmisrotujen kehitystä sekä erilaisia ihmisrotuja.²⁴⁹ Ymmärrystä terveestä ihmisruumiista välitettiin visuaalisten teknologioiden avulla, ja niiden kautta pyrittiin korostamaan klassisen kehon ihanteita. Elokuvien välityksellä viestitettiin myös uhkakuvia fyysisistä ja henkisistä ominaisuuksista, jotka koettiin uhkana kansan toipumiselle.²⁵⁰ Suurin osa terveyselokuvista oli 1920-luvulla mykkäelokuvia, jonka vuoksi niitä täydennettiin usein erilaisilla esityksillä, jotka tulkitsivat esitettyä elokuvaa. Esitelmän pitivät usein lääkärit tai lääketieteelliset virkamiehet tai opettajat. Schmidin mukaan elokuvan tulkinta vaihteli usein terveystieteellisen suuntauksen mukaan, jonka vuoksi samaa elokuvaa voitiin käyttää lisäämään ihmisten tietoisuutta tai levittämään eugeenisia ajatuksia.²⁵¹

Elokuvien voidaan katsoa olleen osa laajaa kulttuuriprojektien kenttää, jossa kansan sosiaalihygieeninen kasvatusta pyrittiin yhdistämään viihteeseen.²⁵² Elokuvat tarjosivat tehokkaan tavan saavuttaa laaja yleisö, ja päästä helposti lähestyttävällä tavalla vaikuttamaan ihmisten terveyteen liittyvään asenteeseen ja käytökseen. Elokuvien kerronta ja visuaalinen esitys mahdollistivat monipuolisten terveystieteellisten viestien välittämisen, ja niiden avulla korostettiin terveystieteellisten viestien tärkeimpiä viestejä. Elokuvien vaikutusvaltaa käytettiin myös kansallisen yhtenäisyyden ja kulttuurin edistämiseen, ja niiden voidaan katsoa olleen osa nationalistista agendaa. Elokuvat vahvistivat kansallista identiteettiä ja yhteisöllisyyttä, samalla esittäen kuvia siitä, mihin jokaisen yksilön tulisi pyrkiä kansallisen edun nimissä. Elokuvat loivat emotionaalisen siteen yleisön ja tarinan välille, mikä teki omalta osaltaan terveystieteestä helpommin omaksuttavaa ja muistettavaa.

---

²⁴⁷ Schmidt 2000, 53–74.

²⁴⁸ Weindling 1989, 412.

²⁴⁹ Schmidt 2000, 74–75.

²⁵⁰ Heynen 2015, 458, 460.

²⁵¹ Schmidt 2000, 60.

²⁵² Heynen 2015, 460.

Weimarin Saksassa terveyteen liittyvää tietoa levitettiin monella eri tavalla, ja uudenlaisia tiedotusmenetelmiä kehiteltiin, jotta terveysopit saataisiin tehokkaasti juurrutettua kansan eri kerroksiin. Koulujen opetussuunnitelmissa terveystiedon integroitiin osaksi koululiikunnan, biologian ja terveystiedon oppiaineita, ja vapaa-ajalla nuorisjärjestöissä nuorille levitettiin terveysoppien sanomaa. Työläisten terveyden varmistamiseksi työpaikoille palkattiin lääkäreitä ja lääketieteellisiä tarkastajia, joiden johdolla työväestöä valistettiin myös erinäisistä terveysriskeistä. Terveysvalistuksen oli määrä koskettaa koko kansaa, joten laajan yleisön huomion saavuttamiseksi Weimarissa järjestettiin erilaisia terveystapahtumia ja näyttelyitä. Kampanjoiden ja näyttelyiden tarkoituksena oli tuoda tiede ja lääketiede lähemmäksi kansalaisia. Terveys yhdistettiin osaksi viihdettä, tehden tieteellisestä tiedosta helposti lähestyttävää ja mielenkiintoa herättävää kaikille, ikää ja sukupuolta katsomatta. Eri mediakanavien hyödyntäminen oli oleellinen osa Weimarissa tapahtunutta terveystiedon valistusta. Elokuvat, radio-ohjelmat sekä sanomalehdet välittivät terveysoppeja, tehden terveydestä kansalaisille näkyvän ja arkipäiväisen aiheen ympäri Saksaa.

4 Lopuksi

Eugeniikka ja eugeeninen ajattelu osana Weimarin terveysvalistusta näkyi monella eri osa-alueella 1920-luvulla. Ensimmäisen maailmansodan päätyttyä Saksaa leimasi poliittinen epävakaus, talousongelmat ja kulttuuriset murrokset, jotka loivat tarpeen sosiaaliselle uudistukselle ja jälleenrakentamiselle. Kansaa riivanneita tauteja ja degeneraation pelkoa pidettiin suurena uhkana kansakunnan selviytymisen kannalta, minkä vuoksi kansan terveyteen kiinnitettiin entistä enemmän huomiota. Myös Weimarin taloudellinen ja geopoliittinen tilanne nähtiin uhattuna, mikä synnytti tarpeen parantaa myös kansallista ja biologista tehokkuutta. Valtio ja kunnat ottivat vastuun kansalaisten hyvinvoinnista, ja hyvinvointipolitiikkaan haettiin vastauksia ja käytänteitä eugeniikasta. Eugeniikka integroitiin osaksi sosiaalilääketiedettä ja eugeeniset ajatukset löysivät jalansijan valtion ylläpitämistä koulutuslaitoksista. Eugeniikka nähtiin kustannustehokkaana ratkaisuna kansakuntaa varjostaviin sosiaalisiin ongelmiin, ja näin olevan vastaus myös kansanterveyden kokonaisvaltaiseen parantamiseen. Yksilön merkitystä henkilökohtaisen hyvinvoinnin ja kansan vaurauden perustana alettiin korostamaan, ja terveydellä nähtiin olevan merkittävästi niin kansallista kuin taloudellistakin arvoa.

Kansalaisten hyvinvoinnin parantamiseksi kehiteltiin uudenlaisia eugeniikkaohjelmia, joiden avulla pyrittiin ehkäisemään sairauksien ja epätoivottujen käyttäytymismallien esiintyvyyttä väestössä. Eugeniikkaohjelmien tavoitteena oli lisäksi levittää oikeaksi miellettyä tietoa terveyteen ja periytyvyyteen liittyvistä asioista, korostaen erityisesti terveellisten elämäntapojen, liikunnan sekä hygienian merkitystä. Myös rodun jatkaminen ja tulevien sukupolvien laatu olivat keskeisesti esillä eugeniikkaohjelmissa, mutta negatiivisen eugeniikan toimenpiteet eivät juuri saaneet vaikutusvaltaa Weimarin sosiaalipolitiikassa 1920-luvulla. Positiiviseen eugeniikkaan pohjautuvilla eugeniikkaohjelmilla haettiin ratkaisuja, joiden katsottiin hyödyntävän sekä yksilöitä että koko yhteiskuntaa, uhkaamatta kansalaisten henkilökohtaisia oikeuksia. Positiivisen eugeniikan muodot, kuten neuvontakeskukset, sosiaalihuolto ja ohjeistukset hyvänlaatuisen elämän elämisestä vakiintuivat tärkeiksi keinoksi pyrkimyksissä luoda parempi yhteiskunta.

Sota ja sodanjälkeinen aika asettivat julkiselle terveydenhuollolle uudenlaisia tehtäviä, jonka vuoksi erilaisia terveydenhuoltokeskuksia ruvettiin rakentamaan. Aluksi terveydenhuoltokeskuksissa annettiin kansalaisille yleistasoista hygieenistä opetusta, muun

muassa erilaisista terveysriskeistä, hyvistä elintavoista sekä sairauksista. 1920-luvun edetessä tehokkuuteen perustuvia sairauksien ehkäisyohjelmia pantiin käytäntöön, ja riskiryhmät alkoivat saamaan tehostettua hoitoa. Tehostetun hoidon piiriin liitettiin kansakunnan tulevaisuuden kannalta tärkeiksi katsottuja ihmisryhmiä.

Lasten ja naisten terveyden edistäminen oli yksi sosiaalihygienian keskipisteistä. Tämä näkyi Weimarin terveydenhuollossa siten, että vauvojen kasvua ja kehitystä alettiin seuraamaan vauvojen hoitokeskuksissa, ja äideille annettiin ahkerasti neuvoja siitä, kuinka lasta tulisi oikeaoppisesti hoitaa ja kasvattaa. Lapset nähtiin tulevaisuuden kannalta tärkeinä, sillä he olivat paitsi perheiden jatkuvuuden, myös kansakunnan selviytymisen ja vahvuuden tulevaisuus. Lasten terveys yhdistettiin yhteiskunnan menestykseen, mikä johti myös vanhempia lapsia koskevien terveys- ja koulutusohjelmien kehittämiseen. Kouluikäisillä lapsilla huomio kiinnitettiin erityisesti lasten fyysiseen, psyykkiseen ja henkiseen hyvinvointiin, joita lähdettiin parantamaan koululääkäreiden ja kouluissa tapahtuvan opetuksen johdolla.

Naisille ja äideille suunnattuja hoitokeskuksia myös kehitettiin. Äitiys nostettiin Weimarin tasavallassa naiseuden keskiöön, joka ilmeni äitien ihannointina ja heidän roolinsa korostamisena kansakunnan tulevaisuuden turvaajina. Äitiyttä pidettiin tärkeänä kansanterveydellisestä ja eugeenisesta näkökulmasta, jonka vuoksi erityisesti äitien ja tulevien äitien terveydenhuoltoon panostettiin ennaltaehkäisevän hoidon avulla. Äideille ja raskaana oleville naisille perustettiin neuvontakeskuksia, joissa äitien sekä lasten terveyttä pyrittiin edistämään neuvonnan muodossa.

Weimarin aikana Saksan terveydenhuolto kollektivisoitui, ja sen ensisijaisena tarkoituksena oli tehdä työkykyisiä kansalaisia, jotka olivat omistautuneet sekä perheelle että valtiolle. Lääkärit pyrkivät hillitsemään epidemioita ja auttoivat terveydenhuollon eri osa-alueilla, mutta käytännössä terveydenhuolto toimi lähinnä ennaltaehkäisevästi. Ennaltaehkäiseviä terveydenhuollon laitoksia olivat myös erinäiset neuvontakeskukset, joissa keskityttiin pääasiassa ihmisten henkilökohtaiseen elämään. Neuvontakeskukset keskittyivät ihmisten eri elämäntilanteisiin, ja antoivat apua niin avioliittoon kun seksuaalisuuteen liittyvissä tilanteissa. Näissä neuvontakeskuksissa pyrittiin vaikuttamaan ihmisten käyttäytymiseen ja valintoihin, jonka puolestaan voidaan katsoa viittaavan yhteiskunnan pyrkimykseen hallita väestönkehitystä.

Terveysoppien levittäminen kansan keskuuteen oli oleellinen osa Weimarin sosiaalipolitiikkaa. Erityisen tärkeänä terveyskasvatukselle pidettiin kahta kohderyhmä: nuoria ja työläisiä. Näiden ryhmien koulutus oli osa pyrkimystä saada terveysopit integroitumaan osaksi kansalaisten arkielämää. Nuorten ja työläisten katsottiin olevan avainasemassa Saksan tulevaisuuden kannalta, sillä olivathan nuoret tulevaisuus ja ilman vahvaa työvoimaa ei vaurasta maata voinut rakentaa. Nuorten terveyskasvatus tapahtui lähinnä koulujen, erilaisten nuorisojärjestöjen sekä vanhempien kautta. Kouluissa annettu terveyskasvatus tarjosi tehokkaan tavan vaikuttaa nuorten ajattelutapaan oppiaineiden ja liikunnan välityksellä, samalla levittäen tietoisuutta eugeniikan periaatteista laajemmin yhteiskunnassa. Nuorisojärjestöt puolestaan tarjosivat erilaisia vapaa-ajan toimia, riippuen kunkin järjestön taustalla olleista tavoitteista. Suositujen nuorisojärjestöjen taustalla voidaan kuitenkin katsoa aina olleen vahvoja kytköksiä terveyskasvatukseen ja valloilla olleisiin terveysihanteisiin, olivat ne sitten kirkon tai urheiluseurojen järjestämiä. Työväestö kattoi suuren osan kansasta, ja heidän katsottiin olevan sosiaalisen taustansa vuoksi kaikkein alttiimpia erinäisille sairauksille, jonka vuoksi heidän valistamisensa terveysoppien mukaan oli erittäin tärkeää. Työväen terveyskasvatus tapahtui työpaikoilla lääketieteellisten tarkastajien johdolla, sekä erinäisissä tilaisuuksissa. Työväen koulutuksella ja valistamisella eugeenisin periaattein tähdättiin mahdollisimman vahvan ja terveen työvoiman luomiseen, joka edistäisi kansakunnan kokonaisvaltaista hyvinvointia sekä kehitystä.

Kahden tärkeimmäksi katsotun kohderyhmän terveyskasvatus ei kuitenkaan ollut riittävää, sillä terveysopit oli määrä juurruttaa kansan kaikille tasoille. Kokonaisvaltaista kansan valistusta varten järjestettiin erilaisia terveyskampanjoita ympäri maata. Terveyskampanjat saavuttivat huippunsa kahdessa eri suur tapahtumassa vuonna 1926. Kansan terveysviikko ja Düsseldorfissa järjestetty *GeSoLei*-näyttely keräsivät osakseen suurta huomiota. Kansan terveystietoisuuden parantamisen lisäksi tapahtumien tarkoituksena oli tuoda tiede ja lääketiede lähemmäksi kansaa. Tieteellisistä löydöistä ja lääketieteellisistä tosiasioista tehtiin helposti lähestyttäviä ja viihteellisiä, jotta ne olisi helpompi omaksua ja herättäisivät kansan kesken kiinnostusta. Tapahtumilla voidaan nähdä olleen myös vahvat poliittiset ja eugeeniset pyrkimykset. Tämä ilmeni terveyden ja yhteiskunnan välisen yhteyden korostamisessa sekä perinnöllisyyden ja rotuhygienian näkyvällä läsnäololla. Kyseisten tapahtumien voidaan katsoa myös olleen kokeilu uudelle terveyspropagandalle, sillä molemmissa terveystapahtumissa hyödynnettiin laaja-alaisesti uudella tavalla eri medioita, ja viihde

liitettiin osaksi terveystiedon välittämistä. Eri mediakanavien hyödyntäminen terveystiedon viestimisen välineenä yleistyi 1920-luvun loppua kohden. Terveystiedosta saattoi kuulla radiosta ja lukea lehdistä, samalla kuin hygieniset elokuvat demonstroivat kansalle uusia lääketieteellisiä löytöjä. Varsinkin elokuvilla voidaan katsoa olleen suuri merkitys mitä tulee kansan terveystiedon leviämiseen. Hygieniä, ja myöhemmin rotuhygieniä käsitteleviä elokuvia esitettiin väestölle niin kouluissa, terveystapahtumissa ja muissa terveyden liittyvissä tilaisuuksissa kuin myös elokuvateattereissa.

Kiteytettynä voidaan sanoa, että Weimarin hyvinvointijärjestelmä nojasi 1920-luvulla eugeniikkaan, lisääntymisen hallintaan sekä kustannustehokkuuteen, samalla pyrkien vähentämään yhteiskunnan taloudellista taakkaa sairain miellettyjen ja muiden huonosti sopeutuvien henkilöiden osalta. Terveystiedolla nähtiin olevan vaikutusta moniin Saksan kokemuksiin suuriin yhteiskuntapoliittisiin ongelmiin, ja sen kokonaisvaltainen parantaminen nähtiin vastauksena valtion elpymiselle. Eugeniikan hyödyntäminen miellettiin helpoimmaksi ja halvimmaksi keinoksi luoda terve ja tuottavampi kansa, ja positiivisen eugeniikkaan pohjautuvat toimenpiteet otettiin käytäntöön. Hyvinvointivaltion rooli kansalaisten terveyden parantamisessa näkyi niin kansanterveysohjelmissa, lainsäädännöissä sekä sosiaalipoliittisissa päätöksissä.

Eugeeninen ajattelu leimasi monia terveydenhuollon käytäntöjä, ja yksilön terveydentila miellettiin vahvasti kansakunnan hyvinvointiin liittyvänä kysymyksenä. Välillä eugeniikan harjoittaminen osana terveydenhuoltoa oli joukko tietoisia valintoja, mutta usein se tapahtui myös tiedostamattomasti. Eugeniikan värittämää sosiaalipolitiikkaa harjoitettiin monella eri osa-alueella, ja positiiviseen eugeniikkaan pohjautuvaa tietoa terveydestä levitettiin niin neuvontakeskuksissa, kouluissa, erinäisissä terveystapahtumissa kuin medioissa. Vaikka terveystiedon leviämistä kohtasi kansan monella eri osa-alueella, varsinaisesti konkreettista apua terveyden hallintaan ei annettu. Saksalainen eugeniikka oli ainakin vuoteen 1933 saakka enemmän huolissaan kansan laadusta kuin rodusta, eivätkä sen pyrkimykset juurikaan eronneet muista länsimaista. Vaikka Weimarissa toteutunut terveystiedon politiikka keskittyi pääasiassa ennaltaehkäisyyn, voidaan sen katsoa olleen pyrkimys kohti tasa-arvoista terveyttä ja yhteiskuntaa.

Eugeniikan ja terveyden suhde on moninainen, ja merkitykset niiden ympärillä ovat muuttuneet ajan saatossa. Weimarin tasavallan aikana eugeniikasta haettiin vastauksia

kansanterveyden kokonaisvaltaiseen parantamiseen, mutta vuoden 1933 jälkeen eugeeniset ajatukset radikalisoituivat voimakkaasti. Aihealueena terveyden ja eugeniikan välinen suhde tarjoaa monia mahdollisia jatkotutkimusteemoja, joista monet koen mielenkiintoisina. Olisi kiehtovaa perehtyä seuraavaksi esimerkiksi siihen, mitä hyvinvoinnin eri järjestelmille tapahtui vuoden 1933 jälkeen tai siihen, millä tavoin terveyskampanjat muuttuivat Weimarin aikakauden loputtua.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Baur, Erwin, Fischer, Eugen & Lenz, Fritz: *Grundriß der menschlichen Erblchkeitslehre und Rassenhygiene*. J.F. Lehmanns Verlag, München 1921.

Reichsausschuß für hygienische Volksbelehrung: *Gesundheit ist Lebesglück – Ein Merkbüchlein für Jedermann. Reichs Gesundheitswoche 1926*. Reichsdruckerei, Berlin 1926.

Aikalaiskirjallisuus

Bier, August: Die Bedeutung der Leibesübungen und die Berhütung der Tuberculose.

Teoksessa: *Medizinische Wissenschaft und werktätiges Volk; Medizinische Vorträge, auf Veranlassung der Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft auf der Essener Medizinischen Woche (24. bis 31. Oktober 1925) gehalten*. Toim. Aschoff, Bier, His, Krehl, Müller, Rubner, Sauerbruch & Thomas. Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft in Berlin, 1925. 13–25.

Dr. Hartwig: Die Statistik des Alkoholismus und seiner Folgen im Deutschen Reich.

Teoksessa: *Der Alkoholismus nach den amtlichen Heilanstaltsstatistiken des Deutschen Reiches*. Toim. H. Paproht. Weimar Hobbing, Berlin 1933. 496–508.

Eugling, Max: *Grundzüge der Hygiene für Pharmazeuten, Mediziner und Ärzte*. Urban & Schwarzenberg, Berlin 1925.

Garrison, F.H.: *The Gesolei at Düsseldorf*. The New York Academy of Medicine. Vol III, January 1927 No. 1. 1927. 1–6.

Gesolei, Offizielle Tageszeitung der Grossen Ausstellung Düsseldorf 1926 für Gesundheitspflege, sozialefürsorge und Leibesübungen. Nr, 48, 1926.

Hodann, Max: *Sexualpädagogik. Erziehungshygiene und Gesundheitspolitik*. Gesammelte Aufsätze und Vorträge (1916–1927). Greifenverlag, Rudolstadt 1928.

Lenhoff, Rudolf: *Pflicht zur Gesundheit. Die Reichsgesundheitswoche*. Vossische Zeitung, Nro. 180, 17. April 1926.

Lenz, Fritz: *Eugenics in Germany*. The Journal of Heredity 15, no. 5, 1924.

Kolberg, Bastian: *Die Verpflichtung zur Rückzahlung öffentlicher Unterstützungen*. Deutsche Zeitschrift für Wohlfahrtspflege, 1. Jahrgang, Nummer 12, 1926.

Rubner, Max: Neuere Forschungen über die menschliche Arbeitsleistung (Handarbeit, Ermüdung, Leistungsfähigkeit). Teoksessa: *Medizinische Wissenschaft und werktätiges Volk; Medizinische Vorträge, auf Veranlassung der Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft auf der Essener Medizinischen Woche (24. bis 31. Oktober 1925) gehalten*. Toim. Aschoff, Bier, His, Krehl, Müller, Rubner, Sauerbruch & Thomas. Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft in Berlin, 1925. 45–71.

Sauerbruch, Ferdinand: Die operative Behandlung der Lungentuberkulose. Teoksessa: *Medizinische Wissenschaft und werktätiges Volk; Medizinische Vorträge, auf Veranlassung der Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft auf der Essener Medizinischen Woche (24. bis 31. Oktober 1925) gehalten*. Toim. Aschoff, Bier, His, Krehl, Müller, Rubner, Sauerbruch & Thomas. Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft in Berlin, 1925. 27–43.

Schimdt-Ott, Friedrich: Einführungswort. Teoksessa: *Medizinische Wissenschaft und werktätiges Volk; Medizinische Vorträge, auf Veranlassung der Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft auf der Essener Medizinischen Woche (24. bis 31. Oktober 1925) gehalten*. Toim. Aschoff, Bier, His, Krehl, Müller, Rubner, Sauerbruch & Thomas. Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft in Berlin, 1925. 7–10.

Schimdt-Ott, Friedrich: Schlußansprache des Staatsministers. Teoksessa: *Medizinische Wissenschaft und werktätiges Volk; Medizinische Vorträge, auf Veranlassung der Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft auf der Essener Medizinischen Woche (24. bis 31. Oktober 1925) gehalten*. Toim. Aschoff, Bier, His, Krehl, Müller, Rubner, Sauerbruch & Thomas. Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft in Berlin, 1925. 213–216.

von Krehl, Ludolf: die Verhütung der Infektionskrankheiten auf Grund der neueren Forschungen. Teoksessa: *Medizinische Wissenschaft und werktätiges Volk; Medizinische Vorträge, auf Veranlassung der Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft auf der Essener Medizinischen Woche (24. bis 31. Oktober 1925) gehalten*. Toim. Aschoff, Bier, His, v. Krehl, Müller, Rubner, Sauerbruch & Thomas. Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft in Berlin, 1925. 129–149.

von Müller, Friedrich: Die Lehre von der Ernährung auf Grund der Kriegserfahrungen und der neueren Forschungen. Bier, August: Die Bedeutung der Leibesübungen und die Berhütung der Tuberkulose. Teoksessa: *Medizinische Wissenschaft und werktätiges Volk; Medizinische Vorträge, auf Veranlassung der Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft auf der Essener Medizinischen Woche (24. bis 31. Oktober 1925) gehalten*. Toim. Aschoff, Bier, His, Krehl, Müller, Rubner, Sauerbruch & Thomas. Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft in Berlin, 1925. 93–126.

Zurukzoglu, Stavros: *Biologische Probleme der Rassenhygiene und die Kulturvölker*. Grenzfragen des Nervens und Seelenlebens. Springen-Verlag, Berlin 1925.

Tutkimuskirjallisuus

Fehlemann, Silke: *Armutrisiko Mutterschaft: Mütter- und Säuglingfürsorge im Deutschen Reich 1890 – 1924*. Inaugural-Dissertation der Philosophischen Fakultät der Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf. Düsseldorf 2004.

Fitschen, Klaus: Die Kirche in der Weimarer Republik. *Theologische Rundschau*, Neue Folge, vol. 73, No. 2, 2008. 119–149.

Garver, Kenneth L. & Garver, Bettylee: *Eugenics: Past, Present, and the Future*. *American Journal of Human Genetics*. 49: 1991, 1109 – 1118.

Gerodetti, Natalia: *Eugenic Family Politics and Social Democrats: "Positive" Eugenics and Marriage Advice Bureaus*. *Journal of Historical Sociology* Vol. 19 No. 3, 2006. 217–244.

Gertiser, Anita: *Der Schrecken wohnt im Schönen: Darstellung devianter Sexualität in den Aufklärungsfilmen zur Bekämpfung der Geschlechtskrankheiten der 1920er-Jahre*. *Zeitenblicke* 7, Nr. 3, 2008.

Graf, Rüdiger: *Anticipating the Future in the Present: "New Women" and Other Beings of the Future in Weimar Germany*. *Central European History*, Vol. 42, No. 4. December 2009. 647–673.

Grant, Susan: *Physical Culture and Sport in Soviet Society. Propaganda, Acculturation, and Transformation in the 1920s and 1930s*. Routledge, New York 2013.

Grossmann, Atina: *Reforming Sex. The German Movement for Birth Control & Abortion Reform 1920–1950*. Oxford University Press. New York, 1995.

Gröning, Katharina: *Entwicklungslinien pädagogischer Beratungsarbeit. Anfänge – Konflikte – Diskurse*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2010.

Hakosalo, Heini: Tautisia tarinoita: Lääketieteen ja tuberkuloosin historiaa. Teoksessa: *Ajatusten lähteillä. Aatteiden ja oppien historiaa*. Toim. Mikko Myllykangas ja Petteri Pietikäinen. Gaudeamus, Helsinki 2017. 299–328.

Hau, Michael: *Sports in the Human Economy: "Leibesübungen," Medicine, Psychology, and Performance Enhancement during the Weimar Republic*. *Central European History*, Vol. 41, No. 3 (Sep., 2008). Cambridge University Press, 2008. 381–412.

Hausen, Karin: Mother's Day in the Weimar Republic. Teoksessa *When Biology Became Destiny. Women in Weimar and Nazi Germany*. Toim. Renate Bridenthal, Atina Grossmann & Marion Kaplan. Monthly Review Press, New York 1984. 131–152.

Helo, Ari & Pietikäinen, Petteri: Aatehistorian merkitys ja välineet. Teoksessa: *Ajatusten lähteillä. Aatteiden ja oppien historiaa*. Toim. Mikko Myllykangas ja Petteri Pietikäinen. Gaudeamus, Helsinki 2017. 21–26.

Heynen, Robert: *Degeneration and Revolution: Radical Cultural Politics and the Body in Weimar Germany*. *Historical Materialism*, volume 93. Brill, Leiden 2015.

Hietala, Marjatta: Eugeniikan ja rotuhygienian tausta ja seuraukset. *Tieteessä tapahtuu* 27(8). 2009. 14–19.

Hutton, Christopher M.: *Race and the Third Reich: Linguistics, Racial Anthropology, and Genetics in the Dialectic of Volk*. Polity Press, 2005.

Kaarttinen, Jyrki: Saksalainen ruumiinkasvatus GutsMuthsista kansallissosialisteihin – epäpoliittinen isäntä vai poliittinen renki? Julkaisussa: *Kasvatus & Aika Vol 4 Nro 2 Teemanumero: Liikunta ja urheilu*. 2/2010. 129–144.

- Kannas, Lasse: *Terveyskasvatus tutkimus- ja koulutusalanä sekä arjen käytäntöinä*. Vol. 12 Nro 2 (1992): Aikuiskasvatus 2/92: Terveyskasvatus.
- Kaprio, Leo, Niemineva, Kalevi & Olki, Mikko: *Lääketeieteellinen avioliittoneuvonta Suomessa*. Finnish Yearbook of Population Research, vol. 5, 1956. 187–226.
- Klautke, Egbert: *Rassenhygiene, Sozialpolitik und Sexualität. Ehe- und Sexualberatung in Deutschland 1918 – 1945*. UCL School of Slavonic and East European Studies, 2004.
- Koivusilta, Leena: Terveyserojen sosioekonomiset taustatekijät. Teoksessa: *Terveyttä kulttuurin ehdoilla. Näkökulmia kulttuuriseen terveystutkimukseen*. Toim. Marja-Liisa Honkasalo ja Hannu Salmi. K&H Kulttuurihistoria, Turun yliopisto, Turku 2012. 319–357.
- Kuusi, Hanna: Tuberkuloosin torjunta ja moderni kansalainen. Teoksessa: *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Toim. Ilpo Helén ja Mikko Jauho. Gaudeamus, Helsinki 2003. 33–57.
- Labisch, Alfons: Die ”hygienische Revolution“ im medizinischen Denken. Die NS-Medizin Als Aspekt der Moderne. Teoksessa: *Public Health, Eugenik und Rassenhygiene in der Weimarer Republik und im Nationalsozialismus*. Toim. Gerhard Baader ja Jürgen Peter. Mabuse-Verlag, Frankfurt am Main 2018.
- Laurent, Helene: *Asiantuntijuus, väestöpolitiikka, sota. Lastenneuvoloitten kehittyminen osaksi kunnallista perusterveydenhuoltoa 1904–1955*. Akateeminen väitöskirja. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisu 61/2017, Helsinki 2017.
- Ludwig, Gundula: *Körperpolitiken und Demokratie. Sozialhygienische Wissensregime als Techniken der Demokratisierung in der Weimarer Republik*. Body Politics 7, Heft 11. 2019. 75–95.
- Mattila, Markku: *Kansamme parhaaksi. Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti*. SHS, Helsinki 1999.
- Mattila, Markku: Rotuhygieniä ja kansalaisuus. Teoksessa: *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Toim. Ilpo Helén ja Mikko Jauho. Gaudeamus, Helsinki 2003. 110–127.
- McHale, Vincent E. & Johnson, Eric A.: *Urbanization, industrialization, and crime in imperial Germany: Part I*. Social Science History, Vol. 1, No. 1. Cambridge university press, 1976. 45–78.
- Müller, Dorit: Erzählstrategien im populärwissenschaftlichen Film der 1920er Jahre. Teoksessa: *Populäres Wissen im medialen Wandel seit 1850*. Toim. Petra Boden ja Dorit Müller (Hg.). Kulturverlag Kadmos, Berlin 2009. 142–165.
- Norring, Petteri: Aatehistoria ja menneisyyden käsittäminen. Teoksessa: *Avaimia menneisyyteen. Opas historiantutkimuksen menetelmiin*. Toim. Mirkka Danielsbacka, Matti O. Hannikainen ja Tuomas Tepora. Gaudeamus, Helsinki 2022. 131–147.
- Peukert, Detlev J.K.: *The Weimar Republic. The Crisis of Classical Modernity*. Hill and Wang, New York 1992.

- Pöysä, Jyrki: Kaksin tekstin kanssa. Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. Teoksessa *Vaeltavat metodit*. Toim. Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo. SKTS, Joensuu 2010. 331 – 360.
- Rittershaus, Luisa: *Visualisierung in der Säuglingsfürsorge Anfang des 20. Jahrhunderts. Der „Atlas der Hygiene des Säuglings und Kleinkindes“*. Cuvillier Verlag, Göttingen 2013.
- Schaße, Christoph: *Mütterlichkeit als Beruf. Sozialarbeit, Sozialreform und Frauenbewegung 1871–1929*. 2., überarbeitete Auflage. Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, Frankfurt am Main 1994.
- Schmidt, Ulf: Sozialhygienische Filme und Propaganda in der Weimarer Republik. Teoksessa *Gesundheitskommunikation*. Toim. Dietmar Jazbinsek. GmbH, Wiesbaden 2000. 53–82.
- Stern, Alexandra Minna: Genes and Sexuality: A Global Tour and Compass. Teoksessa: *The Oxford Handbook of The History of Eugenics*. Toim. Alison Bashford ja Philippa Levine. Oxford University Press, New York 2010. 173–191.
- Stokes, Patricia: *Pathology, Danger, and Power: Women's and Physicians' Views of Pregnancy and Childbirth in Weimar Germany*. *Social History of Medicine*, Volume 13, Issue 3, December 2000. 359–380.
- Stöckel, Sigrid: *Der Atlas der Hygiene des Säuglings und Kleinkindes als Massnahme zur Volksaufklärung*. *Acta Medico-Historica Rigensia I (XX)*, 1992. 57 – 73.
- Thaler, Michael: *Medicine and the Rise and Fall of the Weimar Republic: Health Care, Professional Politics, and Social Reform*. *German Politics & Society*, Spring 1996, Vol 14, No.1 (38). Berghahn Books, 1996. 74–79.
- Tuomaala, Saara: Punaiset posket ja suorat polvet. Kansakoulun terveydenhoidon ihanteita ja käytäntöjä 1920- ja 1930-luvulla. Teoksessa: *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Toim. Ilpo Helén ja Mikko Jauho. Gaudeamus, Helsinki 2003. 87–109.
- Vehmas, Simo: Vammaisuus kulttuurisena konstruktiona. Teoksessa: *Terveyttä kulttuurin ehdoilla. Näkökulmia kulttuuriseen terveystutkimukseen*. Toim. Marja-Liisa Honkasalo ja Hannu Salmi. K&H Kulttuurihistoria, Turun yliopisto, Turku 2012. 269 – 289.
- Weindling, Paul: German Eugenics and the Wider World: Beyond the Racial State. Teoksessa: *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*. Toim. Alison Bashford ja Philippa Levine. Oxford University Press, New York 2010. 315–331.
- Weindling, Paul: *Health, race and German politics between national unification and Nazism 1870 – 1945*. Cambridge University Press, 1989.
- Weinert, Sebastian: *Die “Krüppelfürsorge” in der Weimarer Republik. Zwischen eigenem Standpunkt und diskursiver Anschlussfähigkeit an eugenische Argumentationsstrukturen*. *Ber. Wissenschaftsgesch.* 34, 2011. 64–76.

Weinert, Sebastian: *Ein „Belehrungsfeldzug Großen Stils“. Die Reichsgesundheitswoche als frühe Form des Campaigning*. Jahrbuch für Kommunikationsgeschichte, 18. Bd. Frans Steiner Verlag, 2016. 111–128.

Weingart, Peter, Kroll, Jürgen & Bayertz, Kurt: *Rasse, Blut und Gene. Gesichte der Eugenik und Rassenhygiene in Deutschland*. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1988.

Weiss, Sheila: *The Race Hygiene Movement in Germany*. Osiris: Vol. 3 (1987). The University of Chicago Press, 1987. 193–236.

Verkkolähteet

Avioliittolaki 234/1929: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1929/19290234> (haettu 20.3.2023).

Herrn, Rainer: *Magnus Hirschfelds Institut für Sexualwissenschaft 1919 – 1933*. Gastbeitrag, Das Bundesarchiv: <https://weimar.bundesarchiv.de/WEIMAR/DE/Content/Virtuelle-Ausstellungen/Aufbruch-in-die-Moderne/institut-fuer-sexualwissenschaft.html> (haettu 10.1.2024).

DFG Magazin: *Die Entstehung der Notgemeinschaft*. https://www.dfg.de/dfg_magazin/aus_der_dfg/geschichte/notgemeinschaft/entstehung/index.html (haettu 12.11.2022).

Die Nürnberger Gesetze, Reichsbürgergesetz. https://www.1000dokumente.de/Dokumente/Die_Nürnberger_Gesetze (haettu 10.1.2025).

Die Verfassung des Deutschen Reichs (“Weimarer Reichsverfassung”) vom 11. August 1919. https://www.jura.uni-wuerzburg.de/fileadmin/02160100-muenkler/Verfassungstexte/Die_Weimarer_Reichsverfassung_2017ge.pdf (haettu 2.2.2023).

Eugenics Archive: *Denmark*. <https://www.eugenicsarchive.ca/around-the-world?id=530b97e976f0db569b000009> (haettu 20.5.2024).

Ladd-Taylor, Molly: *Fitter family contests*. <http://eugenicsarchive.ca/discover/tree/535eebf7095aa0000000228> (haettu 16.3.2023).

Nöcker, Guido: *Gesundheitliche Aufklärung und Gesundheitserziehung*. <https://leitbegriffe.bzga.de/alphabetisches-verzeichnis/gesundheitliche-aufklaerung-und-gesundheitserziehung/> (haettu 3.12.2024).

Scriba, Arnulf: *Film und Kino*. <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/weimarer-republik/kunst-und-kultur/film-und-kino> (haettu 22.12.2024).

Strafgesetzbuch (StGB) §218 Schwangerschaftsabbruch. https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_218.html (haettu 15.5.2024).